

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK KRİZLER: PEACOCK
VE WISEMAN SIÇRAMA TEZİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Ufuk Serdar AKALIN

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İclal ÇÖĞÜRCÜ

KARAMAN –2017

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK KRİZLER: PEACOCK
VE WISEMAN SIÇRAMA TEZİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Ufuk Serdar AKALIN

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İclal ÇÖĞÜRCÜ

KARAMAN –2017

**KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK KRİZLER: PEACOCK VE
WISEMAN SIÇRAMA TEZİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi:17.01.2017

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan: Doç. Dr. Mehmet ALAGÖZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. İclal ÇÖĞÜRCÜ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 26.12.2016 tarihli ve 2016/33-218 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL

Önsöz

1980 Ocak kararları sonrasında ekonomik anlamda liberalizasyon ön plana çıkmaktadır. Türkiye ekonomisi açısından bu süreç para piyasasında, mal piyasasında ve dış ekonomik ilişkiler çerçevesinde değişim dönemi olarak görülmektedir. Kamu ekonomisi de bu değişim sürecinde etkilenen alanlardan birisi olarak öne çıkmaktadır. Maliye politikası araçlarından biri olarak değerlendirilen kamu harcamalarının 1980 Ocak kararları sonrası dönemde ekonomik büyümeyle ilişkisini irdeleyen birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada farklı olarak kamu harcamalarının söz konusu dönemde değişimi ele alınmış ve oluşan sıçrama dönemleri Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın ana amacı kriz dönemleri gibi olağanüstü durumların Türkiye ekonomisi kamu harcamaları açısından sıçrama etkisini gösterme durumunu tespit etmektir.

Bu anlamda konunun belirlenmesinden son noktasının konulduğu ana kadar desteklerini esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. İclal Çöğürçü'ye, cevabını aradığım soruların aydınlatılması konusunda değerli zamanlarından fedakârlık gösteren başta iktisat bölüm başkanım Doç Dr. Mehmet Alagöz olmak üzere bütün bölüm hocalarıma, uygulama aşamasında bilgilerini paylaşan Yrd. Doç. Dr. Savaş Erdoğan'a, bu süreçte manevi olarak desteklerini esirgemeyen Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'ndeki çalışma arkadaşlarıma, her zaman yanımda olan müstakbel eşim Tuğba Sönmez'e ve maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiğim başta Annem ve Babam olmak üzere tüm aile fertlerime teşekkürü bir borç bilirim.

Özet

Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 kararları sonrasında köklü değişimler yaşamıştır. Yaşanan köklü değişimler kamu sektöründe de hissedilmiştir. Bu anlamda bir maliye politikası aracı olan kamu harcamalarında meydana gelen değişimlerin incelenmesi önem arz etmektedir. Özellikle 1990 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinin karşı karşıya kaldığı krizler birçok ekonomik dengede olduğu gibi kamu harcamalarının düzeyinin değişmesi üzerinde de etkili olmuştur. Literatürde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve kamu harcamalarının artışını değerlendiren birçok çalışma yer almaktadır. Öncü bir çalışma olarak değerlendirilen Wagner Kanunu kamu harcamalarının sürekli artacağını öne sürmektedir. Peacock ve Wiseman ise kamu harcamalarında gerçekleşen artışın olağanüstü durumlarda sıçrama göstereceği ve olağanüstü durum geçtikten sonra kamu harcamaları düzeyinin eski seviyesine dönmeyeceği üzerinde durmaktadır.

Bu çalışmada Peacock-Wiseman sıçrama tezinin 1981-2015 dönemi için Türkiye ekonomisi açısından uygunluğu test edilmektedir. Bu amaçla reel kamu harcamalarının, reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (Gross Domestic Product) oranlanmasıyla elde edilen zaman serisine birim kök testleri ve Bai ve Perron tarafından geliştirilen çoklu yapısal kırılma testleri (Multiple Structural Break Tests) uygulanmıştır. Yapısal kırılma testleri sonucunda söz konusu zaman serisinde 1993, 1999 ve 2004 yılları olmak üzere üç adet yapısal kırılma tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Kriz, Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi, Zaman Serisi Analizi, Birim Kök Testi, Bai Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testi.

Abstract

After the decisions of January 24, 1980, the Turkish economy has undergone radical changes. The radical changes have also been felt in the public sector. Within this sense, it is important to examine the changes in public expenditure, which is a fiscal policy tool. Especially after 1990, as well as in many economic equilibrium the crises faced by the Turkish economy have affected the changes in the level of public expenditure. There are many studies in the literature evaluating the direction of the relationship between public expenditure and economic growth and the increase in public expenditure. The Wagner Act, which is regarded as a pioneering work, asserts that public expenditure will increase continuously. Peacock and Wiseman emphasize that the increase in public expenditure will show temporal increase in extraordinary circumstances and that after the emergency situation, the public spending level will not return to the former level.

In this study, the appropriateness of the Peacock-Wiseman Displacement hypothesis in terms of the Turkish economy for the period 1981-2015 is tested. For this purpose, Unit Root Tests obtained by proportion of real public expenditures to real Gross Domestic Product time series and Multiple Structural Break Tests developed by Bai and Perron have been applied. As a result of the Structural Break Tests, three structural breaks were detected in the time series, namely 1993, 1999 and 2004.

Keywords: Public Expenditure, Economic Crisis, Peacock-Wiseman Displacement Hypothesis, Time Series Analysis, Unit Root Test, Bai Perron Multiple Structural Break Tests.

Kısaltmalar

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Agument-Dickey-Fuller Birim Kök Testi
BP	: Bai-Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testi
DF	: Dickey-Fuller Birim Kök Testi
DRI	: Uluslararası Borç Yardımı
DSP	: Fark Durağan Süreç
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KPSS	: Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin Durağanlık Testi
PP	: Philips-Perron Testi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TSP	: Trend Durağan Süreç
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
ZA	: Zivot Andrews Birim Kök Testi

Tablolar Listesi

Tablo 1: Minimum Arzu Edilen Değer	40
Tablo 2: Birinci Nesil ve İkinci Nesil Kriz Modellerinin Karşılaştırılması	48
Tablo 3: Temel Makroekonomik Göstergeler 1989-1994	60
Tablo 4: Yıllar İtibariyle Dış Ticaret (2006-2015)	69
Tablo 6: Genel Birim Kök Testleri	86
Tablo 7: Perron(1997) Birim Kök Test Sonuçları	88
Tablo 8: UDmax ve WDmax Test İstatistiği Sonuçları	90
Tablo 9: BP Yapısal Kırılma Testi Sonuçları	91
Tablo 10: Ekonomik Tasnife Göre Kamu Harcamalarının GSYH'ya Oranı 1990-1994(%)	94
Tablo 11: Ekonomik Tasnife Göre Kamu Harcamalarının GSYH'ya Oranı 1995-1999(%)	95
Tablo 12: Ekonomik Tasnife Göre Kamu Harcamalarının GSYH'ya Oranı 1999-2004(%)	97

Şekiller Listesi

Şekil 1: Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	6
Şekil 2: İki Savaş Dönemi Arası Kamu Harcamaları.....	28
Şekil 3: Niskanen Modeli	29
Şekil 4: Kriz Türleri	35
Şekil 5: Farklı Denge Durumlarında Hükümetlerin Döviz Kurunu Savunma Taahhütleri	46
Şekil 6: Bilanço Kötüleşmesi Yaklaşımının İkinci Türü.....	54
Şekil 7: Perron (1997) Kırılma Yılları	89
Şekil 8: BP Yapısal Kırılma Testi Sonuçları	92
Şekil 9: Yıllar İtibariyle Özelleştirme Uygulamaları (Milyon \$)	96

İçindekiler

Önsöz.....	i
Özet	ii
Abstract	iii
Kısaltmalar.....	iv
Tablolar Listesi	v
Şekiller Listesi	vi
İçindekiler	vi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	
KAMU HARCAMALARI	3
I.1. Kamu Harcamalarının Tanımı	3
I.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	4
I.2.1. İdari Sınıflandırma	7
I.2.1.1. Organik Sınıflandırma	7
I.2.1.2. Fonksiyonel Sınıflandırma	8
I.2.2. Bilimsel Sınıflandırma (Ekonomik Sınıflandırma)	9
I.2.2.1. Reel Harcamalar- Transfer Harcamaları.....	9
I.2.2.2. Üretken Harcamalar – Üretken Olmayan Harcamalar	13
I.2.2.3. Harcamaların Sağladıkları Fayda İtibariyle Sınıflandırma	14
I.3. Kamu Harcamalarının Etkileri.....	16
I.3.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Genel Etkileri.....	16
I.3.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandıran Etkisi	18
I.4. Kamu Harcamalarındaki Artışlar	20
I.4.1. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri.....	20
I.4.2. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedenleri.....	23
I.4.2.1. Siyasi Nedenler	23
I.4.2.2. İktisadi Nedenler	24
I.4.2.3. Sosyal Nedenler.....	24
I.4.2.4. Askeri ve Teknolojik Nedenler.....	25
I.4.3. Kamu Harcamalarının Artışı ile İlgili Görüşler	26
I.4.3.1. Wagner Kanunu	26
I.4.3.2. Peacock-Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi	27
I.4.3.3. Bürokratik Üretim Yaklaşımı	29
I.4.3.4. Musgrave'in Kamu Harcamalarına Yaklaşımı	30

I.4.3.5. Maksimizasyon Yaklaşımı.....	31
I.4.3.6. Baumol Yaklaşımı.....	31
I.4.3.7. Sosyal Refah Yaklaşımı	32
I.4.3.8. Henry Carter Adams Yaklaşımı	32
I.4.3.9. Francesco Nitti Yaklaşımı	32
I.4.3.10. Buchanan Yaklaşımı.....	33
I.4.3.11. Solomon Fabricant.....	33
BÖLÜM 2	
EKONOMİK KRİZ	34
II.1. Kriz Kavramı	34
II.2.Kriz Türleri.....	35
II.2.1 Reel Sektör Krizleri.....	35
II.2.2 Finansal Krizler	36
II.2.2.1 Bankacılık Krizi	36
II.2.2.2 Para Krizi	38
II.2.2.3 Dış Borç Krizi.....	40
II.2.2.4 Sistematik Krizler	42
II.3. Kriz Kuramları	43
II.3.1 Birinci Nesil Krizler.....	44
II.3.2 İkinci Nesil Krizler	45
II.3.3 Üçüncü Nesil Krizler	48
II.4. Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Krizler	55
II.4.1 1982 Bankerler Krizi	56
II.4.2. 1994 Krizi.....	59
II.4.3. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri.....	64
II.4.4. 2008 Küresel Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri	67
BÖLÜM III	
1981-2015 DÖNEMİ TÜRKİYE KAMU HARCAMALARININ PEACOCK- WISEMAN SIÇRAMA TEZİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	71
III.1. Uygulamanın Konusu ve Amacı.....	71
III.2. Literatür	72
III.3. Birim Kök Testleri.....	75
III.3.1. Genel Birim Kök Testleri.....	76
III.3.1.1. Dickey-Fuller (1979) Testi	76
III.3.2.Yapısal Kırılmayı Dikkate Alan Birim Kök Testleri.....	78
III.3.2.1. Perron(1989) Birim Kök Testi.....	78

III.3.2.2. ZivotAndrews (1992) Birim Kök Testi.....	81
III.3.2.3. Perron (1997) Testi	83
III.3.3.Bai ve Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testleri.....	84
III.4.Verı ve Yöntem.....	85
III.5.Kamu Harcamalarının Kırılma Dönemlerinin Analizi.....	86
III.6. Bulguların Genel Değerlendirilmesi	92
SONUÇ.....	98
Kaynakça:.....	102

GİRİŞ

Ekonomik yazın göz önünde bulundurulduğunda devletin ekonomik sistem içerisinde varlığı ve ağırlığı uzun süren tartışmaları beraberinde getirmiştir. Klasik görüş çerçevesinde devletin ekonomi içinde faal olarak bulunmasının var olan ekonomik dengeyi başka bir noktaya taşıyacağı üzerinde durulurken sosyalist öğretiyi komünizme geçiş aşamasında devletin ekonomik düzende var olan yegâne aktör olmasını ön plana çıkarmaktadır. Karma ekonomik sistem ise özel sektörün varlığının yanı sıra kamu sektörünün de ekonomide önemli bir unsur olduğunu öne çıkarmaktadır. Kamu sektörü günümüz ekonomilerinde milli gelir oluşumları göz önünde bulundurulduğunda önemli bir yere sahip olması açısından kamusal anlamda gerçekleştirilen harcamalar da önem arz etmektedir. Bu bağlamda kamu harcamalarında meydana gelen artışlar Adolph Wagner tarafından ele alındığı haliyle sürekli olarak artan bir yapı olarak kanunlaştırılmıştır. Wagner kanununu takip eden çalışmalar bu artışın nedenleri ve seyri üzerinde durmaktadır. Genel olarak kamu harcamaları artışlarının arka planında ekonomik ve bürokratik dinamiklerin saklı olduğu üzerinde durulmaktadır. Peacock-Wiseman ise kamu harcamalarının olağanüstü dinamiklerden kaynaklanan vergi gelirleri artışının bir müddet sonra toplum tarafından benimsenmesi neticesinde geliri artan kamu idaresinin harcamaları da arttıracaklarını öne sürmektedir. Yeni ve bir önceki döneme göre daha yüksek düzeyde bir kamu harcaması düzeyine geçildiğini savunan bu görüş Peacock-Wiseman sıçrama tezi olarak adlandırılmaktadır.

Peacock-Wiseman sıçrama tezinin ana dayanak noktası gerçekleşecek olağanüstü durumu işaret etmektedir. Bu anlamda ekonomik ve siyasal düzeyde gerçekleşen krizler olağanüstü durum olarak ele alınabilmektedir. Ekonomik krizler reel piyasa ve/veya finansal piyasada meydana gelebilecek sürekli dalgalanmalar neticesinde

ortaya çıkmaktadır. Bu dalgalanmalar ise denge noktasından sürekli sapmaları işaret etmektedir. Küreselleşme ile birlikte birbirine entegre olmuş piyasa yapıları ve ülkelerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda krizin ortaya çıktığı piyasayla sınırlı kalmadığı ve diğer piyasalara hatta diğer ülkelere de aynı ve/veya farklı kanallardan sirayet ettiği görülmektedir. Bu anlamda kriz literatürü kriz örneklerinin artması ile birlikte genişlemeye devam etmektedir. Geleneksel teoriler ortaya konduğu dönemi takip eden dönemlerde meydana gelen krizleri açıklamakta çoğu zaman yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışmanın amacı kamu harcamaları artışını Peacock-Wiseman sıçrama tezi kapsamında analiz etmektedir. Bu bağlamda birinci bölümde kamu harcamaları üzerinde durulmakta ve kamu harcamaları artışı ile ilgili görüşler ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü Peacock-Wiseman sıçrama tezinin dayanağı olarak gerçekleşebilecek olağanüstü durumlardan olan kriz kavramını ele almakta, kriz teorilerini açıklamakta ve çalışmanın dönem kesitini oluşturan 1981-2015 yılları arasında Türkiye ekonomisinde gerçekleşen krizler üzerinde durmaktadır. Üçüncü bölüm zaman serilerinde meydana gelecek yapısal değişimlerin açıklanmasında kullanılan ekonometrik modellerin tanımını ve Türkiye ekonomisi açısından kullanılan zaman serilerinin söz konusu süreç içerisinde gerçekleşen yapısal kırılma dönemlerinin tespit edildiği uygulamayı içermektedir.

BÖLÜM I

KAMU HARCAMALARI

I.1. Kamu Harcamalarının Tanımı

Devlet, devamlılığını sağlamak amacıyla, toplumsal bazı ihtiyaçları karşılamak ve düzenleyici rolünü yerine getirmek için ekonomik sistem içinde harcama yapan bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet eliyle yapılan bu harcamalar ise devlet gideri veya kamu harcamaları olarak adlandırılmaktadır. İktisat literatüründe kamu harcamaları dar ve geniş anlamda kamu harcamaları olarak iki şekilde tanımlanmaktadır. Dar anlamda kamu harcamaları merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla, belirlenen bütçe çerçevesindeki harcamaları ifade etmektedir (Akdoğan, 2014: 65). Geniş anlamda kamu harcamaları ise başta devlet olmak üzere kamu tüzel kişilerinin ve kamu tarafından devredilen yetkilere sahip kuruluşların emretme yetkilerini uygulanması dolayısıyla yaptıkları harcamaları ifade etmektedir (Edizdoğan, 2008: 40-41). Bu harcamalar kişilerin ve ailelerin ekonomik durumlarını ücretlerinde ve brüt gelirlerinde değişime neden olarak iki ana kaynaktan etkilemektedir (Ruggeri, 2005: 2).

Kamu harcamalarının çerçevesi Türkiye’de yasal olarak 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile belirlenmiştir. Söz konusu kanunun 3. maddesinin h bendine göre “*Kamu gideri: Kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderleri, ifade eder*”.

Kanundaki tanımdan da anlaşılacağı gibi kamu harcamaları mal ve hizmet alımı gibi doğrudan harcama yoluyla gerçekleştirilebileceği gibi iskonto yoluyla gelirden vazgeçilmesi de bir çeşit kamu harcaması olarak görülebilmektedir. İster doğrudan harcama yoluyla gerçekleşsin, ister gelirden vazgeçme yoluyla kamusal harcamaların temelinde toplumsal fayda gözetilmesi ön plana çıkmaktadır. Tarihsel süreç toplumsal değişim ve gelişimle birlikte kamu otoritesinin üstüne düşen yükü artırmakta ve bu yük sonucunda genel anlamda kamu harcamalarında artış trendi de beraberinde ortaya çıkmaktadır.

1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

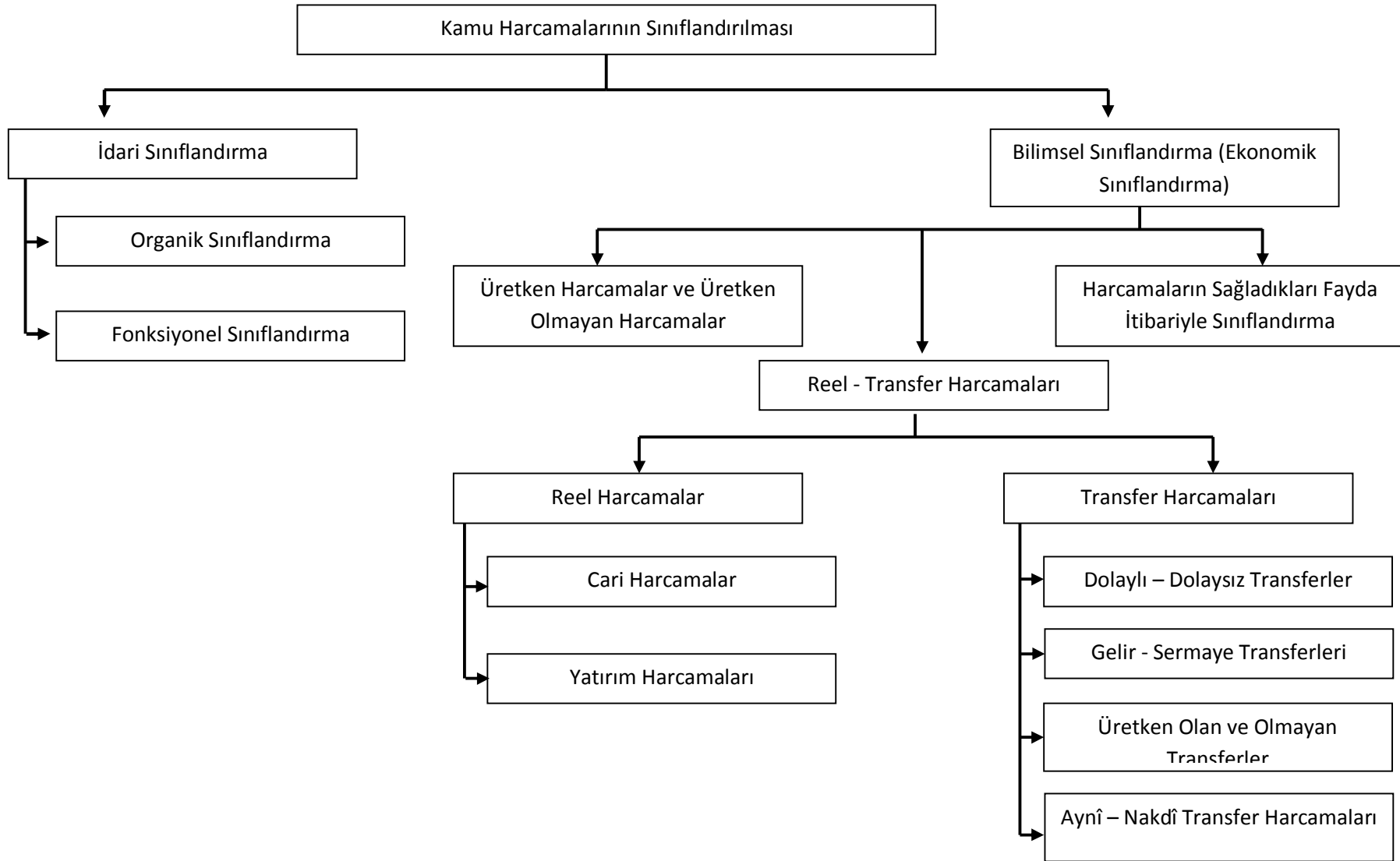
Kamu harcamalarının çeşitli alanlarda ve çeşitli kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yapılıyor olması sınıflandırma gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Sınıflandırma neticesinde oluşan ayırım, yapılan harcamaların sınıflandırma esasına göre parasal büyüklüklerini ortaya koymaya ve ampirik çalışmalar neticesinde her bir sınıflandırma türünün alt başlıkları üzerindeki etki büyüklüğünün görülmesine yardımcı olur. Kamu harcamalarının belirli kısıtlar çerçevesinde sınıflandırılması işlemi ve bu sınıflar arasında karşılaştırma yapılması aşağıda sıraladığımız faydaları sağlamaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 78-79).

- İhtiyaçların karşılıklı ağırlıklarını ortaya koymada kolaylık sağlar.
- Bütçe yapım sürecinde otoriteye yardımcı olur.
- Bütçe-plan ilişkisinde uyumlu bir koordinasyon sağlanmasında yardımcı olur.
- Devletin işlevlerinin özelliklerini ve bu işlevlerin her birinin içindeki harcama sürecine ilişkin yöntemlerin incelenmesinde yardımcı olur.
- Devlet muhasebesinin temelini oluşturur.

- Çeşitli kamu denetleme kuruluşlarının denetiminde kolaylık sağlar.
- Harcamanın gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçları ve bu sonuçların sosyal hâsılaya katkısı, topluma yüklediği yükün incelenmesinde yardımcı olur.
- Kamu ekonomik dengesini gösteren devlet giderleri ile gelirleri arasındaki ilişkilerin analizi yönünden kolaylık sağlar.

Bu çalışmada kamu harcamalarının sınıflandırılması idari ve bilimsel sınıflandırma olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir.

Şekil 1: Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

I.2.1. İdari Sınıflandırma

İdari sınıflandırma çerçevesinde bütçelerde harcama ayırımı organik sınıflandırma olarak adlandırdığımız harcamayı yapan kurum veya kuruluşun dikkate alındığı şekilde veya hizmet çeşidini dikkate alan fonksiyonel sınıflandırma şeklinde yapılmaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 79). Harcamaların idari yapısını ortaya koymaya yönelik bu tasnif her iki başlık açısından ele alınacaktır.

I.2.1.1. Organik Sınıflandırma

Kamu harcamalarının siyasi, idari ve teknik birimler itibariyle tespitine yönelik sınıflandırma şekli organik sınıflandırma olarak adlandırılmaktadır (Aksoy, 1994: 107). Organik sınıflandırma çerçevesinde her kamu organı tarafından yapılacak kamu harcamaları bütçe oluşturulurken ayrı ayrı tasnif edilerek idari birimlerin her birinin yapacağı kamu harcamalarının parasal büyüklükleri ortaya konmaktadır. Organik sınıflandırma esas olarak harcamayı yapacak kamusal aktörü göz önüne alır. Örneğin; Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sayıştay, Anayasa Mahkemesi, belediyeler, il özel idareleri vb. kamu kuruluşları veya kurumlarının yapacağı harcamaların tasnifi organik sınıflandırma olarak adlandırılmaktadır.

Organik sınıflandırma neticesinde sağlanan faydalardan bazılarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 46-47).

- Bütçe yapım sürecinde her bakanlık içerisinde çeşitli hizmetlerin ayrı ayrı ele alınmasını sağlar.
- Ödeneklerin kullanılmasını aşamasında kurumlar kendi bütçeleri doğrultusunda harcama yapar.

- Denetim sürecinde birimlerin kendi bütçeleri üzerinden denetimi kolaylığı sağlar.
- Muhasebeleştirme işlemleri idari birimlerin bütçelerine göre düzenlenir.

1.2.1.2. Fonksiyonel Sınıflandırma

Organik sınıflandırmada kamu harcamasını yapacak aktör üzerinden bir tasnife gidilirken, fonksiyonel sınıflandırma yapılacak harcamanın etki edeceği alan üzerinden bir tasnifle gerçekleştirilmektedir. Bu sınıflandırma devlet harcamalarını genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri gibi çeşitli gruplara ayırarak devletin hangi faaliyete ne kadar kaynak ayırdığının görülmesine olanak sağlamaktadır (Pehlivan, 2010: 80). Organik sınıflandırma bu türden bir ayrımın yapılmasında yetersiz kalacaktır. Çünkü Türkiye özelinde incelendiğinde eğitim hizmetlerine yönelik Milli Savunma Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı da kendi bünyelerinde bulunan okullara yönelik harcama yapacağından, eğitim hizmetlerine yönelik harcamaların sadece Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirileceği söylenemez (Işık, 2014: 104-105). Yine Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilen bütçe içerisinde eğitim hizmetleri dışındaki faaliyetlere yönelik harcamalar da yapılabilecektir.

Türkiye'de bütçe gerekçesinde yer alan fonksiyonel sınıflandırma İdari-Fonksiyonel sınıflandırma olarak adlandırılmaktadır (Türk, 1999: 48). Kamu kurum ve kuruluşları fonksiyonel sınıflandırma çerçevesinde bir yıllık harcama yapacakları alanları; genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, çevre koruma hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık hizmetleri, dinlenme, kültür ve din hizmetleri, eğitim hizmetleri ve sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri olarak 10 ayrı fonksiyonu dikkate alarak ödenek teklifinde bulunmaktadır.

I.2.2. Bilimsel Sınıflandırma (Ekonomik Sınıflandırma)

Ekonomik sınıflandırma kamu harcamalarının sağladığı faydayı, yapılan harcamaların üretim kapasitesi üzerine etkisini ve harcama karşılığında kamu otoritesinin bir karşılık elde edip etmemesi durumunu ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen sınıflandırmaları içermektedir. Bu anlamda üretken harcamalar ve üretken olmayan harcamalar, harcamaların sağladığı fayda itibarıyla sınıflandırma ve reel-transfer harcamaları olmak üzere üç ayrı şekilde sınıflandırmayı göz önünde bulundurmaktadır.

I.2.2.1. Reel Harcamalar- Transfer Harcamaları

Reel harcamalar ve transfer harcamaları ayrımı harcama sonucunda kamunun karşılık elde etme esasına göre bir ayrım temelinden hareketle oluşmaktadır. Kamu harcaması sonucunda karşılık elde edilmesi durumunda harcama reel harcama olarak, karşılık elde edilmemesi durumunda ise transfer harcaması olarak adlandırılmaktadır.

i. Reel Harcamalar

Devletin tüketim ve yatırım harcamalarını kapsayan reel harcamalar mal ve hizmet alımı ile ilgili giderlerdir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 48). Kamu harcamaları kamu kuruluşlarının hizmet ya da işgücü, bir mal ya da eşya karşılığında ödediği aylık ücretler, mal bedelleri, inşaat giderleri vb. harcamaları kapsamaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 91-92). Reel harcamalar üretim gücünü artırmaya yönelik yatırım harcamaları ve doğrudan üretim artırıcı etkisi olmayan, faydası yapıldığı dönemle sınırlı sayılacak cari harcamalar olarak ikiye ayrılabilir (Işık, 2014: 106-107). Yukarıda yer alan açıklamalar çerçevesinde reel harcamaları oluşturan cari harcamalar ve yatırım harcamaları ayrı ayrı ele alınacaktır.

Cari Harcamalar:

Cari harcamalar devletin üstlendiği kamu hizmetlerinin yapılması bakımından ihtiyaç duyulan idari hizmetlerin sağlanması ve sürdürülmesi gerekçesiyle yapılan harcamalardır (Akdoğan, 2014: 92). Devletin memuruna ödediği maaşlar, yolluklar, harcırahlar, satın aldığı kırtasiye malzemeleri, ödediği kiralar, su, elektrik, vb. faturaların ödenmesi için yaptığı bütün harcamalar cari harcama başlığı altında incelenmektedir (Türk, 1999: 54). Türk Bütçe Sisteminde Konsolide bütçe döneminde cari harcamalar personel giderleri ve diğer cari harcamalar olarak ayrılırken 2004 yılı sonrası uygulanan Merkezi Yönetim Bütçesi içerisinde ise personel giderleri ve mal ve hizmet alım giderleri ve SGK'ya devlet prim giderleri toplamı cari harcamaları oluşturmaktadır.

Cari harcamalar genellikle hizmetler ya da faydası en çok bir yıllık bir süreç içinde bir ya da birkaç kez kullanılan mallara yönelik harcamalar olduğu için yıllar itibariyle tekrarlanan harcamalardır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 90). Tekrarlanma gerekliliği kamu otoritesinin kamusal faaliyetlerini sürdürme zorunluluğundan ileri gelmektedir. Vergi mükellefleri açısından kamu tarafından verilen bir hizmetin sekteye uğraması istenmeyen bir durum olacaktır. Bu nedenle devlet bu harcamalardan kolaylıkla vazgeçmemektedir.

Yatırım Harcamaları:

Kamu harcamalarının ekonomik tasnifi çerçevesinde gerçek harcamalar olarak adlandırılan harcamaların cari harcamalarla birlikte bir diğer türü de yatırım harcamalarıdır. Devletin yatırım harcamaları özel kesim yatırım harcamaları gibi üretim gücünü artırmaya yönelik olup, sermaye mallarına ilaveler ya da mal stoklarında meydana gelen artışları kapsamaktadır (Işık, 2014: 106-107). Yatırım harcamalarının etkisi kısa

dönemde görülmemekle birlikte uzun dönem göz önünde bulundurulduğunda ülke ekonomisi üzerinde kalıcı etkiler bırakabilmektedir (Ulutürk, 1998: 164-165).

Bir ülkedeki yatırım miktarı milli gelir düzeyinin belirleyicisi olması nedeniyle, milli gelirle ilişkili olan istihdam düzeyi üzerinde de etkili olmaktadır (Türk, 1999: 55). Kamu tarafından milli gelir ve istihdam düzeyinde gerçekleştirilmesi beklenen iyileştirmelere yönelik politika izlenirken özel sektör yatırımlarının eksik kalabileceği alanın tespiti ve kamu yatırım harcamaları bu alanlara yönltilmesi büyük önem kazanmaktadır. Devlet bazen özel sektörün fazla kâr elde edemeyeceği için üretime katılmadığı sahalara; bazen tekel oluşumunu engellemek amacıyla; bazen de iş bulma düzeyini ve üretim faktörlerini dengede tutabilmek için özel sektörle birlikte ya da kendi başına üretime katılmak zorunluluğu duymaktadır (Coşkun, 1994: 4). Bu zorunluluk durumu kamunun aktif olarak yatırım harcaması yapmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

ii. Transfer Harcamaları

Cari ve yatırım harcamalarının aksine kamu transfer harcamaları bir karşılık gözetilmeksizin yapılan harcamalardır. Transfer harcamaları ile devlet doğrudan mal ve hizmet alımı yapmamakta, bunun yerine sosyal devlet fonksiyonu çerçevesinde kaynakların kamu eliyle bir kesimden diğer kesime aktarımını gerçekleştirerek satın alma gücünü transfer etmektedir (Öztürk, 2012: 247). Transfer harcamaları yoluyla devlet varlığındaki parasal olarak ifade edilebilen değerler belirli amaçlar doğrultusunda gerekli kişi ve kuruluşlara intikal edilmektedir (Meriç, 2003: 173). Çeşitli amaçlara yönelik ve değişik uygulama yöntemleriyle, bazen kişilere, bazen firmalara ve seyrek olsa da diğer ülkelere yapılabilen transfer harcamaları karşılığında devlete herhangi bir hizmet yapılması söz konusu olmadığı gibi herhangi bir mal teslimi de gerçekleşmemektedir (Uluatam, 2005: 239).

Transfer harcamaları kapsamında değerlendirilen bütün harcamalar karşılıksız olarak yapılmamaktadır. Sermaye teşkili için yapılan transfer harcamaları devletin özel kesime ait daha önceden üretilmiş taşınmazları satın alması yoluyla gerçekleştirdiği harcamaları kapsamaktadır (Uluatam, 2005: 256). Sermaye teşkili için yapılan transfer harcamaları, harcama karşılığında taşınmaz elde edilmesi sebebiyle transfer harcamalarının temel karakteristiğini gösteren karşılıksız olma ilkesi ile bütünlük teşkil etmemektedir. Sermaye teşkili şeklindeki transfer harcamalarını gerçek transfer harcamalarından ayıran özellik ise harcamanın karşılığı olan değerlerin cari dönemde üretilmiş olmamasıdır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümü, 2011: 97). Sermaye teşkili şeklinde yapılan harcama sonucunda devlet daha önceden üretilmiş bir taşınmaza karşılık özel kesime fon aktarımı sağlamaktadır.

Transfer harcamalarının geniş kapsamı nedeniyle dolaylı – dolaysız transferler, gelir – sermaye transferleri, üretken olan ve üretken olmayan transferler ve aynî – nakdî transferler olarak dörtlü bir tasnif çerçevesinde incelenmesinde yarar vardır.

Dolaylı – Dolaysız Transferler

Dolaylı – dolaysız transfer harcamaları ayrımı transfer harcaması yapılan kişi veya kuruluşun satın alma gücünü doğrudan artıracak gibi dolaylı yoldan artırabileceği olgusuna dayanarak yapılmaktadır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 50). Bu ayrım çerçevesinde kamu borçlarının faiz ödemeleri, şehit aileleri ve gazi aylıkları, fakirlere yardımlar, karşılıksız sosyal hizmetler gibi muhatabının gelirlerini doğrudan artıran transferler dolaysız transfer harcamaları, gıda maddelerinin fiyatlarını düşürmek için ödenen primler, yardımlar gibi tüketicinin alacağı mal ve hizmet fiyatlarını düşürmeye yönelik transfer harcamaları da dolaylı transfer harcamaları olarak değerlendirilmektedir (Erginay, 1994: 149).

Gelir-Sermaye Transferleri

Transfer harcamaları her zaman gelir transferi şeklinde gerçekleşmeyeceği gibi bazen sermaye transferi şeklinde de gerçekleşebilmektedir (Türk, 1999: 53). Gelir-sermaye transferi ayrımına göre savaş sonunda mağlup devletin galip devlete ödediği savaş tazminatını sermaye transferlerine, emekli maaşı ödemelerini de gelir transferine örnek olarak gösterebiliriz (Işık, 2014: 108).

Üretken ve Üretken Olmayan Transferler

Transfer harcamalarının üretim üzerinde yeni bir değer yaratıp yaratmadığı esasına göre yapılan üretken ve üretken olmayan transfer harcamaları ayrımına, iktisadi amaçlı yapılan yardımları üretken transfer harcaması olarak ve sosyal amaçlı mali yardımları da üretken olmayan transfer harcaması olarak örnek gösterilebiliriz (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 94).

Aynî – Nakdî Transferler

Transfer harcamasının parasal veya mal ya da hizmet şeklinde gerçekleşmesine dayanarak yapılan bu ayrıma göre öğrencilere okul gereçleri yardımı, yoksullara yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik mal yardımları aynî yardım olarak değerlendirilirken, öğrenci bursları, emekli, dul ve yetim aylıkları nakdî transfer olarak değerlendirilir (Erdem, Şenyüz ve Tathoğlu, 2012: 51).

I.2.2.2. Üretken Harcamalar – Üretken Olmayan Harcamalar

Yapı bakımından bir kesinlik arz etmemekle birlikte yapılan tanımlar çerçevesinde ekonominin üretim kapasitesini arttıran ya da kamu gelirlerinde artış sağlayan harcamalar üretken harcamalar, diğer harcamalar ise üretken olmayan harcamalar olarak değerlendirilmektedir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 86). Bir başka tanım çerçevesinde ise dar mali ölçüye göre üretkenlik olarak adlandırılan yapılan harcamanın

kendini amorti edip etmemesi durumu bir üretkenlik göstergesi olarak kabul edilmektedir (Erdem, Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 51).

Kamu giderlerinin doğrudan ve dolaylı etkileri, kısa veya uzun dönemde etki büyüklüğünün değişmesi, kaynakların dağılım ve bileşimlerinin değişebilmesi gibi nedenlerden dolayı bu ayırım neticesinde net bir görüntü ortaya çıkmaktadır (Akdoğan, 2014: 91). Kısa dönemde üretken olmayan bir harcama uzun dönemli düşünüldüğünde üretim kapasitesini artırıcı bir etki yaratma gücüne sahip olabilmektedir. Bu ihtimal çerçevesinde bir harcamanın gerçek anlamda üretken olup olmadığı ayırımını yapmak güçleşmektedir.

I.2.2.3. Harcamaların Sağladıkları Fayda İtibariyle Sınıflandırma

Bu tür bir sınıflandırmada devletin topluma dolaylı ya da dolaysız birçok fayda sağlayan kamu harcamalarının sağladıkları bu faydanın genişliği göz önünde bulundurularak dörtlü bir ayırım tercih edilmiştir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 52). Bunlar sırasıyla toplumun tüm bireylerine fayda sağlayan harcamalar, sadece bazı sınıflara veya gruplara özel menfaat sağlayan, kamu yararı gerekçesiyle devletin yaptığı ve yürüttüğü işler ile ilgili harcamalar, bütün topluma sunulmasına karşın bazı bireylere özel fayda sağlayan harcamalar ve bireylere özel fayda sağlayan harcamalardır.

Toplumun tüm bireylerine fayda sağlayan harcamalara devletin milli savunma, temel eğitim, genel sağlık, emniyet, güvenlik v.b. alanlarda yaptığı harcamalar örnek olarak gösterilebilmektedir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 88). Bu tarz harcamalarda devlet harcamayı yaptığında toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı şekilde yarar sağlayacaktır.

Sadece bazı sınıflara veya gruplara özel menfaat sağlayan, kamu yararı gerekçesiyle devletin yaptığı ve yürüttüğü işler ile ilgili harcamalar, toplumların devlete

dönüşmesiyle birlikte sosyal dayanışmanın gerekli kıldığı, toplumda yer alan fakirlere, engellilere, kimsesizlere yönelik yapılan kamu harcamalarıdır (Türk, 1999: 58). Bu harcamalar özel bir zümreye yönelik harcamalar olmasına karşın toplumdaki farklılıkların giderilmesi açısından kapsayıcı niteliği de olan harcamalardır.

Adalet, tapu, noter, pasaport, v.b. hizmetler gibi her bireyin yararlanabileceği fakat bazı kişilerin sıklıkla, bazı kişilerin ise hiç yarar sağlamadığı harcamalar üçüncü grup olarak sınıflandırdığımız bütün bireylerin faydasına sunulmasına karşın bazı bireylerin özel fayda sağladığı harcamalardır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 52). Bu tür harcamalar toplumun tamamına yönelik olarak yapılmasına karşın herkes bu harcamalardan eşit olarak yararlanamamakta bazı kesimler için faydası daha fazla olmaktadır.

Sağladıkları fayda yönünden tasnifte son grup olarak değerlendireceğimiz bireylere özel yarar sağlayan harcamalar ekonomide kamu kesiminin özel mal üretiminde bulunması fonksiyonuna dayanmakta ve bu özel malı talep eden kişiler kişisel yarar sağlamaktadır (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 88). Kamu tarafından üretilen özel mal ve hizmetlere yönelik harcamalar sadece o malı talep eden ve karşılığında ödeme yapan kişilerin yararına olacaktır. Toplumun diğer kesimleri bu tür bir harcamadan yarar sağlamayacaktır.

Sağladıkları fayda açısından ayırdığımız bu dört grup arasında tarihsel süreç içerisinde toplumsal güçler nedeniyle dördüncü grupta yer alan bir harcama türünün birinci grupta yer almaya doğru ilerlemesi görülmektedir (Plehn, 1902: 31). Örneğin geçmişte internet erişimi sadece belli gruplar tarafından erişilebilen bir hizmet olarak öne çıkmaktayken, günümüzde toplumun tamamı bu hizmetten yararlanmaktadır. Bu durum sağladıkları fayda açısından ayrılan harcamaların zaman geçtikçe farklı gruplar arasında hareket edebileceğini göstermektedir.

I.3. Kamu Harcamalarının Etkileri

Devletin kamu harcamalarını belli amaçlara ulaşmak için araç olarak kullanabilmesi sonucu, devletin faaliyetleri ile orantılı olarak yaptığı kamu harcamaları, çeşitli temel ekonomik ve sosyal değişkenler üzerinde etki göstermektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 57). Kamu sektörü ekonomide özel sektör eliyle üretimi yapılmayan ürünlerin üretimini gerçekleştirerek ekonomik hayatın gelişmesini sağlarken, bu faaliyetleri sağlamak için gerekli girdileri temin etme yoluyla değişik kaynaklardan yararlanmaktadır (Işık, 2014: 135-136). Kamunun aktif olarak ya da çeşitli pasif politikalar yoluyla ekonomik düzen içinde bir aktör olarak rol alması ekonomik dengeler üzerinde etki göstermesini de beraberinde getirmektedir. Kamu harcamaları da bir politika aracı olarak ekonomik düzen üzerine etki etmektedir. Bu nedenle kamu harcamalarının ekonomi üzerindeki genel etkileri ve yapılan kamu harcamaları sonucunda oluşan çarpan ve hızlandıran etkileri önem arz etmektedir.

I.3.1. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Genel Etkileri

Kamu harcamalarının etkin bir mali araç olarak kullanılması neticesinde ulaşılabilecek ekonomik amaçları: kaynak dağılımı etkinliğinin sağlanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanması, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi şeklinde sıralayabiliriz (Ercoşkun, 2004: 21).

Piyasalarda optimum koşullarının hiç bir zaman tam anlamıyla gerçekleşmediği, gerçekleşmeyeceği, bunun bir neticesi olarak devletin gelir ve kaynak dağılımının daha iyi ve daha adil hale getirebilme amacı güderek, piyasa işleyişine müdahale etmesi gerektiği kabul edilen bir gerçektir (Işık, 2014: 122). Kaynak dağılımı etkinliğini açısından ekonomik düzen içinde atıl kaynakların kullanılması veya bölgesel farklılıklara yönelik kaynak dağılımı aksaklıklarının giderilmesi için devlet harcama

politikalarına başvurabilmektedir. Örneğin devlet bölgeler arası iktisadi-toplumsal farklılıkları gidermek belli bölgelerde mevcut gelişme potansiyelini ortaya koymak gibi amaçlar güderek piyasa ekonomisinin amaçladığından farklı bir kaynak dağılımı oluşumu arzusuyla yatırımlarını ve cari harcamalarını belli bölgelere yönelterek bu amaçlara ulaşmaya çalışabilecektir (Uluatam, 2005: 230-231).

Piyasa ekonomisinin kendine özgü işleyiş mekanizmasıyla hareket etmesi sonucu adil olmayan gelir ve servet dağılımının oluşacağı bilinen bir gerçektir (Aksoy, 1994: 77). Gelir dağılımı adaletini sağlamaya yönelik olarak devletler giderek aktif şekilde ekonomik ve sosyal yaşama müdahale ederek asgari geçim düzeyinin altında bulunan kesimlere kaynak transferleri gerçekleştirmektedir (Öztürk, 2012: 448). Açıklamadan da anlaşılacağı üzere gelir dağılımı adaletinin sağlanması sürecinde devlet elde ettiği geliri görece olarak fakir sayılan kesime transfer harcamaları yoluyla aktararak yeni bir gelir dağılımı oluşturmaktadır. Fakat bu noktada devletin bu kesimlerden aldığı vergilerin de gelir dağılımının yeniden sağlanıp sağlanmadığı konusunda bir belirleyici olduğu gerçeği gözden kaçmamalıdır. Ayrıca bir kimsenin devlete ödediği dolaylı vergiler ve kişiye yönelik yapılan transfer harcamaları dışında kalan, kişinin elde ettiği yararları hesaplamak mümkün olmadığından dolayı devletten sağladığı net faydayı ölçmekte mümkün olmamaktadır (Nadaroğlu, 1996: 169). Sosyal içerikli kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkisi ise bu harcamaların sağlık ve eğitim gibi yaşamsal faydalarıyla birlikte kişilerin gelir kapasitelerini etkilemesi nedeniyle daha geniş bir etki alanı oluşturma gücüne sahip olmasını beraberinde getirmektedir (Chu, Davoodi ve Gupta, 2000: 10).

Kamu harcamalarının ekonomi üzerinde etki gösterdiği bir başka alan ise ekonomik büyüme olarak karşımıza çıkmaktadır. Cari harcamalar üretim düzeyi ve fiyat seviyesi üzerinden etki gösterirken, yatırım harcamaları üretim kapasitesi üzerinden bir

etki göstermekte ve transfer harcamaları ise talep düzeyini etkileyerek dolaylı olarak etki etmektedir (Işık ve Alagöz, 2005: 65). Kamu harcamalarını artırarak bireyler açısından kısa süreli bir refah toplumu inşa etmek mümkün olmakla birlikte ekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme hedefleri açısından, hükümetler bütçe politikasını belirlerken, kısa dönemde ekonomik istikrarı, orta ve uzun dönemde de büyümeyi ve refahı bir arada optimize eden bir harcama politikasını göz önünde bulundurmak zorundadırlar (Akat ve Gürsel, 2008: 12). Bu açıklamalar çerçevesinde uzun soluklu bir büyüme trendi hedefi açısından kamu yatırım harcamaları, üretim kapasitesi artışını doğuracağından önemli bir politika aracı olmaktadır.

Kamu harcamalarının fiyatlar genel seviyesine etkileri üzerine bir inceleme yaparken, fiyatlar genel seviyesinin yükselme eğiliminde mi, düşüş eğiliminde mi olduğunu bilmek gerekmektedir. Fiyatlar genel seviyesinin sürekli artış eğiliminde olduğu enflasyonist bir dönemde kamu harcaması bileşenlerinden cari harcamaların ve transfer harcamalarının mümkün olduğu kadar düşürülmesi gerekmektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 60).

Kamu otoritesi tarafından yapılan harcamalar ekonomi üzerinde kendi düzeyinden daha yüksek miktarlarda etki göstermektedir. Bu durum kamu harcamalarının çarpan ve hızlandıran etkileri çerçevesinde incelenecektir.

I.3.2. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandıran Etkisi

Ekonomiye yapılacak ek yatırımlar, milli gelir üzerinde, yapılan yeni yatırımın belli bir katsayıyla çarpımı kadar artış meydana getirmektedir (Türk, 1999: 80). Otonom yatırımlardaki bir artışın milli gelirden meydana getireceği artış ise çarpan kavramı ile ifade edilmektedir (Aksoy, 1994: 133). Niteliksel olarak milli geliri ve istihdam düzeyini artırıcı etki gösteren kamu harcamaları da yatırım harcamalarının gösterdiği etkiye benzer bir etki

göstermektedir. Çarpan etkisini matematiksel olarak ifade edecek olursak Y milli gelir, I yatırımlar, C tüketim harcamaları k çarpan katsayısı ve c marjinal tüketim eğilimi olmak üzere ;

$$Y=C+I$$

$$\Delta Y=\Delta C+\Delta I$$

$$\Delta C=c.\Delta Y$$

$$\Delta I= \Delta Y-\Delta C$$

$$\Delta I=\Delta Y-c.\Delta Y$$

$$\Delta I=(1-c). \Delta Y$$

$$\Delta Y=1/(1-c). \Delta I$$

$$k=1/(1-c)\text{bulunur.}$$

Formülün sonunda elde edilen k çarpan katsayısı ekonomide meydana gelecek bir yatırım harcamasının milli gelir seviyesini kendisinin kaç katı kadar artıracakını göstermektedir. Bu artışın belirleyicisi ise kişilerin gelirlerinin ne kadarını tüketime ayırdığını gösteren marjinal tüketim eğilimidir. Marjinal tüketim eğilimi yükseldikçe yatırım harcamasının milli gelir üzerindeki etkisi artmaktadır. Yatırım harcamaları ile ilgili bu yargılar kamu harcaması artışları içinde geçerlidir.

Belirli iki dönem arasında tüketim malları talebinde meydana gelen bir artışın, uyarılmış yatırım harcamalarını belirli bir katsayı düzeyinde artırmasına hızlandıran etkisi, bu katsayıya da hızlandıran katsayısı denmekte ve matematiksel olarak aşağıdaki formda ifade edilmektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 65).

$$C_t =t \text{ dönemindeki tüketim malı talebi}$$

$$C_{t-1} =t \text{ döneminden bir önceki dönemde tüketim malı talebi}$$

$$I_t =t \text{ dönemindeki yatırımlar}$$

k =hızlandıran katsayısı

$$I_t = k. (C_t - C_{t-1})$$

$$k = \frac{I_t}{(C_t - C_{t-1})}$$

Hızlandıran mekanizması tüketim talebi ve yatırım artışı ilişkisini açıklamaktadır. Kamu harcamaları da tüketim talebini artırıcı etki yaratması sebebiyle yatırım düzeyi artışlarına hızlandıran mekanizması üzerinden etki eder. Ancak bu mekanizmanın çalışması için, tüketim mallarının sanayinin büyük ölçüde sermaye mallarına ihtiyaç duyan bir yapıya sahip olması ve sanayide eksik kapasitenin bulunması gerekmektedir (Aksoy, 1994: 138).

1.4. Kamu Harcamalarındaki Artışlar

Tarihsel süreç içerisinde kamu harcamalarının artışı ile ilgili görüşler Wagner kanunu ve kanunun eleştirisi üzerine gelişmektedir. Buna ek olarak her kamu harcaması artışının gerçek anlamda bir artış olup olmadığı sorunsalı çerçevesinde görünüşte ve gerçekte artışa neden olacak etkenler üzerinde durulmaktadır. Bu durum kamu harcamalarındaki görünüşe-gerçekte artışların nedenleri ve kamu harcamalarının artışına yönelik literatürün üzerinde durulması gerekliliğini doğurmaktadır.

1.4.1. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu harcamalarının görünüşte artması; yapısal değişiklikler ve toplumsal talep değişiklikleri neticesinde arz edilen kamusal mal ve hizmet değişimi olmaksızın rakamsal olarak kamu harcamaların artış eğiliminde olmasıdır (Işık, 2014: 109). Bu bağlamda kamu harcamalarında görünüşte artış, paranın satın alma gücünde bir azalma bütçe yöntem ve tekniğiyle ilgili olarak yapılan değişimler, özel şirket veya firmaların devlet tarafından satın alınması ya da millileştirme, ülke sınırlarında bir değişim ve nüfus

değişimi ve kamusal hizmetlerin parayla gördürülmesi şeklinde gerçekleşebilir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş,2011: 63).

Fiyatlar genel seviyesinde sürekli artışların yaşandığı dönemlerde kişiler ve kurumlar aynı düzeyde mal ve hizmet alımı için önceki koşullara göre daha fazla miktarda harcama yapmak zorunda kalacaklardır. Böyle bir dönemde kamu harcamalarında meydana gelen artışın gerçek bir artış olup olmadığını ortaya koymak için fiyat endeksleri yoluyla düzeltmeye gitmek gerekmektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 41). Bu yöntem kamu harcamalarında görünen artışın ne kadarlık kısmının enflasyon etkisiyle gerçekleştiğini ve ne kadarlık kısmının gerçek bir kamu harcaması artışı olduğunu gösterecektir.

Devlet bütçeleri kamu faaliyetlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi açısından vatandaşlara ve araştırmacılara kaynak sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bütçe hesaplama yöntemleri ve çeşitli bütçe türleri arasında birinden bir diğerine geçiş (örneğin program esaslı bütçe uygulamasından, performans esaslı bütçe uygulamasına geçiş) yapıldığında kamu harcamalarının görünüşte artmış olabileceği gözlenebilir. Örneğin safi usule göre bütçe uygulamasından, gayri safi usule bütçe harcamasına geçildiğinde eski bir binanın yerine yeni bina yapılması gerektiği zaman safi usule göre binanın enkazının satışından elde edilen gelir yapılan harcamadan düşülerek net harcama miktarı hesaplanırken, gayri safi usulde hesaplamada aynı gelir bina giderinden indirilmeyerek hesaplamaya dahil edilecektir (Erginay, 1994: 142). Bu işlem sonucunda gayri safi usule göre enkazdan sağlanan gelir ayrı kalem olarak değerlendirilecek ve harcama düzeyi olduğundan daha yüksek görünecektir.

Devlet, piyasa mekanizmasında gerçekleşebilecek sorunlar veya çeşitli başka nedenlerden dolayı özel bir şirket veya firmayı satın alma yoluyla veya millileştirme

fonksiyonu çerçevesinde hizmet ve mal sunumunun el değiştirmesini sağlayabilecektir. Böyle bir durumda satın almadan önce toplum tarafından karşılanan hizmet maliyeti, satın alma sonrasında devlet tarafından karşılanacak ve kişi başına düşen hizmetin maliyeti ve kamu hizmetinde kullanılan mallarda yeni bir artış olmayacağından kamu harcamalarında gerçekleşen artışlar görünüşte artış olarak değerlendirilecektir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 67).

Ülkelerin sınırları ve nüfus aritmetiği yıllar itibariyle farklılık gösterebilmektedir. Buna bağlı olarak yeni sınırlar ve daha fazla nüfus kamu harcamalarında bir değişimi de beraberinde getirecektir. Kamu harcamaları artış hızı nüfus artış hızı ile aynı düzeyde gerçekleşiyorsa kamu harcamalarında meydana gelen bu artış görünüşte artış olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kişi başına düşen kamu harcamalarında bir değişim olmamaktadır. Nüfus artışıyla birlikte kamu harcamaları artışının gerçekte artış olarak değerlendirilmesi için şehirlerdeki kanalizasyon, su ya da telefon şebekelerinin nüfus artışı nedeniyle genişletilmesine yönelik harcamalar, mevcut yolların genişletilmesi, istidlâkler için yapılan harcamalar artan maliyet koşulları çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir (Uluatam, 2005: 216). Bu ifadeler çerçevesinde değerlendirildiğinde nüfus artışıyla birlikte meydana gelecek kamu harcaması artışının gerçek bir artış olarak değerlendirilmesi için kişi başına yapılan kamu harcama miktarının artmış olması gerekmektedir.

Son olarak kamu harcamalarında görünüşte artışa neden olan bir başka unsur ise kamu hizmetlerinin parayla gördürülmesi olmaktadır. Daha öncesinde aynı usulde gördürülen kamu hizmetinin para ile gördürülmesi neticesinde kamu hizmetlerinde bir değişiklik olmadığı halde kamusal harcamaların parasal olarak artışı görünüşte bir artış olarak değerlendirilmektedir (Aksoy, 1994: 120-121).

I.4.2. Kamu Harcamalarının Gerçekte Artış Nedenleri

Kamu harcamasının gerçekte artışını belirleyecek ölçüt kamu harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) veya milli gelire oranla artmış olmasıdır (Erginay, 1994: 143). Kamu harcamalarını milli gelir veya GSMH'ye oranla artışının nedenleri siyasi, iktisadi, sosyal ve askeri ve teknolojik nedenler olmak üzere 4 alt başlık altında incelenecektir.

I.4.2.1. Siyasi Nedenler

Devletin amaç değil araç olduğu demokratik yönetimlerde siyasal iktidarlar çeşitli sosyal sınıflar, çeşitli baskı gruplarının taleplerinden kendi soyutlayamayacağı gerçeğiyle hareket etmekte ve bu durum talebe yönelik kamu harcaması artışlarını beraberinde getirmektedir (Türk, 1999: 39). İktidar erkinin taleplere cevap vermesi gerekliliği oy esasında seçim sisteminin bir gerekliliği olmaktadır. Grupsal talepler bir bakıma oy potansiyeli açısından da iktidar erki açısından önem teşkil etmekte ve bu gruplara yönelik harcama artışları kaçınılmaz olmaktadır. Seçim dönemlerinin yaklaşması ile birlikte bu etki kendisini daha fazla göstermekte ve bu dönemlerde kamu harcamaları daha yüksek düzeylerde artmaktadır (Uluatam, 2005: 219).

İç dinamiklerin dışında dış dinamiklerin etkisiyle siyasi nedenlerden kaynaklanan kamu harcamaları artışları gerçekleşebilmektedir. Devletlerin bünyesinde bulunduğu uluslararası örgütler veya dış ülkelerde bulundurdıkları temsilciliklerin faaliyetleri de kamusal harcama yapmayı gerektirdiğinden kamu harcamalarının artışına neden olmaktadır (Türk, 1999: 39). Özellikle örgütler düzeyinde yardım programları çerçevesinde transfer harcaması yapılması kamu harcamalarının gerçekte artışına sebep olabilmektedir.

I.4.2.2. İktisadi Nedenler

Uzun vadede kamu kesimi gelişimini açıklarken siyasi-ideolojik nedenlerden çok uzun dönemde gerilemesi düşünülmeyecek olan ekonomik büyüme ve büyüme olgusunun getirdiği şehirleşme ve sanayileşme gibi etkenler doğru bir araç olacaktır (Işık, 2014: 111). Tarihsel süreç kamu aktörüne büyümeyi destekleyecek ve büyümeden sağlanan faydanın adil dağılımı hususunda devletin ekonomide faaliyetlerini genişletmesini gerekli kılmaktadır. Zenginleşen toplumlarda sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, ulaşım v.b. sektörlerde talep artışı gerçekleşmekte ve bu alanlardaki yeni ve lüks hizmetlerin büyük bir bölümü kamu kesimince sağlanabilecek hizmetler olarak ön plana çıkmaktadır (Uluatam, 2005: 218). Azgelişmiş ülkelerde ise yetersiz kalan özel teşebbüs gücü bu tarz alanlarda kamu harcaması artışlarına neden olmaktadır. Gelişmiş farklıları nasıl olursa olsun büyüme trendinin etkisi ile toplumlar gelişmeye devam edecek ve bu devamlılıkta beraberinde kamusal mal ve hizmet arzı artışını, bir başka deyişle kamu harcamaları artışını beraberinde getirecektir.

I.4.2.3. Sosyal Nedenler

Yirminci yüzyılın ilk yıllarında gayri safi milli hasılanın %10'u seviyelerinde olan kamu harcamaları yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde; devletin toplumsal hizmetleri yeri getiren bir araçtan, toplumsal faydayı maksimize eden bir araca dönüşmesiyle birlikte gayri safi milli hasılanın yarısını almıştır (Pehlivan, 2010: 70). Değişen yapıyla birlikte devlete yüklenen toplumsal yük artışı kamuyu daha fazla harcama yapma gerekliliğine itmiştir. Toplumun belirli bir eğitim düzeyine ulaştırılması amacıyla ücretsiz eğitim ve öğretim hizmetleri sunulması, toplumsal refah maksimizasyonu çerçevesinde kimsesiz, yaşlı ve düşkünlere yönelik sosyal tesisler kurulması, bütçe rakamlarını klasik öğretilerinin aksine artırmıştır (Akdoğan, 2014: 81). Toplumun tamamı açısından bir

anlam ifade ediyor olması devletin sosyal amaçlar gütmesine ve buna yönelik harcamalar geliştirmesine neden olmaktadır.

Tarihsel süreç içinde büyük halk kitlelerinin kamu harcaması artışına neden olan dinamiklerini aşağıdaki şekliyle sıralamak mümkündür (Aksoy, 1994: 125-126).

- Gelir ve servet eşitsizliği nedeniyle halkın bir kesiminin zorunlu ihtiyaçlarını dahi karşılayamıyor olması,
- Baskı ve çıkar gruplarının demokratik düzenin yerleşmesi ile birlikte devleti kendi çıkarları doğrultusunda daha fazla harcama yapmaya zorluyor olması,
- Şehirlerin büyümesiyle ortaya çıkan sefalet olgusunun yaratacağı siyasi ve sosyal tehlikeler,
- Büyük Buhran sonrası değişen devlet görüşü paralelinde düşük gelirli kurtarmanın daha önemli ve acil bir iş olarak görülmesidir.

Bu görüşler çerçevesinde devlet tarihsel gelişim sürecinde ister politik kaygılar neticesinde olsun, ister sosyal istekleri karşılama arzusu neticesinde, kamu harcamalarını artırmaktadır.

1.4.2.4. Askeri ve Teknolojik Nedenler

Öncesi ve sonrasını dâhil ederek savaş dönemi olarak adlandırabildiğimiz dönemlerde kamu harcamalarının büyük bir bölümünü savunma harcamaları oluşturmaktadır (Aksoy, 1994: 122). Savaş öncesindeki hazırlıklar göz önünde bulundurulduğunda ülkeler gelecekte olası görülen bir savaşa karşı savunma harcamalarını artırarak vergi gelirlerinin yüksek bir kısmını savunma harcamalarına yönlendirmektedir. Ayrıca böyle bir olağan üstü durum vergi yükünü de artırarak kamu gelir kalemleriyle birlikte harcama kalemlerini de artırmaktadır (Işık, 2014: 112). Savaş harcamaları neticesinde kamu harcamaları sıçramalı olarak yükselmekte ve savaş sonrası yeni denge

eskisinden daha yüksek bir seviyede gerçekleşmektedir (Uluatam, 2005: 218). Bu durum Peacock-Wiseman sıçramalı artış tezini incelediğimiz bölümde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Teknolojik yeniliklerin oluşmasıyla gerçekleşen değişim de kamu harcamalarında savaş dönemlerindeki benzer bir artış oluşturacaktır. Teknolojik ilerlemeler ve yeni teknolojiler kamu aygıtına yeni roller yüklemekte ve genellikle maliyet kalemlerinde bir artış doğurmaktadır (Tuncer ve Yüksel, 2011: 234). İnternet çağına geçişle birlikte özel sektör tarafından pahalı olarak görülen altyapı hizmetlerinin kamu tarafından gerçekleştirilmesi ve kamu hizmeti veren kuruluşlarda gereken bilgi çağına uygun sistem kurulumları kamuya bir takım maliyetler yüklemekte ve buna yönelik harcamalarda kamu harcamalarının artışını beraberinde getirmektedir. Teknolojik gelişmeler kamu üzerinde toplumsal baskıyı da beraberinde getirerek yeni düzene yönelik maliyet artışları neticesinde kamu harcamalarında artışa neden olan bir etken olarak görülmektedir.

I.4.3. Kamu Harcamalarının Artışı ile İlgili Görüşler

Kamu harcamalarının artışı üzerine geliştirilen genel anlamda Wagner Kanunu ve onun eleştirisi çerçevesinde şekillenmektedir. Ekonomik anlamda kamu harcamalarının artışının ele alınmasının yanı sıra bürokratik ve siyasi etkileri ele alan çalışmalar da öne çıkmaktadır.

I.4.3.1. Wagner Kanunu

19. yüzyıl sonlarında Adolph Wagner kamu faaliyetleri artışı ve ekonomik büyüme arasında uzun süreli bir ilişkinin varlığı üzerinde durmuş ve bu etkileşimin yönünün de sanayileşme sürecinde kişi başına gelir artışından kamu harcamalarına doğru olacağını ileri sürmüştür (Selen ve Eryiğit, 2009: 179). Bir toplumun servetinde meydana

gelen artış gerçekten de harcanabilir milli gelir artışına neden olması sebebiyle vatandaşların ihtiyaçlarıyla uyumlu olarak karmaşık ve daha pahalı hizmet talep etmeleri sonucunda kamu harcamalarının artışına öncülük eder (Barra, Bimonte, Spennatti, 2015: 6409). Wagner'e göre bu talep önünde durulması mümkün olmayacak bir baskıyı beraberinde getirecek ve bu durum ileride milli gelirin sürekli artış göstereceği her ülkede üretim ve kamu harcamaları arasındaki olumlu korelasyonu gerçekleştirecektir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 53). Talep yönlü baskılara ek olarak Wagner kamu harcamaların artış eğiliminde olacağını iki ayrı görüşle desteklemektedir. Bunlardan ilki; Yeni teknolojiler sonucu üretim sektöründe oluşacak nakit ihtiyacının anonim şirketler veya onlara göre daha iyi olan kamu sektörü tarafından sağlanabileceği görüşü, ikincisi ise ekonomik değerlendirme açısından sağlık ve eğitim gibi sosyal faydası yüksek hizmetlere duyarlı yaklaşmadığı görüşüdür (Sanford, 1984: 34). Wagner'ın görüşleri sosyal fayda güdüsü ve yeterli parasal kaynak açısından özel sektörün eksik kaldığı temelinde hareket etmektedir.

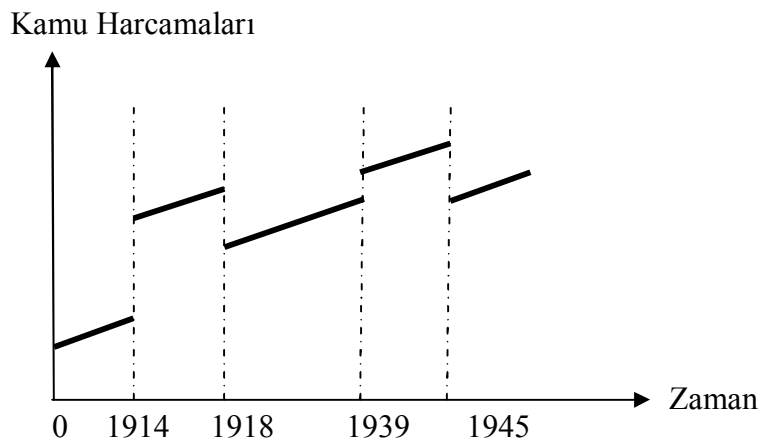
Wagner'in modeli kamu harcaması artışlarının özünü açıklamakta oldukça başarılı olmasına karşın, geliştirilmiş bir sosyal seçim teorisini taşınamaması- devletin bireylerden bağımsız karar veren bir birim olarak ele alınması- nedeniyle eksik kalmaktadır (Akalin, 1986: 145; Sönmez, 1987: 11). Ayrıca model 1870-1913 yılları arasında kamu harcamalarında artış gerçekleşmemesi durumunu da açıklayamaması açısından eksik görülmektedir (Tanzi ve Schuknecht, 2000: 15).

I.4.3.2. Peacock-Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi

Peacock ve Wiseman (1961) devletlerin harcama yapmaya istekli olduğu ve vatandaşların ise daha yüksek vergiler ödemeye gönülsüz olacağı önermeleri çerçevesinde 1890-1960 yılları arasında İngiliz kamu harcamalarını İngiliz tarihini göz önünde

bulundurarak incelemişlerdir. Kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında bir organik bağ bulunduğu ve bu organik ilişkinin politik, ekonomik ve sosyal buhran dönemlerinde kamu harcamalarının ve vergi hâsılatının sıçramalı olarak yükseliş eğiliminde olacağı görüşü Peacock ve Wiseman'ın tezinin "Sıçrama Tezi" olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Nadaroğlu, 1996: 145). Olağan dışı koşullar nedeniyle Peacock ve Wiseman tarafından "değerlendirme etkisi" olarak adlandırılan etki sonucu halk yeni ihtiyaçlarını fark etmesi dolayısıyla daha fazla kamu harcaması arzusuyla daha yüksek vergi yüküne katlanacak seviyede olacak ve olağan dışı koşul geçtikten sonra vergiler ve kamu harcamaları eski seviyesine düşmeyecektir (Akbulut, 1993: 247). Bir başka ifadeyle Peacock ve Wiseman'ın yaklaşımı savaş gibi toplumsal dengeleri değiştirecek olaylar neticesinde halkın katlanabileceği vergi yükünün, kamusal harcama ihtiyaçlarının artması nedeniyle yükseleceği ve halkta oluşan yeni farkındalık düzeyi nedeniyle bir daha eski seviyesine gerilemeyeceğinden hareketle kamu otoritesinin harcama güdüsü göz önünde bulundurulduğunda kamu harcamalarının savaş ve benzeri durumlarda artacağı, tekrar dengenin sağlandığı savaş sonrası dönemde de harcama seviyesi ve vergi yükünün eski seviyesine dönmeyeceğini ifade etmektedir.

Şekil 2: İki Savaş Dönemi Arası Kamu Harcamaları

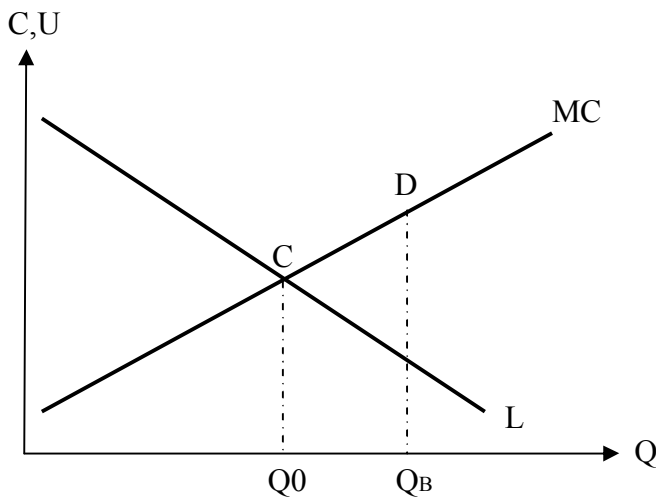
Kaynak: Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş (2011: 61).

Şekil 2’de de görüldüğü gibi I. Dünya Savaşı ile birlikte kamu harcamalarında bir sıçrama meydana gelmiştir. Savaş sonrası kamu harcamalarında bir düşüş olmasına karşın bu seviye savaş öncesi dönemden daha yüksek seviyede harcama yapıldığını göstermektedir. II. Dünya Savaşı’nın başladığı 1939 yılında kamu harcamalarında yine bir sıçrama gözlemlenmiştir. II. Dünya Savaşı’nın bitmesi ile birlikte harcama düzeyi gerilemiş ancak bu seviye yine de savaş öncesi kamu harcama düzeyinin üzerinde gerçekleşmiştir.

I.4.3.3. Bürokratik Üretim Yaklaşımı

William Niskanen, kamu tercihi yaklaşımı çerçevesinde bürokrasinin sorunlarını ekonomik çerçevede inceleyen ilk modern ekonomist olarak düşünülmektedir (Şimandan, 2009: 88). Niskanen’e göre monopol güce sahip olan bürokratlar başında bulunduğu örgütü büyütme güdüsüyle mükemmel fiyat farklılaştırıcı güçlerini kullanarak monopollerin aksine hizmetlerini aşırı genişletme eğiliminde olacaklardır (Işık, 2014: 117; Bakırtaş, 1999: 139). Söz konusu eğilim ise kamu harcamalarında bürokrasi tarafından sağlanan hizmetlerde bir artış unsurunu da beraberinde getirecektir.

Şekil 3: Niskanen Modeli

Kaynak: Bakırtaş, (1999: 139).

Şekil 3’de L eğrisi kamusal mal ve hizmet için toplumun talep eğrisini MC ise sosyal marjinal maliyeti göstermektedir. Pareto optimum koşulu L eğrisi ile MC eğrisinin kesiştiği C noktasında gerçekleşecektir. Fakat bütçe maksimizasyonu çerçevesinde bürokrat tarafından tüketici artığını kullanarak QB düzeyinde bir çıktı düzeyi gerçekleştirme imkanı mevcuttur. Bürokrasinin eğilimleri sonucunda büro tarafından hizmet arzında sosyal marjinal maliyetlerin artmasıyla birlikte üretim düzeyi QB düzeyine çekilecek ve optimal dengeden sapma meydana gelecektir.

I.4.3.4. Musgrave’in Kamu Harcamalarına Yaklaşımı

Musgrave 1890-1948 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) kamu harcamalarında meydana gelen artışları incelemiş ve savaşların yaşandığı dönemlerde savaşla ilgili harcamalar sonucunda belirtilen dönemde ABD kamu harcamalarında genel bir artış olduğu sonucuna varmıştır (Işık, 2014: 117). Savaşla ilgili harcamalar ayrı tutulduğu dönemde kamu harcamalarının milli gelire oranla istikrarlı bir seyir izlediği sonucuna ulaşan Musgrave’e göre kamu harcamalarının geneli göz önünde bulundurulduğunda milli gelire göre artan, sabit veya azalan bir seyir izlediğini söylemek mümkün gözükmemektedir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 57).

R.A. Musgrave ve P.B. Musgrave (1989) Wagner yasasının geçerliğini ve nasıl ifade edilmesi gerektiği eleştirisinden hareketle kamu harcamalarını sadece dolar düzeyinde artışlar üzerinden ifade etmenin yetersiz olduğu üzerine fikir belirtmişlerdir. 1890-1987 yılları arasında ABD’de kamu harcamaları ile birlikte fiyatlar genel düzeyi, nüfus ve GSMH artışları da gerçekleşmiş ve bunlar göz önünde bulundurulduğunda dolar düzeyinde kamu harcamaları 90 yıla yakın süreçte 2000 kattan fazla artmış, fakat kamu harcamalarının GSMH’ye oranı göz önüne alındığında 5,83 kat artış sağlandığı gözlemlenmiştir.

Musgrave açısından kamu harcamaları üzerinde etkili olan bir başka unsur ise ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri olmaktadır. Kalkınmanın başlangıç aşamalarında özel sermaye yetersizliği kamu harcamalarının yönünü belirleyici olarak etki edecek, fakat kalkış aşamasına geçilmesi ile birlikte bu ağırlık yavaşlayarak ortadan kalkmaktadır (Durmuş, 2006: 261). Bu durum kamu harcamaları artışlarının ülkelerin tamamı için genel geçer kabul gören bir şekilde gerçekleşmeyeceğini ve gerçekleşen artışların ise ülkelerin ihtiyaçları ve kalkınma aşamalarına göre farklı alanlarda gerçekleşebileceğini göstermektedir.

I.4.3.5. Maksimizasyon Yaklaşımı

Anthony Downs (1957) hükümetlerin sadece sosyal refah maksimizasyonundan ziyade oy maksimizasyonuna yoğunlaştığı eleştirisi çerçevesinde eksik bilginin hâkim olduğu bir dönemde iktidar partilerinin davranışlarını modellemiştir. Bu görüş doğrultusunda iktidar partisinin yaptığı kamu harcamalarının oyları üzerinde artırıcı etkisinin olacağı ve alınan vergiler azaltıcı etkisi olacağı çerçevesinde oy kazandırıcı ve oy azaltıcı etkenler marjinal olarak birbirine eşitlenene dek kamu harcamaları artışı devam etme eğiliminde olacaktır (Işık, 2014: 117). Downs'un görüşleri çerçevesinde iktidarda olan partinin bilgi eksikliği ve geleceğin belirsizliği göz önünde bulundurulduğunda kamu harcamaları ve vergiler yoluyla diğer yarışmacı partilere göre oy maksimizasyonu hedefleri açısından bir avantaj doğuracak ve oy maksimizasyonu çerçevesinde belirtilen limitler dahilinde kamu harcamaları oy kazandırıcı bir araç olarak kullanılacaktır.

I.4.3.6. Baumol Yaklaşımı

Baumol'a göre belediyeler tarafından gerçekleştirilen kamu harcamaları yığılmaları, güvenlik, sağlık ve denetlemeye yönelik harcamalar teknolojik yenilikler kullanılmadığı sürece düşük bir verimlilik artışı doğuracaktır (Baumol, 1967: 423). Sanayi

yoğun üretimden ziyade emek yoğun üretim yapan kamu sektörü düşük verimlilik dolayısıyla yüksek birim maliyetle karşı karşıya kalacak ve bu da beraberinde kamu harcamaları artışını reel olarak gerçekleştirecektir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2011: 63). Baumol'un açıklamalarından hareketle kamu harcamalarından sağlanacak verimliliğinin artmasının tek yolu olarak kamu hizmetlerinde sanayi yoğun harcamaları yapmak olarak görülmektedir.

I.4.3.7. Sosyal Refah Yaklaşımı

Sosyal refah teorisyenlerinden Pigou ve Dalton 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kamu harcamalarının artışını, vergiye ödenen son poundun sosyal fayda üzerine etkisi çerçevesinde sosyal refahı maksimize edecek şekilde genişleyebileceğini savunmuşlardır (Sanford, 1984: 37). Bu doğrultuda amaç sosyal refahın maksimize edilmesi olup sosyal refahta yükselmeler sağladığı sürece kamu harcamalarının artırılması yolu tercih edilmektedir (Akdoğan, 2014: 75).

I.4.3.8. Henry Carter Adams Yaklaşımı

Henry Carter Adams 1830-1890 yılları arasında mevcut olan veriler dâhilinde birçok ülkede kamu harcamalarının %360 oranında arttığını ampirik çalışmalar neticesinde ortaya koyarak Wagner yasasını doğrular nitelikte sonuçlara ulaşmıştır (Nadaroğlu, 1996: 144). Adams'ın çalışması ayrıca, her ülkedeki hizmetlerin aynı ağırlıkla gelişmeyeceği görüşüyle birlikte ise artışın nedenlerinin ülkeler arasında farklılık gösterebileceğini belirtmektedir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 38).

I.4.3.9. Francesco Nitti Yaklaşımı

Francesco Nitti harcamalarla ilgili incelemelerinde artışın reddedilemez bir olgu olduğunu kabul etmekle birlikte, artışı bir takım unsurların etkilemesi gerçeğinin ötesinde esas artış kaynağının askeri harcamalar olduğunu belirtmektedir (Nadaroğlu, 1996: 144-

145). İtalyan maliyeci Francesco Nitti'nin görüşleri çerçevesinde savaş harcamaları çıkarıldığında kamu harcamalarında bir artış olmayacağı değerlendirilmesi hatalı olmaktadır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 38). Nitti'nin yaklaşımı harcamalardaki artışın kaynağı üzerine bir değerlendirme olarak görülmektedir.

I.4.3.10. Buchanan Yaklaşımı

Niskanen'in Bürokratik Üretim Yaklaşımı ve Downs'un Maksimizasyon Yaklaşımı gibi Buchanan da politik davranışların kamu harcamalarına etkisini ekonomik çerçevede değerlendirmektedir. Buchanan'a göre karmaşık bütçe sistemleri sonucunda mali aldanma olgusunu kullanılarak hükümetler bütçeler üzerinde oynamalar yapabilmekte ve popülist programlara daha fazla kaynak ayrıldığını gösterebilmektedir (Buchanan, 1999: 135). Bir başka ifadeyle kamusal hizmet talep edenlerin tam bilgiden yoksun olması sonucu oluşan mali aldanma olgusuyla birlikte kamu harcamalarının artmış görünmesi sağlanabilmektedir.

I.4.3.11. Solomon Fabricant

Solomon Fabricant, Wagner Yasası ve Henry Carter Adams'ın görüşleri doğrultusunda 20. Yüzyılda kamu harcamaları artışı fikrinin destek bulabildiğini, fakat kamu harcamaları ile ilgili çok parçalı veri setine dayanıyor olması ve milli gelirleri hakkında yeterli bilgi bulunmayan az sayıda ülke örneğiyle çalışılmış olmasından dolayı üzerinde yeniden durulması gereken bir yasa olarak değerlendirmektedir (Fabricant, 1952: 151). Fabricant çalışmasında ülke sayısının az olması ve güvenilir düzeyde veri sağlanamadığı ana temelleri üzerinde kanun olarak kabulüne şerh düşmesine karşın kamu harcamalarında artışın yaşandığını ABD kamu harcamaları çerçevesinde kabul etmektedir.

BÖLÜM 2

EKONOMİK KRİZ

II.1. Kriz Kavramı

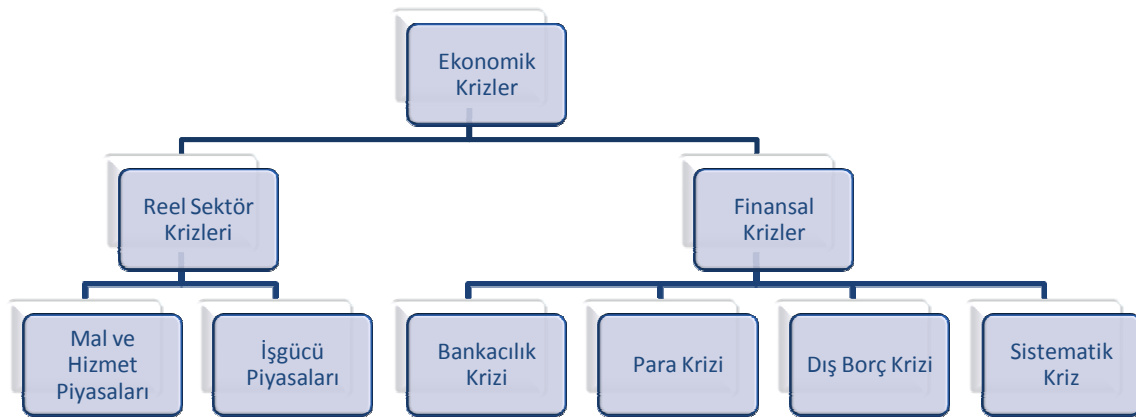
Kriz kavramı; bir şeyin çok kıt bulunması, ekonomik çöküntü veya bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Ekonomik krizler ise reel sektör veya finansal piyasalarda fiyat ve/veya miktar yönünden kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir (Kibritçioğlu, 2002: 174). Bu kavramsal tanım bağlamında ekonomik anlamda kriz olgusu daralmanın yanı sıra genişleme sürecinin de aşırı boyutlarda olduğu durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak söz konusu daralma veya genişlemenin kabul edilebilir sınırların üstünde olması gerekmektedir. Bir başka tanım ise ekonomik krizi "iktisadi sistem ya da alt bileşenlerinin işleyişinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve sistemin işleyişini önemli ölçüde olumsuz etkileyen durum" olarak nitelendirmektedir (Oktar ve Dalyancı, 2010: 2). Bu etki sistem işleyişinin yanı sıra sistemde yer alan kamu sektörü, hane halkı ve firmalarında karar alma süreçlerine etki edecektir.

Ekonomik anlamda kriz kavramının genişliği beraberinde farklı tanımlamaları da doğurmaktadır. Benzer analitik yapı kullanılmasına rağmen farklı kriz türlerinin tanımlanması beraberinde birbirleriyle çatışan sonuçlar ortaya koymakta ve buradan hareketle yanlış politikaların uygulanması sonucu doğmaktadır (Ishihara, 2005: 2). Genel kriz tanımlarına ek olarak çalışmanın devam eden kısmında ekonomik kriz kavramı bu doğrultuda reel sektör krizleri ve finansal krizler ikili ayrımından yola çıkarak tanımlanmaya çalışılacaktır.

II.2. Kriz Türleri

Kriz kavramının geniş bir yapıyı kavıyor olması nedeniyle daha dikkatli incelenmesi gerekmektedir. Bunun bir sonucu olarak krizlerin türleri bakımından ayrımı açıklık sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Şekil 4: Kriz Türleri

Kaynak:Güney, (2016: 12).

II.2.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri ekonominin üretim faktörleri ile ilgili bileşenlerinde meydana gelen öngörülemeyen değişimlerin yaşanması ile birlikte ortaya çıkan krizlerdir. Reel sektörde görülen krizler mal ve hizmet piyasasında gerçekleşen değişimler sonucunda doğabileceği gibi işgücü piyasalarında da meydana gelebilmektedir. Mal ve hizmet piyasalarında meydana gelecek krizler piyasadaki fiyat artışlarının belirli bir sınırı üzerinde seyretmesi şeklinde olabileceği gibi (enflasyon krizi), fiyatlar genel seviyesi artışlarının ekonomide yatırımları teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesi (durgunluk krizi) şeklinde de ortaya çıkabilmektedir (Güney, 2016: 12-13). Mal ve hizmet piyasalarının yanı sıra reel sektörün arz yönünü oluşturan işgücü cephesinde meydana gelen öngörülemeyen işgücü arzı daralmaları veya talep daralması baskısıyla ortaya çıkan

iş akdine son verilme durumunun artışları ile beklenin üzerinde bir işsizlik oranının ortaya çıkması sonucunda doğan krizler ise işsizlik krizi olarak adlandırılmaktadır.

II.2.2. Finansal Krizler

Finansal sektör, reel sektörde yer alan aktörlere finansal yönden kaynak sağlamak amacıyla hareket eden finansal aktörlerden oluşur. Bu finansman sağlama işlevi yerine getirilirken finansal aktörlerin ana güdüsü kendi kârlarını maksimize etmektir. Kâr maksimizasyonu amacı doğrultusunda küresel bir pazarda rekabet eden finansal aktörlerin ilerde meydana gelebilecek faiz değişimleri, kur değişimleri vb. olasılıkların tahminine de dayanan öngörülerini her zaman gerçekleştirmemekte ve finansal sektör aktörleri bu sapmalarla ek olarak risk düzeyi yüksek alanlarda faaliyet gösterebilmektedir. Bu çerçevede finansal kriz olgusu finansal sektörde yer alan kurumlar, kurallar ve araçlardan kaynaklanacak ya da reel sektördeki kâr daralmaları nedeniyle oluşan finansal sektörün işleyişini beklenmedik bir şekilde ve önemli ölçüde olumsuz etkileyecek durumların ortaya çıkması olarak tanımlanabilmektedir (Oktar ve Dalyancı, 2010: 3).

Finans sektörüne etki eden krizleri; bankacılık krizleri, para krizleri, dış borç krizi, ödemeler dengesi krizi ve sistematik krizler olarak alt gruplar halinde incelemek mümkündür.

II.2.2.1. Bankacılık Krizi

Ticari bankaların borçların vadesini uzatamamaları veya vadesiz mevduatlarındaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları sonucunda likit varlıklar açısından bir dar boğaza girmeleri durumu bankacılık krizi olarak adlandırılmaktadır (Akgün, 2015: 40). Bu durum bankaların asli işlevlerini yerine getiremediği algısını derinleştirerek fon sahiplerinin bir anda fonlarını bankadan çekmek arzusuyla hareket ettiği “bankalara hücum” olgusunu doğuracak ve likidite sorununu derinleştirecektir. Bunun

nihai bir sonucu olarak ise bankaların çöküşü veya krizin derinleşmesini engellemeye yönelik olarak kamu tarafından sorunlu bankaya yönelik müdahale ön plana çıkacaktır. Kamu tarafından müdahalenin yapılması veya yapılmaması yönünden ahlaki tehlike problemi, banka davranışları ve kurtarma ile kamu politikaları arasındaki ilişki ön plana çıkacaktır (Garcia-Palacios, Hasman ve Samartin, 2014: 33).

Bankacılık krizlerinin etki alanı açısından ele alındığında gelişmekte olan ülkeler özelinde meydana gelen krizler yerel ekonomide meydana getirdiği etkilerin yanı sıra diğer ülkelerle entegre olmuş bir finansal piyasa varlığı da göz önünde bulundurulduğunda uluslararası sonuçlar doğurabilmektedir (Goldstein ve Turner, 1996: 5). Böyle bir ekonomik yapıda bankacılık krizi ekonomide var olan tasarrufların yatırımlara dönüşeceği süreci kesintiye uğratarak büyüme oranlarında beklenmedik düşüşler doğurabilme etkisini içinde barındırır. Bununla bağlantılı olarak çoğu gelişmiş ülke açısından ihracat yapılan bir pazar olarak kabul edebileceğimiz gelişmekte olan ülkelere ekonomik anlamda gerçekleşen bu daralma durumu ithal mallara olan talebi daraltarak gelişmiş ülkelere de etki edebilecektir.

Bankacılık krizleri açısından literatürde tartışılan bir başka durum ise somut olarak krizin ortaya çıkışının belirlenmesi sorunsalıdır. 1800'lü yıllarda meydana gelen bankacılık krizleri için panik sonucu oluşan bankalara hücum ya da bir veya daha fazla bankanın çöküşü kriz olarak adlandırılabilirken, son dönemlerde bankaların aktif varlıklarındaki değişimlerin yanı sıra periyodik olarak tespit edilemeyen finans dışı sektördeki bozulmalardan kaynaklanan aktif kalitesi bozulması ve bankaların bu durumu olabildiğince gizleme eğiliminde olmaları ön plana çıkmaktadır (Reinhart ve Rogoff, 2010: 8). Bu sınırlamalar ışığında krizlerin ortaya çıkış tarihi açısından bankalara hücumun öncülük ettiği; banka kapanışları, birleşmeleri ya da bankalara kamu tarafından el

konulması durumunun gerçekleşmesi veya finansal sektörde olabilecek yoğun bir kamu müdahalesi olmak üzere iki belirleyici kullanılmaktadır (Kaminsky ve Reinhart, 1999: 476; Reinhart ve Rogoff, 2010: 8). Ishihara (2005) bankacılık krizlerini varlıklar, yükümlülükler, sermaye hesabı ve kamu müdahalesi yaklaşımı olmak üzere 4 yaklaşım şeklinde ele almaktadır. Bu yaklaşım açısından ele alındığında kriz döneminin ilk belirleyicisi açısından 4 yaklaşım türünde etkili olduğunu söyleyebiliriz. İkinci belirleyici ise tamamen kamu müdahalesi yaklaşımıyla ilintilidir.

II.2.2.2. Para Krizi

Döviz krizi olarak da adlandırılan para krizi, Frankel ve Rose tarafından ulusal paranın nominal değerinde en az %25 seviyesinde bir kayıp olma durumu ve bu kaybın bir önceki döneme göre en az %10 artması durumu olarak tanımlanmaktadır (Frankel ve Rose, 1996: 352). Bu tanıma ek olarak para krizi, aylık döviz kuru değişimlerinin ve uluslararası rezervlerin aylık olarak brüt düzeydeki değişimlerinin ağırlıklı ortalamalarından faydalanılarak oluşturulan finansal baskı endeksinin ortalama değerinin standart sapmasından üç katı kadar uzaklaşması olarak tanımlanmaktadır (Kaminsky, Lizondo ve Reinhart, 1998: 16). Kaminsky ve arkadaşlarının belirttiği finansal baskı endeksine faiz oranlarının değişiminin de eklenmesiyle oluşturulan bir endeks yardımıyla da parasal krizler tanımlanmaktadır (Eichengreen, Rose ve Wyplosz 1995: 284). Eichengreen ve arkadaşları bu endekste meydana gelen aşırı değişimler döneminde parasal bir kriz olduğu üzerinde durmaktadır. Tanımların geneli göz önünde bulundurulduğunda parasal kriz olgusunun ortaya çıkması için bir spekülasyon atak neticesinde döviz kuru artışlarıyla yerel paranın aşırı değer kaybetmesi veya otorite tarafından spekülasyon atağına karşı uluslararası rezervlerin kullanımı yoluyla bir rezerv azalışı ve/veya paranın değerini korumaya yönelik bir faiz artışının olması gerekmektedir. Fakat her rezerv azalışı ya da faiz artışı bir kriz

olarak görülmemekte bu azalış veya artışların kabul edilebilir bir sınırın üzerinde gerçekleşmesi gerekmektedir.

Döviz krizlerinin belirleyicilerini zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları, finansal altyapının yetersizliği, ahlaki tehlike ve asimetrik bilgi olgusu, piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve öngörüler ve siyasal suikast veya terörist saldırı gibi beklenmedik olay ve tesadüflerin ortaya çıkması olarak beş grup altında toplayabiliriz (Kibritçioğlu, 2002: 2). Bu noktada bahsedilen beş belirleyiciden herhangi biri veya birkaçı bir arada meydana geldiğinde o zamana kadar değer düşüşü baskı altına alınarak değeri korunmaya çalışılan ulusal para birimine yönelik spekülasyon atakları başlayacaktır. Tanımlarda bahsedildiği şekliyle bu ataklar ise döviz kuru, rezervler ve/veya faiz oranlarında değişimi doğuracaktır.

1982 yılında Şili ve Arjantin’de, 1994 yılında Venezüella ve Meksika’da 1997 yılında Tayland, Endonezya, Malezya ve Filipinler’de ve 2001 yılında ise Türkiye’de meydana gelen krizlerde para ve bankacılık krizlerinin birlikte yaşanmasıyla bu iki kriz türü arasındaki bağlantıları göz önüne alan ”ikiz kriz” modelleri geliştirilmeye başlanmıştır (Varlık, 2002: 161-162). İncelenen krizlerde bir para krizinin bir bankacılık krizine öncülük ettiği görüldüğü gibi, bankacılık krizinin para krizine dönüştüğü krizler ve her iki krizin bir arada olduğu krizler de bulunmaktadır. Kaminsky ve Reinhart (1999)’a göre banka krizleri, para krizine neden olmakla birlikte para krizi ise banka krizini derinleştirmekte ve ikiz krizlerin görüldüğü dönemlerde bu krizlerin tek başına görüldüğü dönemlere göre ekonomik kırılganlık daha fazla artmakta ve kriz daha fazla derinleşmektedir.

II.2.2.3. Dış Borç Krizi

Özel ya da kamu sektörü olması fark etmeksizin bir ülkenin dış borçlarını ödeyemeyecek durumda olması dış borç krizi olarak tanımlanmaktadır. Dış borç ödeme zorluğu anapara ödenmesinde gerçekleşecek zorluklar olabileceği gibi anapara ve faiz ödemelerinde yaşanacak zorluklar olarak da değerlendirilmektedir (Dornbush, 1989: 332). Ödeme gücü çökmesini ortaya koymanın güç olması neticesinde; yükümlüğünü tam olarak veya kısmen yeri getirememesi durumu ve borç göstergelerinden faydalanma yolu olmak üzere iki ayrı yaklaşım operasyonel olarak tanım yapılırken kullanılmaktadır (Ishihara, 2005: 4).

Yükümlülüğün yerine getirilmemesi açısından ele alındığında borç krizi; ticari kreditorlere olan toplam ödenmemiş borcun %5'ten fazlasının askıya alınması durumu ya da ticari kreditorlerle borçlu ülkenin borç erteleme veya yeniden yapılandırma anlaşmasına gitmeleri durumlarından herhangi birinin ya da ikisinin bir arada gerçekleşmesi ile ortaya çıkmaktadır (Detragiache ve Spilimbergo, 2001: 6). Bu bakış açısı çerçevesinde %5 sınırı üzerinde bir askıya alma durumu kalan ödenmemiş borçlar içinde bir risk teşkil etmekte ve borçlu ülkenin borç krizi içerisinde olduğuna işaret etmektedir. Erteleme ve yapılandırma anlaşmaları da yine ödeme zorluğunun getirdiği bir borç krizine işaret etmektedir. Borç veren ticari aktörler borçlunun ödeyemeyeceği gerçeği çerçevesinde yeni bir faiz oranı ve/veya yeni bir vade yapısı ile borcu tahsil etme yoluna gitmektedirler.

Borç göstergeleri yaklaşımıyla tanımlanırken birçok borç göstergesinin varlığı ve tanım yapılırken hepsinin bir arada kullanılması zorluğu göz önünde bulundurulduğunda öncelikli olarak bir seçim yapma durumu gerekli olmaktadır, örneğin Ajayi (1997). Sahra Altı Afrika ülkelerinin borç sorunlarını incelediği çalışmasında öncelikli olarak, ödeme endekslerinden biri olarak gösterdiği borç servisi/ihracat oranı

göstergesinin yanı sıra, borç/ihracat oranı, borç/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) oranı, faiz/ihracat oranı ve faiz/GSYİH oranını kullanmaktadır. Baduel ve Price (2012) ise dış borç sürdürülebilirliği açısından borç/GSYİH, borç/ihracat oranı, borç/kamu gelirleri, borç servisi/ihracat oranı ve borç servisi/kamu gelirlerini temel göstergeler olarak kullanmaktadır.

Göstergelerin farklı olarak seçilmesinin yanı sıra krize yol açmayacak ve minimum olarak göstergelerin olması gereken seviye açısından da bir fikir birliği söz konusu değildir.

Tablo 1: Minimum Arzu Edilen Değer

Gösterge	Uluslararası Borç Yardımı(DRI)*	Uluslararası Para Fonu**
Borç Servisi/Gelir	%28-%63	%25-%35
Borç(Bugünkü Değeri) /Gelir	%88-%127	%200-%300
Faiz/Gelir	%4.6-%6.8	%7-%10
Borç/GSYİH	%20-%25	%25-%30
Borç/Gelir	%92-%167	%90-%150
* DebtRelief International: “KeyAspects of DebtSustainability Analysis”, 2007.		
** International MonetaryFund, ForeignAffairsDepartment: Technical Note “VulnerabilityIndicators”, Nisan 30, 2003		

Kaynak: The International Standards of Supreme Audit Institutions, (2010: 9).

Tablo 1’de yer alan Uluslararası para kuruluşları tarafından finanse edilen DRI’nin raporu ve Uluslararası Para Fonu (IMF) Dışişleri Birimi’nin hazırladığı rapor göz önünde bulundurulduğunda söz konusu borç göstergelerinin minimum arzu edilen değerleri açısından farklı sınırların belirlendiği gözlemlenmektedir. Borç sevisinin gelire oranı açısından DRI %28-%35 arasında bir oranı yeterli görürken IMF raporuna göre bu

oran %25-%35 arasında olmalıdır. Dış borcun bugünkü değerinin gelire oranı açısından DRI %88-%127 değerli arasında bir sınır belirtmişken IMF'ye göre bu sınır %200-%300 değerleri arasında olması gerekmektedir. Faizin gelire oranı açısından bakıldığında ise arzu edilen değer DRI'ye göre %4.6 ile %6.8 arasında iken IMF'ye göre %7 ile %10 arasındadır. Yine borcun GSYİH'ye oranı DRI açısından %20-%25 arasında olması arzu edilirken IMF'ye göre arzu edilen değer %25-%30 arasındadır. Son olarak borcun gelire oranı DRI açısından %92-%167 sınırları arasında arzu edilmekte fakat IMF tarafından bu oranın arzu edilen değeri %90-%150 arasında olmaktadır.

Borç krizinin diğer kriz türleri ile ilişkisi incelendiğinde para ve banka krizleri arasındaki birbirini takip ilişki çoğunlukla gözlemlenmemektedir. Likidite krizleri(para ve banka krizleri) ile dış borç krizi arasında geçerli olan tek bağlantı noktası likidite krizi gerçekleşmiş bir ülkedeki olumsuz ekonomik görünüm neticesinde borçları ödeme güçlüğüne düşebileceği gerçeğidir (Turgut, 2007: 38). Bununla birlikte bankacılık sektörünün uluslararası sistem ile bütünleşmiş hali ve parasal değer uluslararası paralar nezdinde belirlenmesi krizin uluslararası bir nitelik kazanmasına ön ayak olurken borç krizi açısından etki genellikle borç alan ülke ve borç veren ülkelerle sınırlı kalmaktadır.

II.2.2.4. Sistemik Krizler

Karakteristik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda sistemik finansal kriz; finansal piyasada doğmuş veya finansal piyasalar tarafından büyütülmüş, yayılma etkisi gösteren, yatırımcılar açısından güven kaybı oluşturan, ekonomik çıktı düzeyi ve/veya verimlilik açısından ciddi kayıplar doğuran ve politika tepkisi gerektiren bir durum olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 1998: 15-16). Sistemik finansal kriz; finansal sistemin kaynak aktarımı mekanizması ve likidite sağlama işlevini yerine getirmemesi durumunda yatırımların düşmesi ile birlikte reel sektörü etkisine alacak bir yayılma etkisi

gösterebilecektir. Yatırımların daralması borç verilebilir fon eksikliğini derinleştirerek finansal sistemin kaynak aktarım işlevini yerine getirmesini engelleyecektir. Bu durumda krizin sistemik olarak kendi geri beslemesi kamu müdahalesi yoluyla aşılabilecektir.

Sistemik krizlerin kaynağı açısından; finansal aktörlerden bankacılık sektörü üzerinden doğacağı gibi, ulusal paranın değer yitirmesi neticesinde de baş gösterebilecektir. Fakat bir bankacılık veya para krizini sistemik kriz olarak nitelendirmek için; bankacılık krizinin, yayılma etkisi göstermiş olması, parasal krizin ise ödemeler dengesi üzerinde ciddi sorunlar doğurmuş olması gerekmektedir (IMF, 1998: 75). Yalnızca birkaç bankanın işlevlerini yerine getirememesi sonucu doğan bir bankacılık krizi finansal sistemin geri kalanına etki etmemesi durumunda sistemik bir kriz oluşturamayacaktır. Bununla birlikte güçlü bir rezerv ile yönetilecek bir parasal krizin etkisi de sınırlı tutularak sistemik krize dönüşmesi engellenebilecektir.

Finansal kriz türleri göz önünde bulundurulduğunda birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmak çoğu zaman mümkün olmamakta, bir alanda başlayan bir krizin diğer krizleri tetiklediği görülmektedir (Turgut, 2007: 39). Bu durum finansal sistemin bütünleşmiş yapısından kaynaklanmaktadır. Finansal aktörlerin kaynak yapısına göre örneğin dış borç kriziyle birlikte finansal sektörün işleyişi bozulabilir ve bankacılık kriziyle birlikte parasal krizi de barındıran bir sistemik kriz doğabilecektir.

II.3. Kriz Kuramları

20. yüzyılın ikinci yarısında ve devamında ortaya çıkan ekonomik krizleri açıklamaya yönelik oluşturulan kuramlar sırasıyla birinci nesil krizler, ikinci nesil krizler ve üçüncü nesil krizler olarak açıklanmaktadır.

II.3.1. Birinci Nesil Krizler

Krugman'ın (1979) ödemeler dengesi krizlerini açıklamaya yönelik kanıtlar ortaya koyduğu çalışmayla ilk defa ortaya çıkan birinci nesil modeller, daha sonra Flood ve Garber (1984) tarafından geliştirilerek makro ekonomik modellerle sabit kur rejiminin çöküşünü incelemektedir. Birinci nesil modeller temel olarak spekülative atakların ortaya çıkmasına dayanmaktadır. Sabit kur rejiminin var olduğu bir düzende kurlarda artış bekleyen spekülativeörler yerli para yerine döviz elde tutmaya başlayacaktır. Merkez bankası, dövizle karşı yapılan spekülative ataklara, elinde bulundurduğu rezervlerin yeterli olduğu noktaya kadar karşı koymaya çalışacak, fakat rezervlerin yetersiz kalacağı noktada sabit kur sisteminin çöküşü kaçınılmaz olacaktır.

Birinci nesil kriz modelleri temel olarak makro ekonomik politikaların tutarsız oluşuna dayandırılmaktadır. Bu modellere göre sürdürülemez iktisadi politikalar ve yapısal dengesizliklerin varlığı kaçınılmaz olarak bir para krizini doğuracaktır (Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, 2005: 90). Merkez bankasının bağımsız hareket edememe sorunun bu anlamda birinci nesil modeller çerçevesinde krizi doğuracak bir etken olabilmektedir. Kamu harcamalarının finansmanı amacıyla emisyon yoluna başvurulduğu bir ortamda piyasadaki para miktarı artışı dövizle olan talebi artıran bir etki doğurabileceği için spekülative atakların artması ve nihayetinde merkez bankasının yetersiz rezervleri neticesinde sabit döviz kurunun terk edileceği bir para krizi ortaya çıkabilecektir.

Birinci nesil modeller, hükümetlerin bütçe açıklarını monetirize ettiği, merkez bankasının ekonomik gelişmelere bakmadan döviz kurunu baskılamaya çalıştığı ve ekonomide var olan aktörlerin beklentileri ve tutumları neticesinde mali dengesizlikler ve kredi politikaları açısından ortaya çıkabilecek değişimleri göz ardı eden varsayımları açısından aşırı mekanik ve tek boyutlu olarak nitelendirilmektedir (Yay, 2001: 1239-1240).

Bütçe açıklarını kapatmaya yönelik olarak hükümetler emisyon dışında farklı politikalar kullanabileceği gibi merkez bankası da döviz rezervlerini kullanırken ekonomik gelişmeleri göz önünde bulundurarak hareket edecektir. Özellikle iktisadi aktörlerin davranışlarını göz ardı edilmesi yönündeki varsayımlara yapılan eleştiriler neticesinde ise ikinci nesil modeller olarak adlandırılan kendiliğinden ortaya çıkan krizler ön plana çıkmıştır.

II.3.2. İkinci Nesil Krizler

1992-93 yıllarında Avrupa'da meydana gelen krizleri açıklamaya yönelik olarak birinci nesil kriz modellerinin yetersiz kalması sonucunda yeni model arayışı ön plana çıkmıştır. Bahsedilen dönemde makro ekonomik göstergeler açısından olumsuz bir durum olmamasına karşın krizlerin meydana gelmesi sonucunda krizlerin oluşumunu inceleyen yeni model arayışları doğmuştur. Obstfeld (1986) tarafından ortaya konan ilk görüşler spekülasyon atakların her zaman sabit kur sisteminin çöküşüne neden olmayacağı ve farklı politika bileşenlerinin uygulanacağı denge durumlarının da var olabileceği yönündedir. Obstfeld (1994) bir başka çalışmasında ise Krugman tarafından önerilen modelin 1992-93 Avrupa Para Krizi'ni açıklamakta yetersiz olduğunu, hükümetlerin yüksek faiz oranları ve artan işsizlik gibi olguların da karar alma süreçlerine dâhil olduğunu vurgulamaktadır. Krizi açıklamaya yönelik iki ayrı modelin kullanıldığı çalışmada ilk model yüksek faiz oranlarının hükümetlerin mali pozisyonları üzerine etkisini çoklu dengeyi gözeterek incelerken, ikinci model krize karşı uygulanan politikaların işgücü ve piyasa rekabeti açısından oluşacak şoklara yönelik etkiyi yine çoklu denge çerçevesinde incelemektedir. Modellerde var olan çoklu denge varsayımı nedeniyle koşulların aynı olduğu durumlarda beklentiler nedeniyle denge noktasında değişimler

olabilmektedir (Danışoğlu Çelikel, 2007: 4). İkinci nesil modeller bu anlamda beklentilerin kur rejiminin değişimi üzerinde etkin rol aldığını vurgulamaktadır.

İkinci nesil modeller sabit kur değişiminin belli gerekliliklere bağlı olduğu üzerinde durmaktadır. Krugman (1997) bu bağlamda ikinci nesil krizler için hükümetlerin sabit döviz kurunu bırakmaları veya devam ettirmeleri bir nedenlerinin olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Hükümetler birbirleriyle çelişen ekonomik amaçlardan birine yönelirken diğerini ihmal edecek ve optimal dengenin oluşmasını amaçlayacaklardır. Bu durum Obstfeld tarafından bahsedilen çoklu denge olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Obstfeld (1996) çalışmasında sabit kurdan vazgeçilip geçilmeyeceği durumları Nash'in oyun teorisi çerçevesinde üç ayrı oyun durumunda açıklamaktadır.

Şekil 5: Farklı Denge Durumlarında Hükümetlerin Döviz Kurunu Savunma Taahhütleri

		Yatırımcı 2	
		Elde Tutma	Satış
Yatırımcı 1	Elde Tutma	0, 0	0, -1
	Satış	-1, 0	-1, -1

(a) Yüksek Rezerv Oyunu

		Yatırımcı 2	
		Elde Tutma	Satış
Yatırımcı 1	Elde Tutma	0, 0	0, 2
	Satış	2, 0	1/2, 1/2

(b) Düşük Rezerv Oyunu

		Yatırımcı 2	
		Elde Tutma	Satış
Yatırımcı 1	Elde Tutma	0, 0	0, 1
	Satış	1, 0	3/2, 3/2

(c) Orta Rezerv Oyunu

Kaynak: Obstfeld, (1996: 1039).

İki yatırımcının olduğu oyunların ilkinde Merkez Bankası'nın yüksek rezerv varlığı söz konusudur. Yüksek rezerv oyununda ellerinde yerli para bulunduran iki yatırımcının satış kararı alması durumunda Merkez Bankası yüksek rezerv varlığı kuru sabit

tutmaya yeter seviyede olduğu için yatırımcılar spekülâtif atakları sonucunda zarar edecektir. Yatırımcıların herhangi biri döviz alımı gerçekleştirdiğinde yine zarar edecektir. Yatırımcılar açısından en optimal denge yerel parayı elde tutmak olacaktır.

Düşük Rezerv varlığının olduğu durumlarda yatırımcıların her birinin elinde bulunan yerel para Merkez Bankası rezervlerinin tamamını eritecek durumdadır. Bu durumda yatırımcıların her ikisi birden dövize yönlendiğinde Merkez bankasının rezerv varlığını bölüşecek ve Merkez bankası kuru sürdüremeyecektir. Düşük rezerv varlığı durumunda spekülâtör yatırımcıların herhangi biri dövize yöneldiğinde yine Merkez Bankası rezervleri tükenecek ve kur sürdürülemez olacaktır.

Son oyun olan orta rezerv oyununda ise yatırımcılar tek başına rezervlerin tamamını elde edemeyecek fakat birlikte hareket etmeleri durumunda rezervleri tüketecek güce sahip olacaktır. Yalnızca bir yatırımcının spekülâtif atakta bulunması sonucunda yatırımcı zarar edecek fakat yatırımcıların her ikisinin birden kurun sürdürülememesine yönelik beklentilerinin varlığında Merkez Bankası rezervleri yetersiz kalacak ve kriz ortaya çıkacaktır.

Çoklu dengeleri barındıran ve beklentilerin önemini gösteren oyun teorisine ek olarak ikinci nesil modelleri birinci nesil modellerden ayıran yönleri Tablo 2’de gösterildiği şekliyle özetlemek mümkündür.

Tablo 2: Birinci Nesil ve İkinci Nesil Kriz Modellerinin Karşılaştırılması

Birinci Nesil Modeller	İkinci Nesil Modeller
Krizler önlenemez.	Krizler bulaşıcıdır.
Krizler tahmin edilebilir.	Krizler tahmin edilemez.
Aktörlerin beklentileri krizleri hızlandırır.	Aktörlerin beklentileri kendi kendini besleyen bir yol izler. (bu nedenle krizin nedenidir.)
Kötü ekonomik göstergeler krize neden olur.	Kötü ekonomik göstergeler kendi kendini besleyen bozulmalara olanak tanır.
Hükümet politikaları kötü ekonomik göstergeler doğurur	Hükümetler mümkün olan politikalar arasında seçim yaparlar.

Kaynak:Bustelo,Garcia ve Olive (1999: 50).

Birinci ve İkinci nesil modeller bazı krizleri açıklamak açısından yeterli olsa da Asya krizini açıklamak açısından yetersiz kalmışlardır (Yay, 2001: 1241). Bu durum makro etkenler ve beklentiler dışında farklı bileşenleri de barındıran yeni modellerin kullanılmasını beraberinde getirmiştir.

II.3.3. Üçüncü Nesil Krizler

1997 yılında Asya kıtasında büyük ölçekli firmaların dış borç kaynaklı çöküşlerini takiben Tayland'da baş gösteren finans şirketlerinin çöküşü kısa sürede Güney Kore ve Endonezya gibi diğer bölge ülkelerine de yayılmış ve bu ülkeler krizle karşı karşıya kalmıştır. Krizlerin meydana geldiği güne kadar var olan kriz modelleri çerçevesinde gelişen olayların açıklanamaması üçüncü nesil krizler modellerinin doğmasını sağlamıştır. Asya krizini geleneksel 1. ve 2. nesil kriz modelleri çerçevesinde açıklanamayışının nedenleri olarak; ekonomik ve politik açıdan sabit kur rejimini terk

etmelerini gerektirecek kuvvetli bir sebebin bulunmayışı, para krizi, finansal firma iflasları ve aktif piyasa çöküşlerinin oluşması ve krizin doğuşunun, şiddetinin ve bölge ekonomilerinde yayılmasının tahmin edilememesi olarak gösterilebilir (Samur, 2010: 26-27). Tablo 1’de yer alan karşılaştırma göz önünde bulundurulduğunda Asya krizi; tahmin edilememesi, kötü ekonomik göstergelerin var olmaması yönlerinden 1. nesil kriz modelleri tarafından ve aktörlerin olumlu beklentilerine karşın bir krizin ortaya çıkması açısından 2. nesil kriz modelleri tarafından açıklanamamıştır.

Bahsedilen eksikliklerden yola çıkarak oluşturulan üçüncü nesil kriz modelleri, finansal serbestleşme sonrası düzenlenme ve kontrol açısından gerekli özenin gösterilmediği finans ve bankacılık sistemi bulunan ülkelerin uluslararası piyasalardan aşırı düzeyde ve risk oluşturacak şekilde borçlanmalarını, para ve bankacılık krizlerinin temel sebebi olarak ele almaktadır (Çakmak, 2007: 92). Asya krizi tecrübesinde gerçekleştiği şekliyle uluslararası piyasalardan borçlanan ekonomilerden birinde meydana gelen ödeme güçlükleri diğer ekonomilerde de sorun olacağı algısını doğurarak kötümser beklentileri tetiklemiş ve meydana gelen para ve bankacılık krizinde bir yayılma etkisi doğurmuştur.

Krugman (2001) üçüncü nesil kriz modellerini, ahlaki tehlike odaklı yatırımlar, uluslararası illikidite yaklaşımı ve paranın değer kaybı sonucunda oluşan bilanço kötüleşmesi yaklaşımı olarak üç ana çerçeve altında ele almaktadır.

Ahlaki tehlike yaklaşımı finansal liberalizasyon sürecinde yetersiz denetimden yoksun finansal sektörün verdiği riskli kredilerin oluşturduğu aşırı yatırımın patlama etkisi doğurması ve patlamayı takip eden durgunluk süreci ile birlikte kredi dönüşlerinde yaşanan aksaklığın parasal bir çöküş doğurmasını açıklamaktadır. Mckinnon ve Pill (1996) tarafından aşırı borçlanma sendromu çerçevesinde ortaya konan ahlaki tehlike yaklaşımı daha sonra, aşırı yatırım oluşturması göz önünde bulundurularak Krugman (1998)

tarafından tekrar ele alınmıştır. Corsetti, Pesenti, ve Roubini (1998a,b,c) tarafından ise geliştirilen ahlaki tehlike yaklaşımı Asya Krizini açıklama yönünde ‘‘Asya Kaplanları’’ yaklaşımını eleştirerek söz konusu ülkeleri kağıttan kaplanlar olarak nitelendirmiştir. Corsetti, Pesenti ve Roubini (1998a) ahlaki tehlikeyi birbiriyle bağlantılı olan şirketler düzeyinde, finansal sektör düzeyinde ve uluslararası düzeyde olmak üzere üç boyutta ele almıştır. Bu üç boyut için ayrı ayrı ahlaki tehlike oluşumunu sağlayan gerekçeler olmasına karşın sistematik olarak bir arada hareketleri Asya krizini doğurmuştur. Ahlaki tehlike oluşumunun nedenlerini uluslararası düzeyde uluslararası kuruluşlar ve hükümetler tarafından fon sağlayacak kuruluşa verilen kefaletler, reel sektör düzeyinde firmaların olası bir kötü yatırım durumunda hükümet müdahalesi beklentisi ve finansal sektör düzeyinde ise hükümetler tarafından verilen mevduat garantisi ve kısmi sorumluluk prensibinin geçerli olmasıdır (Samur, 2008: 172-173). Ahlaki tehlike yaklaşımı çerçevesinde kefalet sisteminin varlığıyla birlikte uluslararası fon sağlayan kuruluşlar söz konusu ekonomilere kısa vadeli olarak ve giderek artan fon kaynakları sağlamaya başlamıştır. Mevduat garantisi ve kısmi sorumluluk prensibi çerçevesinde finansal sektör firmaları elde ettikleri bu fonları piyasaya uzun vadeli olarak ve yerli para cinsinden borç vermiştir. Reel sektör ise kamunun kötü yatırımlarına fon sağlayacağı beklentisiyle birlikte aşırı borçlanma yoluna gitmiş ve aldığı borçları yüksek kâr beklentisiyle yüksek riskli projelere yatırmıştır. Sonuç olarak bu durum iç ve dış şoklara karşı sektörü kırılgan hale getirmiştir. Bu durum Asya krizinin doğuşunu tetiklemiştir.

Asya krizine yönelik geliştirilen üçüncü nesil kriz modellerindeki yaklaşımlardan bir diğeri ise uluslararası finansal kırılganlık yaklaşımıdır. Uluslararası finansal kırılganlık yaklaşımına öncü olarak kabul edebileceğimiz çalışma: Diamond-Dybvig (1983) tarafından ortaya konan kendi kendini gerçekleştiren (self-fulfilling)

bankacılık krizlerini ele alan çalışmadır. D-D (1983) modeli olarak da literatürde yer alan model kapalı ekonomide illikit pasif yapısına sahip bir bankanın mevduat sahiplerin kötümser beklentileri neticesinde bankalara hücumun oluşacağı ve sonuç olarak bankanın iflasına giden bir süreç analiz edilmektedir. Asya krizini açıklamaya yönelik olarak Chang ve Valesco (1998a,b,c, 1999) tarafından yapılan çalışmalar; D-D modelinin aksine açık bir ekonomiyi ele almaktadır. Literatürde “uluslararası illikidite yaklaşımı” olarak tanımlanan Chang ve Valesco’nun yaklaşımı temelinde bankalar, finansal aracı kuruluşlar ve Merkez Bankacılığını kapsayan finansal sektörün yabancı kaynak cinsinden kısa vadeli olarak borçlanması sonrasında oluşacak kötümser beklentinin sıcak para akımının tersine dönmesi sonucunda oluşacak krizleri açıklamaktadır. Bu anlamda bankalar kısa vadeli borçlanmaları neticesinde uzun vadeli yatırımlara finansman sağlaması açısından vade uyumsuzluğuyla, yabancı para cinsinden borçlanması ve verilen kredilerin ulusal para cinsinden olması nedeniyle de para uyumsuzluğuyla karşı karşıyadır. Asya krizinde uluslararası etkileri barındıran bir başka model ise Radelet ve Sachs’ın (1998) yaklaşımıdır. Bu çalışma Doğu Asya’da meydana gelen krizi tanımlamaya çalışmaktadır. Krizin ortaya çıkmasının temelinde finansal sektörde baş gösteren panik ve bunu derinleştiren IMF’nin uluslararası finansal piyasa istikrarsızlıklarını göz ardı eden politikaları yatmaktadır (Radelet ve Sachs, 1998: 4). Yaklaşım temel olarak beklentileri ele almaktadır. Uluslararası finansal piyasada borç veren kısmında yer alan aktörlerin beklentilerinin kötüleşmesi bir panik yaratacak ve uygun politika bileşiminin sağlanmaması sonucunda bu panik havası derinleşerek ekonominin tamamını etkisi altına alacak bir krize dönüşecektir.

Ahlaki tehlike ve uluslararası finansal kırılganlık yaklaşımı gibi Asya krizini açıklamaya yönelik gerçekleştirilen bir başka yaklaşım ise bilanço kötüleşmesi

yaklaşımıdır. Bilanço kötüleşmesi yaklaşımı finansal sektörden ziyade reel sektörde faaliyet gösteren firmaların bilançolarını göz önünde bulundurmaktadır. Reel sektörde yer alan firmaların bilançolarından hareket edilen bilanço kötüleşmesi yaklaşımının dört türü bulunmakta ve bu dört yaklaşımdan üçü Krugman tarafından ortaya konmuştur.

Bilanço kötüleşmesi yaklaşımının ilk türü Krugman (1999) tarafından ortaya konmuştur. Çoklu dengenin varlığı durumunu gözeten çalışmada güven kaybı sonucunda ortaya çıkan transfer problemi üzerinde durulmaktadır. Yaklaşımın ana çıkış noktası cari işlemler dengesinde meydana gelen olumsuzluğun geniş ölçekli bir değer düşüklüğü yaratması sonucunda yerel firmaların bilançolarında meydana gelen güven kaybına dayalı kötüleşme olarak öne çıkmaktadır (Krugman, 1999: 464).

Krugman (1999) Asya krizini tek malın üretildiği bir açık ekonomi varsayımı altında gerçekleştirdiği model çerçevesinde ortaya koymaya çalışmaktadır. Model çerçevesinde sermaye ve iş gücünü barındıran Coub-Douglas tipi fonksiyon ele alınmaktadır. İş gücünün pasif kabul edildiği durumda yatırımları yapma ve artırma fonksiyonu girişimcilerin elinde olarak kabul edilmiştir. Girişimcilerin yatırım becerisi ise varlıkları oranında sınırlı kabul edilmiştir. Kısa vadeli yabancı kaynak girişlerinden oluşturulan pasif yapısına ek olarak uzun vadeli ve yerli para cinsinden aktif yapısına sahip olan girişimciler vade tutarsızlığının yanı sıra para birimi açısından da bir tutarsızlıkla karşı karşıyadır. Uyumsuzluklara ek olarak yüksek kaldıraç varlığı, düşük marjinal ithalat eğilimi ve ihracata göre yüksek düzeyde yabancı para cinsinden borçlanmanın varlığı durumunda yatırımlar, döviz kuru, bilanço ve yatırım döngüsü daha güçlü bir duruma gelmektedir. Bu döngüsel hareket detaylı olarak ele alındığında Asya krizi örneğinde gerçekleştiği haliyle yüksek düzeyde yabancı para cinsinden borçlanan firmaların yatırım düzeylerinin azalması kur üzerinde olumsuz etki doğuracaktır. Kurda meydana gelen

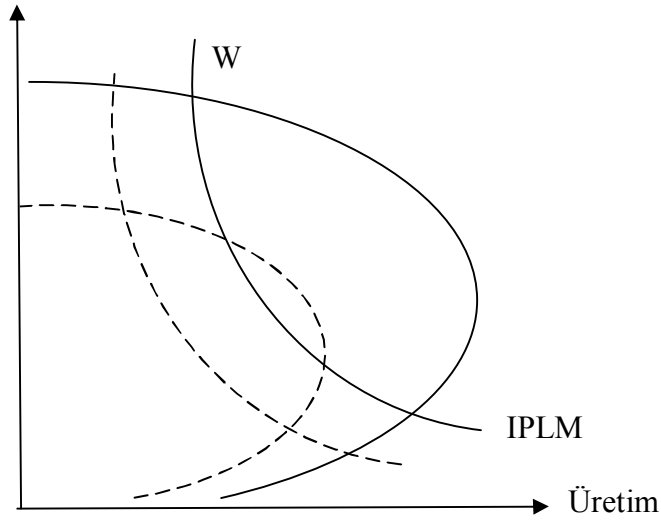
değişim firma bilançolarında kötüleşme durumunu doğuracak ve firmanın varlıklarında azalma meydana gelecektir. Bilanço kötüleşmesi sonucunda oluşan varlık azalışı borç verenlerin firmaya borç verme arzusunu azaltarak firmanın yapacağı yatırımları azaltacaktır.

Bilanço kötüleşmesi yaklaşımının ikinci türü Aghion, Bacchette ve Banerjee (2000,2001) tarafından ortaya konmuştur. Bilanço kötüleşmesi yaklaşımının ikinci türü birinci türünden, reel sektöre ek olarak finansal sektör ve para kredi piyasalarını eklenmesi yönünden ve yatırım seviyesinde meydana gelen daralmanın kaynağının açıklanması yönünden ayrılmaktadır(Samur, 2008:183). Krugman(1999) modelinde reel sektör borçlanmayı kendi çabalarıyla gerçekleştiriyorken bilanço kötüleşmesi yaklaşımının ikinci türü çerçevesinde finansal sektör ve para kredi piyasaları devreye girmektedir. Yatırım seviyelerinde meydana gelen değişimin ana kaynağı ise yabancı para cinsinden yüksek düzeyde firmalarının ürünlerini yerli piyasada satması nedeniyle fiyatların katı oluşuna dayandırılmaktadır.

Aghiton, Bacchette ve Banerjee (2001) çalışmalarında bilanço kötüleşmesi yaklaşımını grafikler yardımıyla döviz piyasası, reel piyasa ve para-kredi piyasasını dikkate alarak krizi açıklamaya çalışmaktadır.

Şekil 6: Bilanço Kötüleşmesi Yaklaşımının İkinci Türü

Döviz Kuru Artış Oranı

Kaynak: Aghiton, Bacchette ve Banerjee, (2001: 1114).

Şekil 6'dakikey eksende Döviz kuru artış oranları ve yatay eksende üretim miktarı yer almakta olup, IPLM eğrisi para ve döviz piyasalarında eşanlı dengeyi göstermektedir. W eğrisi ise firma sahiplerinin net servetlerini göstermesi açısından reel piyasa dengesini işaret etmektedir. Reel piyasa ve para piyasasının dengeye geldiği noktada kurlarda meydana gelen ani bir artış bilanço kötüleşmesinin varlığı durumunda çıktı düzeyini azaltacaktır. Bu durumda uygulanacak bir para politikası yetersiz kalacaktır.

Bilanço kötüleşmesinin üçüncü türü Krugman (2000) tarafından ortaya konmuştur. Döviz kurunda -dışsal bir veri olarak değerlendirilen- artışın firma bilançoları ve dış ticaret dengesi gibi iki farklı yoldan üretim seviyesi üzerine etkisi bilanço kötüleşmesinin üçüncü türü çerçevesinde analiz edilmektedir. Döviz kurunda meydana gelen artış aşırı düzeyde yabancı para cinsinden borçlu firmaların net değerlerini düşürecek bir etki göstererek firmaların artan likidite problemleri neticesinde yatırımlarında meydana gelecek düşüşleri doğuracaktır. Döviz kuru artışı sonucunda ihracat firmaları açısından olumlu bir ortam oluşacaktır. Net ihracat artışı sonucunda dış ticaret açısından olumlu bir

hava yakalanmış olacaktır. Bu anlamda döviz kuru artışı hem olumlu hem olumsuz etkileri barındıracaktır. Bu durumda ön plana çıkan bu etkilerin ağırlıkları olmaktadır.

Bilanço kötüleşmesinin dördüncü türü birinci ve üçüncü yaklaşımda olduğu gibi Krugman (2001) tarafından oluşturulmuştur. Krugman (2001) tarafından dördüncü nesil kriz modelini ortaya koymaya çalıştığı çalışmasında para krizlerinden ziyade finansal kriz olgusu üzerinde durmaktadır. Varlık fiyatları ise önemli bir etken olarak modelde yer almaktadır. Krugman tarafından dördüncü nesil kriz olarak adlandırılmasına karşın model temelinde bilanço kötüleşmesi olgusunu barındırdığı için bilanço kötüleşmesi yaklaşımının dördüncü türü olarak ele alınmaktadır (Samur, 2008: 203).

Krugman (2001) kredi alımında teminat olarak gösterilecek değerler ve üretim arasında iki yönlü nedenselliğin varlığı üzerine kurduğu modelinde aktif piyasa dengesi ve mal piyasası dengesini barındıran çoklu denge modeli tasvir etmiştir. Krizin çıkış noktası ani olarak ortaya çıkan bir kötümserlik olarak belirlenmiştir. Oluşan kötümser algı firmaların kredi alımında teminat olarak göstereceği değerlerin düşmesine ve dolayısıyla üretimin azalmasına neden olacaktır. Böylelikle kriz döneminde sağlanan denge daha düşük düzeyde kredi teminatı ve üretimin gerçekleştiği kriz dengesi olacaktır. Bu durumda uygulanacak bir genişletici para politikası faizlerin düşürülmesi yoluyla kredi teminatlarında artış sağlayarak krizin etkilerini azaltacak etki gösterebilecektir. Faizlerin sıfıra yakın seviyelerde olduğu durumda ise para otoritesi tarafından etkinlik sağlanamayacaktır. Bir başka ifadeyle likidite krizinin varlığı durumunda para politikası etkinliğini yitirecektir.

II.4. Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Krizler

Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 tarihine gelinirken yüksek enflasyon, negatif büyüme sorunları ile karşı karşıyaydı. 1979 yılında yaşanan krizin yol açtığı ekonomik

sorunların üstesinden gelmek için 24 Ocak 1980 tarihinde Bakanlar Kurulu'na sunulan istikrar programının kabulüyle birlikte Türkiye Ekonomisi için yeni bir dönem başlamış oldu. 24 Ocak Kararları olarak literatürde yer alan bu istikrar programı ekonominin hemen her alanında yüksek düzeyde liberalleşme hamlelerini ön görmekteydi. Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunun sağlanmasına yönelik olarak kısa vadede enflasyonu düşürmek, negatif büyüme oranını pozitive döndürmek, ihracatta artış sağlayarak dış ticaret açığını kapatmak ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak gibi amaçlar yer almaktaydı. Hedeflere yönelik olarak alınan önlemlerden bazıları ise %32.7'lik devalüasyonu takiben kur politikasının değiştirilmesi ve günlük olarak Merkez Bankası tarafından belirlenen döviz kurunun uygulanması, ithal ikame politikasının terk edilmesi ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin uygulanması, para arzının kısılarak reel faiz uygulamasına geçilmesi ve kamu harcamalarının kısılması yoluyla bütçe açığının kapatılması olarak sıralanabilir. Bu önlemler arasında en önemlilerinden biri reel piyasa faizinin oluşturulması yönünde atılan adımlar olarak görülmektedir. Nitekim finansal anlamda liberalleşme yolunda atılan bu adım mevduat sahiplerinin yüksek enflasyon oranları karşısında eriyen tasarruflarına gereken değerde faiz sağlamayı amaçlamaktaydı. Finansal piyasalardaki aktörlerin hükümet yetkililerinin beklentileri doğrultusunda hareket etmemeleri başka aktörlerin devreye girmesini ve bunun neticesinde 1982 yılındaki krizin doğuşunu beraberinde getirmiştir.

II.4.1. 1982 Bankerler Krizi

1980 sonrası finansal liberalleşme olgusunun ana amacı piyasada fon arz edenler ve fon talep edenleri etkin işleyen bir finansal sistem yoluyla buluşturarak piyasa koşullarınca belirlenmiş faiz oranları üzerinden tasarruf sahiplerinden yatırımcılara doğru fon akışının sağlanmasıydı. Piyasa koşullarında belirlenen faiz oranlarının enflasyondan

arındırılmış haliyle fon arz edene kazanç sağlayacak düzeyde olması, bir başka ifadeyle pozitif reel faiz oranının gerçekleşmesi arzu edilmekteydi. İstenilenin aksine piyasada faaliyet gösteren dört büyük bankanın önderliğinde bir araya gelen bankaların serbest bırakılan faiz oranlarını günün enflasyon oranlarından düşük bir düzeyde ve bir arada belirlemesi üzerine bu etkinliği sağlamaya yönelik olarak finansal bir aktör olarak bankerler mali sistemde bankalara karşı kullanıldı (Coşkun, 2012: 68).

Dört büyük banka önderliğinde gerçekleştirilen centilmenlik anlaşmasına karşı mevduata yüksek faiz veren ve mevduat sertifikası çıkaran küçük bankalar, mevduat sertifikalarını bankerler aracılığıyla pazarlamıştır. Bu süreçte bankerlere çok fazla düzeyde fon aktarılmıştır (Öztürk ve Kuşçu, 2011: 18). Bankerler bankalardan aldıkları mevduat sertifikalarını ve holding tahvillerini kendi borç senetleriyle birlikte pazarlamaktaydı. Bu durum bankerlerin kasasına giren yeni parayla eski yükümlülüklerini karşıladığı ponzi finansmanı olarak tabir edilen yöntemin kullanılmaya başlamasını beraberinde getirdi (Boratav, 2015: 153). Faizlerin yükselmesiyle birlikte mudiler ellerinde bulundurdıkları fonları kendilerine en yüksek kazancı sağlayan bankerler üzerinden değerlendirmekteydi. Bankerler ise yeni elde ettikleri mevduatlarla eski mevduatların faiz ödemelerini gerçekleştirmekteydi. Yeni mevduat girişi sağlandığı sürece sorun yaşamayacak olan sistem mevduat girişlerinin yeterli düzeyde olması durumunda devam edecekti. Fakat Eylül 1981'e gelindiğinde bankerlerin mevduat sertifikası satışlarının yasaklanması ve dönemin Maliye Bakanının bankerlere para yatıran halkın kumar oynadığı yönünde demeciyle birlikte piyasalarda panik oluştu. Bu paniğin bakiyesi 4 ay gibi kısa bir sürede 250 bankerin batması ve 200 bin tasarruf sahibinin mağdur olması şeklinde oldu (Uyar, 2003: 102-103). Otorite tarafından uygulanan telkin politikası mevduat akımlarının

kesilmesine neden olarak bankerlerin Ponzi finansmanı yöntemini devam ettirmesini engellemiş ve mevduatlarını çekmek isteyen mudilerin mağduriyetini doğurmuştur.

Bankerler krizinden etkilenen taraflar yalnızca bankerler ve mudiler değildi. Bankerlik kuruluşlarıyla mevduat sertifikası üzerinden repo işlemleri yürüten İstanbulbank, Odibank ve Hisarbank'ın yönetimlerine 1982 yılında el konularak bu bankalar 1983 yılında Ziraat Bankasına tüm varlık ve borçlarıyla devredildi. İşçi ve Kredi Bankası ve Bağbank'ın faaliyetleri durduruldu. İstanbul Emniyet Sandığı Ziraat bankasına 1984 yılında devredildi. Kriz döneminde mali bünyesi bozulan bankalardan olan Töbank 1987 yılında kamulaştırıldı ve 1992 yılında Halk Bankasına devredildi. Mali bünyesi bozulan bir diğer banka olan Anadolu Bankın ise 1988 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası ile Türkiye Emlak Bankası adı altında birleşme işlemleri gerçekleştirildi (Uyar, 2003: 103-104).

Bankerler krizi 1980 sonrası finansal sektördeki hızlı liberalleşme sürecinin yanlış algılanmasının doğurduğu bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Banker kuruluşları, mudilerin ve küçük banka kuruluşlarını etkilemesine rağmen Bankerler Krizi derin etkiler bırakmamıştır. Etkinin derinleşmesinin önlenmesinde en önemli iki faktör ise Merkez Bankası'nın tutumu ve yasal yollarla toplumsal etkinin giderilmesi yönünde çıkarılmış olan bankerzedeler yasasıdır. Merkez Bankasının son kredi merci fonksiyonunu yerine getirmesiyle birlikte sistemde yer alan bankalar fon ihtiyaçlarını bu yolla gidererek krizin sistematik boyuta geçmesi engellenmiştir. Ağustos 1983'te çıkarılan bankerzedeler yasası ile birlikte ise haklı gerekçe aranmaksızın bankerzedelere 1 yıl içinde 200'er bin lira ödenmesi kararlaştırılmıştır. Toplumsal anlamda önemli bir adım olarak görülebilecek bu politika neticesinde bankerzedeler fonlarını çoğunlukla daha güvenli hissettikleri kamu

bankalarına yatırmıştır. Krizler sonrasında kamu bankaları mudiler tarafından güvenilen bir aktör haline gelmektedir (Uyar, 2003: 103-105).

Laeven ve Valenica'ya göre ise (2012: 26) 1982 yılında başlayıp 1984 yılında sona eren bankerler krizinin ekonomi üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerden bazıları: %35 düzeyinde çıktı kaybı, % 2.5 düzeyinde mali kayıp ve kamu borcunda meydana getirdiği %12.3 düzeyinde artış olarak sıralanabilir.

II.4.2. 1994 Krizi

Bankerler Krizi sonrasında piyasa koşullarında etkin işlemediği görülen faiz oranları krizi takip eden dönemde tekrar Merkez Bankası tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Fakat bu süreç fazla uzun sürmemekle birlikte 1988 yılında terk edilmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise Türkiye ekonomisinde bankacılık sektörü açısından yüksek düzeyde riskin varlığı, artan kamu finansman açıkları neticesinde yükselen enflasyon, tasarruf sahiplerinin TL'den kaçışı, kamu kesimi ve özel sektörün dış finansmana yönelmesi ön plana çıkmaktadır (Uyar, 2003: 107). 1989 ve 1990 yıllarında Türkiye ekonomisi açısından iki önemli dönüm noktasından ilki 32 sayılı karar neticesinde yurtiçinde yerleşiklere uluslararası piyasalardan borçlanma ve borç vermenin yolu açılarak kambiyo rejimi ve mali piyasalarda liberalleşmenin gerçekleştirilmesidir. İkinci dönüm noktası ise 32 sayılı kararı takiben 22.03.1990 tarihinde IMF'ye yapılan başvuru neticesinde Türk Lirasının konvertibl olarak tescil edilmesidir (Seyidoğlu, 2003: 145-146). Bu çerçevede 1994 krizine doğru geline süreci değerlendirebilmek açısından iç makro ekonomik dinamiklerin yanı sıra uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin de üzerinde durmak gereklilik arz etmektedir.

Tablo 3: Temel Makroekonomik Göstergeler 1989-1994

	Büyüme hızı(1987 baz Yılı)	Cari İşlemler Hesabı (Milyon \$)	Sermaye ve Finans Hesabı (Milyon \$)	Merkezi Yönetim İç Borç Stoku /GSYİH (%)	Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku /GSYİH (%)	Kısa vade Dış Borç(Milyon ABD \$)	Uzun vade Dış Borç(Milyon ABD \$)	İç Borç Stoku Bin TL	TÜFE
1989	0.3	938	-1909	13.72	17.44	5745	38165.67	41934	64.3
1990	9.3	-2625	3093	10.82	14.42	9500	42880.63	57180	60.4
1991	0.9	250	-1198	11.53	16.35	9117	44505.97	97647	71.1
1992	6.0	-974	2164	13.22	16.53	12660	45935.49	194236	66
1993	8.0	-6433	8595	13.41	17.06	18473	52038.53	357347	71.1
1994	-5.5	2631	-4463	15.37	24.68	11187	57517.54	799309	125.5

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi ve Hazine Müsteşarlığı Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden derlenmiştir.

1989 yılı sonrası büyüme hızı dikkate alındığında Türkiye ekonomisi açısından sağlıklı bir trendin sağlandığı söylenememektedir. 1990 yılında yakalanan 9.3'lük büyümenin takip eden yılda yüzde 1'in altında gerçekleşmesi bunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyüme hızındaki bu keskin düşüşün en önemli sebeplerinden biri 1991 Körfez Savaşı olarak öne çıkmaktadır. 1989 sonrası dış borçlanma vade yapısı açısından hem kısa vadeli hem de uzun vadeli olarak artış eğilimi göstermiştir. Kriz ile birlikte ise kısa vadeli borçtan ziyade uzun vadeli borçlara yönelmiştir. Aynı dönem için enflasyon oranları incelendiğinde yüksek düzeyde ve yatay bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Sermaye ve finans hesabı dikkate alındığında 1991 Körfez savaşının oluşturduğu riskin neticesinde meydana gelen sermaye çıkışı göz ardı edildiğinde yabancı kaynak girişinin yıllar itibariyle arttığı gözlemlenmektedir. Bu artış nihayet 1993 yılına gelindiğinde 8.963 milyon dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Aynı süreç içerisinde cari işlemler dengesi göz önünde bulundurulduğunda yine Körfez Savaşı dışında cari açığın giderek arttığı gözlemlenmektedir. Ticari ve finansal anlamda liberalleşme: Türkiye ekonomisi açısından ithalat artışı ve sermaye girişi yönlü etki göstermiştir.

Gerçekleşen sermaye girişleri kamu bütçesi açıkları ve cari açığın finansmanında kullanılmıştır. Finansmanın devamlılığının sağlanması açısından ise faiz ve kur arasındaki farkın sürekli korunması bir gereklilik arz etmektedir. Bu yapı Türkiye ekonomisinin “yumuşak karnı” olarak tabir edilmektedir. Geleceğe yönelik beklentilerdeki olumsuz gelişmeler ve devalüasyon olasılığı ise sıcak paranın çıkışı ile sonuçlanmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 148). 1993 yılına kadar sürdürülen yüksek faiz, düşük kur politikası neticesinde sermaye girişlerinde artış sağlanmıştır. 1993 yılında faizlerin hükümet tarafından düşürülmesi fonların borsa ve dövize yönelmesine neden olarak döviz kurlarında artışla sonuçlanmıştır. Merkez bankası müdahale başarısızlığı ise belirsizlik ve dalgalanmaları beraberinde getirmiş ve 1923 yılından itibaren ilk defa vergi gelirleri iç borç taksit ve faiz ödemelerini karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu kriz sinyallerine rağmen 1994 Ocak ayında TL'nin değerinin yeterli oranda düşürülmemesi ve faiz artırımının gerçekleşmemesi Türkiye ekonomisini devam eden süreçte krize götürmüştür (Ural, 2003: 17).

1994 kriziyle birlikte birçok makro ekonomik gösterge de bozulmalar meydana gelmiştir. Türk Lirası 1994 yılına gelindiğinde bir yıl öncesine göre dolar karşısında %165,7 Alman Markı karşısında %195,7 düzeyinde değer kaybetmiştir. 1980 yılından sonra ilk defa ekonomi küçülmüştür. Kur değişimlerinin de etkisiyle ihracat %18 artarken ithalat %20.9 azalmış ve bunun neticesinde dış ticaret açığı %63.3 oranında gerilemiştir (Ongun, 2002: 58). Dış denge ve kamu borçlanması açısından yaşanan olumsuzlukların yanı sıra kriz bankacılık sektörü üzerinde de etkisini göstermiştir. 1994 krizi nitelik ve boyut açısından Türkiye ekonomisinin yaşadığı ilk büyük bankacılık krizi olarak ele alınabilir. Bankalarca teknoloji kullanımının yayılması, elektronik fon transferini kolaylaştırıcı yeni yöntemler geliştirilmesi krizin daha fazla yaygınlaşmasına ve etkilerinin derinleşmesine ön

ayak olmuştur. Bu dönem bankaları dış etmenlere karşı daha duyarlı konuma getirmiştir. Devalüasyonla birlikte bilançolarında açık pozisyonu oluşan bankaların döviz talebini artırması döviz kurlarının artışını daha da hızlandırmıştır. TYT Bank, Marmara Bank ve İmpeksbank ise yüksek açık pozisyon oranları ve borç vadesi ile aktif vadesi uyumsuzluğu neticesinde iflas etmiştir (Uyar, 2003: 108-110).

Krizin ortaya çıkmasında spekülâtif ataklar da büyük bir öneme sahiptir. 1994 yılının ilk çeyreğinde ortaya çıkan ataklar gecelik faizleri %1000 seviyelerinin üstüne çekmiştir. TYT Bank, Marmara Bank ve İmpeksbank'ın batışından sonra ise mevduat sigortası kapsamının %100'e çıkarılması ve bileşik %406 oranından iç piyasadan borçlanmasıyla spekülâtif ataklar sona ermiştir (Karabulut, 2002). Bu anlamda spekülâtif ataklar neticesinde daha fazla bankanın batmasının önüne geçilebilmiştir. Mevduatlara devlet tarafından verilen güvence 1982 yılında gerçekleşene benzer bir kamu bankalarına fon transferinin de bir nebze önüne geçmiştir.

Kriz sonrasında Ekonomik Önlemler Uygulama Paketi devreye konmuştur. Bir istikrar programı olarak uygulanan önlemler içinde en önemli iki nokta kamu dengesi ve para ve sermaye piyasalarına yönelik uygulamalar olarak öne çıkmıştır. Kamuda var olan bütçe açıklarının giderilmesi amacıyla gelir artırıcı ve gider azaltıcı önlemler üzerinde uygulama paketi çerçevesinde durulmuştur. Gelir artırıcı anlamda dolaysız ek vergilerin konulması, gider azaltıcı yönden ise çeşitli bütçe kısıntılarının yanı sıra özellikle personel giderlerini azaltmak amacıyla ücret artışlarının yeniden düzenlenmesi öne çıkmaktadır. Bütçe açısından bir başka sorun doğuran alan olarak üzerinde durulacak olan Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) zararlarının önlenmesi ve bu teşebbüslerin özelleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu anlamda devlet bütçesi açısından Ekonomik Önlemler Uygulama Paketinin liberal bir görüş açısı taşıdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra para piyasası

üzerindeki olumsuzlukların giderilmesine yönelik olarak TL'nin dolar karşısında aşırı değer kazanmasının önlenmesi ve piyasalara güvenin yeniden tahsisine yönelik önlemler alınmak istenmiştir. Döviz darboğazlarının aşılmasına yönelik olarak ise ihracat ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin özendirilmesi üzerinde durulmuştur.

5 Nisan 1994 kararlarıyla gerçekleştirilen hukuksal ve kurumsal düzenlemeler de yine devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi yerine kontrol ve düzenleme faaliyetlerini gözetmekteydi. Program ile birlikte devletin gözetleme, denetleme ve standart koyma gibi asli işlevlerine yönelmesi öngörülmüştür. Rekabet ortamının sağlanması ve korunması, tüketici haklarının korunması, fikri ve sınai mülkiyetin korunmasına yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemeler bu kapsamda program çerçevesinde ele alınmıştır(Köse, 2002: 122).

Kısa vadede cari işlemler dengesinin ithalat daralması ve ihracat artışıyla pozitif dönüşmesi enflasyonun 1995 yılında tekrar iki haneli olarak gerçekleşmesi gibi olumlu etkiler gösteren program uzun vadede başarıya ulaşamamıştır. Uzun vadede programın başarısız oluşunun nedenlerinden bazılarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Şahin, 2009: 233-238):

- Programın uygulanmasında geç kalınması,
- Koalisyon hükümetin kararları uygulamada kararlı davranamaması,
- Sosyal güvenlik reformu ve emeklilik süreleri ile ilgili konuların yasalaştırılamaması,
- Vergi reformunun çıkarılamaması,
- Kamu kesimi borçlanmasının 1995 sonrası artarak devam etmesi,
- 1995 sonrası TL'nin yeniden aşırı değerlenmesi,
- Özelleştirme konusunda kayda değer bir mesafe alınamaması,

- Orta ve uzun vadeli yapısal kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilememesidir.

II.4.3. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

1994 krizi sonrasında uygulamaya konan ekonomik önlemler uygulama paketi 1995 yılı erken seçimleri sonrasında yeni gelen koalisyon hükümeti tarafından enflasyon oranının döviz sepeti artışından daha fazla artması nedeniyle sonlandırılmıştır. Enflasyon oranı ve döviz sepeti arasındaki fark TL'nin aşırı değerlenmesini ve bunun sonucunda dış ticaret açığı ve cari işlemler açığının daha fazla artmasını beraberinde getirmiştir (Gül, Ekinci, ve Gürbüz, 2006: 160). Bu durum 1994 yılında meydana gelen krizin etkilerinin giderilemediğini göstermektedir. Buna ek olarak 1997 ve 1998 yıllarında Asya ve Rusya krizleride dış ekonomik ilişkiler açısından iç ekonomik istikrarsızlığa ek olarak Türkiye ekonomisi üzerinde bir yük oluşturmuştur. Özellikle Rusya kaynaklı bir ihracat daralması artan güvensizlik neticesinde sıcak para girişlerinin azalması Türkiye ekonomisini yeni bir kriz ortamına doğru sürüklemiştir (Yeldan, 2002: 159-161).

1999 yılı sonuna gelindiğinde Nisan ayında oluşturulan hükümet tarafından IMF'e yeni bir niyet mektubu sunulmuştur. Yüksek enflasyon oranlarının doğurduğu yüksek reel faizler neticesinde ekonomik yükün ücretli kesime bindiği ve gelir dağılımında adaletsizliğin giderek arttığı belirtilen mektupta ayrıca yüksek reel faizlerin kamu borçlanması açısından oluşturduğu olumsuzluklar üzerinde de durulmuştur. Niyet mektubu çerçevesinde önerilen program üç temel unsura dayanmaktadır. Bunlar yüksek enflasyonun arkasında yatan temel faktör olan kamu hesaplarındaki zayıflığı gidermek, yapısal reformlara, mali ayarlamayı sürdürülebilir kılmak, etkinliği artırmak ve artan özelleştirme gelirleri sayesinde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırmak, sıkı döviz kuru taahhüdü ve tutarlı gelir politikası olarak sıralanmaktadır (TCMB, 2016). Niyet mektubu ile birlikte

Türkiye ekonomisinde döviz kuruna dayalı bir istikrar programı çerçevesinde 3 yıllık bir süreçte enflasyon oranlarının kademeli olarak düşürülmesi hedeflenmekteydi. Kura dayalı istikrar programlarının genelinde baş gösteren problemler aşağıda gösterildiği şekliyle Türkiye uygulamasında da meydana gelmiştir (Balıkçioğlu, 2006: 109).

- Enflasyon Oranının Devalüasyon Oranına Yavaş Yaklaşması,
- Genişleme - Daralma Çevrimi,
- Ulusal Paranın Reel Olarak Değerlenmesi,
- Tüm Bu Gelişmeler Sonucunda Ticaret ve Cari İşlemler Bilançolarında

Dengesizliklerin Oluşması,

- Yurtiçi Faiz Oranlarında Belirsizliğin Olması.

2000 yılından itibaren uygulamaya konan programda özellikle kur politikası açısından gerekli revizyonun zamanlamasının sağlanamaması programın başarısız olmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra program dâhilindeki politika ve politika araçları belirlenirken Türkiye'nin ekonomik gerçekleri dikkate alınmamıştır. Program ekonomik kriterler yerine güven temeline dayandırılmıştır (Altınok ve Çetinkaya, 2004: 161-163).

Program çerçevesinde vaat edilen istikrar ortamı ve programın dayandırıldığı kur çizelgesine olan güvenin kısa dönem için problemleri çözmesi ve ilerleyen aşamalarda başarısız olmasının nedeni siyasi otorite ve piyasa aktörleri arasındaki asimetrik bilgi varlığına işaret etmektedir. Program başarısızlığının bir diğer başarısızlık nedeni ise Para kurulu yapısının ülke gerçekleri ile uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Bu uygulama ile içselleştirilen para arzı neticesinde Merkez Bankası aşırı değerli TL ve likidite sorununa kayıtsız kalarak Kasım 2000'de doğan krize adeta zemin hazırlamıştır (Akdoğan, 2010: 198).

Kasım krizinin yüksek faiz oranı, 5.35 milyar dolarlık rezerv kaybı ve 7.5 milyar dolarlık ek IMF kredisiyle atlatılmasıyla birlikte otorite 1999 programının devam ettirilmesine karar vermiştir. Fakat kriz nedeniyle güvenilirliği kalmayan bir para politikası ve sürdürülemez cari açık nedeniyle Kasım krizinden üç ay sonra Şubat 2001 krizi doğmuştur (Gül, Ekinci, ve Gürbüz, 2006: 161). İkinci kriz ile birlikte program sürdürülebilirliğinin kalmamasıyla birlikte süresi dolmadan Ekonomik Önlemler Programı Şubat ayının sonunda sonlandırılmıştır. Programın sonunu getiren Kasım ve Şubat 2001 krizleri aslında tek bir krizin parçaları olarak ele alınabilecektir. Krizlerin ortaya çıkışına neden olan etmenlerin birçoğu zaten kriz sürecine girilmeden mevcuttu. İstikrar programının kriz öncesi uygulanmasının nedenleri de bu etmenlerin varlığı olarak öne çıkmaktaydı. Buna ek olarak ülkenin ekonomik gerçekleriyle uyuşmayan program ilave sorunların oluşumuna neden olmuştur. Hem var olan hem de program sonrasında eklenen ve iç içe geçmiş birbirini besleyen sorunları aşağıdaki şekliyle sıralamak mümkündür (Yay, 2001: 1245-1246):

- Türkiye ekonomisinin yapısında ve makro-ekonomik temellerinde önemli ve kökleşmiş sorunların varlığı,
- Bankacılık sektöründe hâlihazırda var olan birçok problemin, programla su yüzüne çıkması,
- İstikrar programının sabit kura dayalı olmasının getirdiği ve dışsal etmenler neticesinde oluşan ek riskler,
- Yabancı sermaye girişleri ve eksik ve yanlış liberalleşme görüş ve algısının yarattığı sorunlar,
- Politik istikrarsızlıklar.

Bu anlamda ekonomik önlemler uygulama paketi Türkiye Ekonomisinde uzun yıllar göz ardı edilen sorunları ortaya çıkarmıştır. Fakat bunun bedeli ekonomi açısından ağır maliyetler doğurmuştur.

Terk edilen Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yerine Dünya Bankasındaki görevinden ayrılan ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak görevlendirilen Kemal Derviş önderliğinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmış ve 2001 yılı Nisan ayında yürürlüğe girmiştir. 4 ayrı bölüm ve 75 maddeden oluşan program 1990-1999 arasında Türkiye ekonomisinin yaşadığı sorunları göz önünde bulundurarak yapısal reformlar neticesinde güçlü bir ekonomi oluşturmayı hedeflemiştir.

II.4.4. 2008 Küresel Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

2007 yılı sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri (ABD) emlak piyasasında meydana gelen aksaklıklar kısa süre içerisinde diğer sektörlerle ve ülkelere de sirayet etmiştir. 2008 Küresel Krizin çıkış noktasını konut kredilerinin oluşturduğu "boom and bust cycle" olarak adlandırılan genişleme ve daralma çevriminin oluşturduğu gözlemlenmektedir. Genişleme çevriminin oluşmasının ilk aşamasında konut kredileri yüksek gelir grubuna giren kişilere kullanılmaktaydı. İlerleyen süreç daha sonra düşük gelir grubuna sahip kişilere de kredi sağlayan bir yapıya dönüşmüştür. Finansal sistemin piyasaya fon aktarma süreci NINJA(No income, no job, no assets) kredileri olarak adlandırılan konut kredilerini geliri, işi ve varlığı bulunmayan kişilere kullanılmasına kadar ilerlemiştir. Uygulamanın ilk dönemleri konut fiyatlarında meydana gelen artışlardan güç alarak yeni konut kredileri çekilerek eski kredilerin ödenmesi şeklinde devamlılık sağlamıştır. Bu durum konut fiyatlarının düşmeye başlaması ile birlikte kredi geri dönüşlerinin azalması ile sonuçlanmıştır(Moseley, 2008: 10-11). Bu durum bir anlamda konut kredileri kullananlar açısından Ponzi finansmanı yapısı ortaya koymaktadır.

Kredi dönüşlerinde yaşanan aksaklık bankalar tarafından konutlara el konulması sürecini başlatmıştır. El konulan konutların elden çıkarılması sürecinin uzaması bankalar açısından bir likidite sorunun doğmasına neden olmuştur. Bu duruma ek olarak krizin yayılma etkisini doğuran etken ise düşük gelir gruplarına kullandırılan kredi akitlerinin birleştirilerek riski azaltma amacıyla oluşturulan tahvillerin yatırım ve ticari bankalara satılması olmuştur. Geri dönüşü sağlanmayan kredi akitlerini içeren tahvilleri ellerinde bulunduran bankaların iflaslarını açıklaması sonucunda bu bankalar büyük bankalar tarafından satın alınmıştır(Ayhan, 2013: 144).Kredi akitlerini içeren tahviller bir finansal buluş niteliği taşıyan türev ürün özelliğini taşımaktaydı. Bu türev ürünler ise kriz öncesi dönemde dünyadaki bütün uluslararası çapta işlem yapan bankaların birbirine kefil olduğu bir zincirlemeyi işaret etmekteydi. Bu ilişkilerin en fazla yoğunlaştığı banka olan Lehman Brothers'ın batması Mortgage krizinin uluslararası piyasada hissedilmesini doğurmuştur(Eğilmez, 2009: 68).

Krizin uluslararası piyasaya yayılması ile birlikte ABD içerisinde ortaya çıkan krizden diğer dünya ülkelerinin ayrışacağı görüşü gerçekliğini yitirmiştir. Bu noktada yatırımcılar açısından güvenli liman arayışı ön plana çıkmıştır. Krizin merkezinde olmasına karşın ABD para birimi olan dolar yatırımcılar tarafından 2009 yılıyla birlikte tercih edilmeye başlanmıştır. Bu durum diğer ülkelerin para birimlerinde değer kaybı oluşturmasının yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin hisse senedi ve bonoları da boşaltılarak ABD Dolarına yönelmiştir. ABD Dolarına olan talep diğer ülke para birimlerinin ABD Doları karşısındaki değerlerinin azalmasına neden olmuştur(Roubini ve Mihm, 2012: 133-134).

Türkiye ekonomisi krizin başlangıcı ve yayılmasını etkileyen ilk faktör olan türev ürünler açısından bir ayrışma yaşamıştır. Finansal sektör açısından türev ürün

piyasasının gelişmiş olmaması Türkiye ekonomisi açısından bu anlamda bir pozitif etken olarak öne çıkmaktadır. Buna rağmen ticari entegrasyon ve ödemeler bilançosu etkileri nedeniyle 2009 yılıyla birlikte kriz Türkiye ekonomisinde de olumsuz etkiler bırakmıştır. Dış ticaret dengesi bağlamında ilişkilerin yüksek düzeyde olduğu AB ülkelerinin krizden etkilenmesi ile birlikte Türkiye ekonomisinde kriz kendini bu kanaldan hissettirmiştir.

Tablo 4: Yıllar İtibariyle Dış Ticaret (2006-2015)

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Toplam	AB (Bin ABD \$)	AB'nin Payı	Toplam (Bin ABD \$)	AB (Bin ABD \$)	AB'nin Payı
2006	85,534,676	48,148,628	56.29	139,576,174	59,447,587	42.59
2007	107,271,750	60,754,022	56.64	170,062,715	68,472,309	40.26
2008	132,027,196	63,719,097	48.26	201,963,574	74,513,444	36.89
2009	102,142,613	47,228,119	46.24	140,928,421	56,616,302	40.17
2010	113,883,219	52,934,452	46.48	185,544,332	72,391,053	39.02
2011	134,906,869	62,589,257	46.39	240,841,676	91,439,406	37.97
2012	152,461,737	59,398,377	38.96	236,545,141	87,657,462	37.06
2013	151,802,637	63,039,810	41.53	251,661,250	92,457,992	36.74
2014	157,610,158	68,514,370	43.47	242,177,117	88,783,651	36.66
2015	143,838,871	63,998,494	44.49	207,234,359	78,681,346	37.97

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Ülke grupları açısından Türkiye'nin dış ticaret ilişkileri incelendiğinde Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler en büyük pay sahibi ülke grubu olarak öne çıkmaktadır. 2008 kriz yılı göz önünde bulundurulduğunda ihracat ve ithalat düzeylerinde artış gözlemlenmesine karşın bu ülkelerle yapılan dış ticaret miktarı artışına karşın dış ticaret ağırlığı içindeki paylarında düşüş gözlemlenmektedir. Türkiye ekonomisi açısından krizin etki gösterdiği ve negatif büyümenin yaşandığı dönem olan 2009 yılında ise dış ticaret göstergeleri açısından düşüş gözlemlenmektedir. Bu düşüş içindeki payın yüksek kısmı ise AB üye ülkelerle olan dış ticaret ilişkilerden kaynaklanmaktadır. AB üye ülkelerinin derinden etkilendiği 2008 Küresel Krizi talep daralması ve arz miktarlarında düşüşe neden olmuştur. Bu durum dış ticaret kanalıyla Türkiye ekonomisini de etkilemiştir.

2008 Küresel Krizi Türkiye ekonomisini bankacılık sektörü açısından etkilememiştir. Türkiye bankaları ABD ve AB bankalarının aksine kriz ve takip eden dönemde karlılıklarını açıklamıştır. Krize bağlı sermaye kaçışları yaşanmış olmasına rağmen bu çıkışlar ekonomiyi yüksek düzeyde etkileyecek boyutlarda gerçekleşmemiştir (Özsoylu, Ünlükaplan, ve Akdoğan Gedik, 2010: 118-119).

ABD konut piyasasında başlayan 2008 Küresel Krizi kısa süre içinde yayılarak küresel bir boyut kazanmıştır. Yayılma etkisi küresel piyasalar ile entegrasyon boyutunda ülkeleri etkilemiştir. Ticari anlamda küreselleşmenin görece yüksek seviyede olduğu Türkiye ekonomisine etkisini bu anlamda gösteren küresel krizin, finansal küreselleşmenin görece düşük düzeyde olması nedeniyle diğer ülkelere göre etkisi daha sınırlı kalmıştır.

BÖLÜM III

1981-2015 DÖNEMİ TÜRKİYE KAMU HARCAMALARININ PEACOCK- WISEMAN SIÇRAMA TEZİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

III.1. Uygulamanın Konusu ve Amacı

Karma ekonomik sistemlerde kamu aygıtı piyasa işleyişine yönelik düzenlemeler yapması ve özel sektörün hizmet ve mal arzı sağlamada yetersiz kaldığı durumlarda doğrudan arz faaliyetlerini sağlaması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bu iki ana hedef doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetler ise kamu aygıtının harcama yoluyla piyasa sistemi içinde yer almasını kaçınılmaz bir durum haline getirmektedir.

Kamu aygıtı tarafından yapılan bu harcamalar tarihsel süreç içerisinde birçok ülke örneği açısından incelenmiş ve bu çalışmalarda harcamaların devamlı bir artış seyri izlediği gözlemlenmiştir. Vatandaşların devlet algısının değişmesi, politik nedenler, askeri ve siyasi konjonktür değişimleri v.b. nedenlerle kamu aygıtı daha fazla hizmet sağlamaya yönelmiş ve bu da harcama artışları ile gerçekleşmiştir.

Kriz dönemleri ise piyasa yapısında köklü değişimlere neden olan ve bu nedenle kamuya daha fazla sorumluluk yükleyen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Piyasa kavramının işlerliğinin bozulduğu durumlar olarak adlandırabileceğimiz kriz dönemleri devletin düzenleyici fonksiyonunu kullanmasını gerektirmektedir.

Bu çalışmada kamu harcamalarının 1981-2015 yılları arasında seyrinin ne yönde değiştiğinin ve bu değişimlerin kriz dönemleriyle ilişkisinin tespiti amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda kamu harcamalarında meydana gelen değişimler Peacock-Wiseman sıçrama tezi çerçevesinde yapısal kırılma testleri kullanılarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

III.2. Literatür

Peacock ve Wiseman (1961) devletlerin harcama yapmaya istekli olduğu ve vatandaşların ise daha yüksek vergiler ödemeye gönülsüz olacağı önermeleri çerçevesinde 1890-1960 yılları arasında Birleşik Krallık kamu harcamaları artışını analiz etmiş ve bu dönem içerisinde gerçekleşen I. ve II. Dünya Savaşı dönemlerinde kamu harcamalarının sıçramalı olarak arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Gupta (1967) kamu harcamaları artışını sıçrama tezi çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Kanada, Almanya ve İsveç ülke örneklerini incelerken I. ve II. Dünya Savaşlarının yanı sıra 1929 yılında gerçekleşen Büyük Buhran'ın da toplumsal bir çalkantı dönemi olarak kamu harcamaları artışında bir sıçrama yarattığını ortaya koymuştur.

Goffman ve Mahar (1971) kamu harcamalarının sıçramalı artışı tezini incelerken artışın nedeninin ülkelerin demokrasi ve kalkınmışlık seviyelerine göre değişiklik gösterebileceği üzerinde durmuşlardır. Çalışmaları çerçevesinde ele aldıkları altı Karayip ülkesi incelemesi neticesinde teorinin temelini oluşturan arzulanan harcama düzeyi ve katlanılabilir vergi düzeyi olgularının demokratik yönetime sahip ülkeler için geçerli olacağı örnek ülkeleri açısından kamu harcamaları artışının ihtilâl benzeri motivasyonlarla artacağını öne sürmüşlerdir.

Bird (1972) Peacock ve Wiseman'ın sıçrama tezine eleştirel açıdan yaklaştığı çalışmasında savaş dönemlerinde sivil ve savunma harcamaları arasında bir tercih değişimi gerçekleşeceği ve savaş dönemi sonrasında bu değişimin yönünün bu defa savunma

harcamalarından sivil harcamalara yönelik olacağı üzerinde durmuştur. Ayrıca kamu harcamalarının soğuk savaş dönemlerinde de artış eğiliminde olacağını bunun süper güç olarak nitelendirilen ülkelerin yanı sıra süper güç olarak adlandırılmayan Kanada benzeri ülkelerde de görüleceğini belirtmiştir.

Nagarjan (1979) büyük ölçekli toplumsal çalkantıların yanı sıra küresel olmayan toplumsal olayların da kamu harcamalarının sıçramalı olarak arttıracığını 1962 krizini göz önünde bulundurarak Hindistan merkezi kamu harcamalarını kullanarak ampirik olarak test etmiştir. Bu test sonucunda daha küçük ölçekte yaşanacak sosyal çalkantıların da sıçrama etkisi doğuracağı sonucuna ulaşmıştır.

R.A. Musgrave ve P.B. Musgrave (1989) Wagner yasasının geçerliğini ve nasıl ifade edilmesi gerektiği eleştirisinden hareketle kamu harcamalarını sadece dolar düzeyinde artışlar üzerinden ifade etmenin yetersiz olduğu üzerine fikir belirtmişlerdir. 1890-1987 yılları arasında ABD’de kamu harcamaları ile birlikte fiyatlar genel düzeyi, nüfus ve GSMH artışları da gerçekleşmiş ve bunlar göz önünde bulundurulduğunda dolar düzeyinde kamu harcamaları 90 yıla yakın süreçte 2000 kattan fazla artmış, fakat kamu harcamalarının GSMH’ye oranı göz önüne alındığında 5,83 kat artış sağlandığı gözlemlenmiştir. Musgrave açısından kamu harcamaları üzerinde etkili olan bir başka unsur ise ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri olmaktadır. Kalkınmanın farklı aşamalarında olan ülkelerde kamu harcamaları artışları farklılık gösterebilmekte ve böylelikle bütün ülkeler için genel geçer bir kamu harcamaları artışı ifadesinin yetersiz ve eksik kalacağını savunmuştur.

Henrekson (1990) Birleşik Krallık ve İsveç örnekleri açısından kamu harcamaları davranışlarını zaman serisi üzerinde yoğunlaşarak açıklamıştır. İki ülke açısından 1922-1987 arasında kamu harcamaları gayri safi yurtiçi hâsıla ve fiyat verilerini

kullanarak oluşturduğu yeni modelin sonucunda Birleşik Krallık ve İsveç'in II. Dünya Savaşı sırasında tutumlarının farklı olmasına karşın savaşın etkilerinin büyük oranda benzerlik gösterdiği sonucunu bulmuştur.

Akbulut (1993) tarafından Türkiye'de 1972 ve 1980 darbe dönemleri için kamu harcamalarının sıçramalı artış tezi 1963-1990 yılları arasında kamu harcamaları ve GSMH verilerini kullanarak test edilmiştir. Zaman serileri toplumsal çalkantı dönemleri dikkate alınarak alt dönemlere ayrılarak ayrı ayrı regresyon tahminleri oluşturulmasının yanı sıra kukla değişkenli regresyon modeli de tahmin edilerek test edilmiş ve Peacock-Wiseman sıçrama tezini destekler nitelikte sonuçlar bulunmuştur.

Henry ve Olekalns (2010) Peacock-Wiseman sıçrama tezini 1836 ve 1995 yılları arasında Birleşik Krallık kamu harcamalarının zamansal olarak artışını veri üretme sürecini de göz önünde bulundurarak Bai Perron (BP) testleri yardımıyla değerlendirmişlerdir. Çoklu yapısal kırılma testi sonucunda kamu harcaması verilerinin Peacock-Wiseman'ın belirttiği 1915 ve 1941 savaş yıllarının yanı sıra 1870 ve 1965 yıllarında da kırılmalar bulmuşlardır. 1870 ve 1965 yıllarında gerçekleşen kırılmalar sosyal değişimlere dayanmamakla birlikte Peacock-Wiseman sıçrama tezini reddetmek için yeterli olmamaktadır.

Efobi ve Osabuohien (2012) Nijerya için 1961-2009 yılları arasında kamu harcamalarının büyüme, siyasi istikrarsızlık ve harcamaların merkezileşmesi ile ilişkisini içeren model ile VAR analizi kullanarak tahmin etmiştir. Bulgular sonucunda Nijerya kamu harcamaları açısından siyasi istikrarsızlık ve harcamaların merkezileşmesinin etkisinin büyümenin etkisinden daha fazla olarak gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Leviathan teorisi ve Peacock-Wiseman sıçrama tezinin Nijerya'da gerçekleştirilen

kamu harcamalarını açıklamakta Wagner Kanunu'ndan daha etkili olduğunu göstermektedir.

Magazzino, Giolli ve Mele (2015) veri yetersizliği nedeniyle Hırvatistan'ı dâhil etmedikleri çalışmalarında Avrupa Birliği (AB) ülkeleri açısından Wagner Kanunu'nun geçerliliğini Peacock-Wiseman modelini kullanarak panel veri analizi yöntemiyle 1980-2013 yıllarını kapsayacak şekilde nedensellik yönünden test etmişlerdir. Uygulanan testler sonucunda kamu harcamaları ve büyüme arasındaki nedensellik 3 ülke açısından karşılıklı nedensellik olarak öne çıkmaktadır. 8 ülke verileri analiz sonucunda Wagner Kanunu'nu destekler nitelikte sonuçlar doğurmuşken, 4 ülke verileri Keynesyen hipotezi doğrular niteliktedir. 12 ülke açısından nedenselliğin varlığına rastlanmamaktadır.

Şanlısoy ve Sunal (2016) tarafından 1980-2010 döneminde Türkiye kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi, Peacock-Wiseman, Goffman-Mahar, Gupta Michas, Mann ve Payne-Ewing modelleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Birim kök testi, nedensellik ve eşbütünleşme testleri sonucunda sadece Peacock-Wiseman modeli kullanıldığında bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Eşbütünleşme testleri neticesinde Wagner Kanunu'nun geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

III.3. Birim Kök Testleri

Birim kök testleri zaman serisi analizlerinde serilerin durağanlığının sınanması üzerine geliştirilmiş testler olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda birim kök yazının gelişimi kendinden önce gelen testlerin eleştirisi ve eksiklerinin giderilmesi yönünden ele alınarak gelişmektedir. Çalışmanın devam eden kısmında birim kök testlerinde oluşturulan modeller genel birim kök testleri ve yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök testleri olarak ele alınacaktır.

III.3.1. Genel Birim Kök Testleri

Genel birim kök testleri yapısal kırılmanın varlığı gözetilmeksizin bir zaman serisinin birim kök içermesi durumunun analiz edilmesi amacıyla geliştirilmiş testler olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda ortaya konan başlıca testler Agument-Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi, Philips-Perron (PP) birim kök testi ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) durağanlık testleri olarak öne çıkmaktadır.

III.3.1.1. Dickey-Fuller (1979) Testi

Dickey ve Fuller(1979) tarafından geliştirilen test için otoregresif süreç (AR) içeren model olarak düşünülen;

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t, \dots \dots \dots t = 1,2,3 \quad (1)$$

1 numaralı denklemde $u_t \sim NB(0, \sigma^2)$ koşullarının geçerli olduğunu gösteren matematiksel ifadede bağımsız değişken u_t 'nin sıfır ortalamayla normal dağılım gösterdiği ve varyansının σ^2 olduğu varsayılmaktadır.

ρ katsayısı 1 numaralı denklemde otoregresif sürecin (AR) varlığına işaret etmektedir. ($|\rho| = 1$) olması durumu serinin durağan olmadığını, ($|\rho| < 1$) olması durumu ise serinin durağan olduğunu göstermektedir. Uygulama aşamasında Y_t serisinin bir gecikmeli değerinin 1 numaralı denklemin her iki tarafından çıkarılması ile elde edilen model kullanılmaktadır.

$$Y_t - Y_{t-1} = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t, \dots \dots \dots t = 1,2,3 \quad (2)$$

$Y_t - Y_{t-1}$ ifadesi Y_t serisindeki değişimi göstermesi açısından ΔY_t olarak ve $(\rho - 1)$ ifadesi δ olarak ifade edildiğinde denklem;

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t, \dots \dots \dots t = 1,2,3 \quad (3)$$

Şeklini almaktadır. Bu noktada birim kök varlığını sorgulanırken $H_0: \delta = 0$ ve $H_1: \delta \neq 0$ hipotezleri kullanılmaktadır. H_0 hipotezi serinin durağan olmadığını göstermektedir. Alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu göstermektedir.

Hipotezlerin sınanması aşamasında t testi yerine Dickey ve Fuller (1979) tarafından Monte-Carlo simülasyonu kullanılarak oluşturulan τ (tau) istatistikleri kullanılmaktadır. t testinin kullanılmamasının temel nedeni t testinin 0 etrafında dağılmıyor olmasıdır (Tarı, 2015: 389).

Dickey ve Fuller (DF) testi sabit terim ve trend içermeye durumlarına göre farklı şekillerde gösterilmektedir:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

Sabit terim ve trend içermeyen model,

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

Sabit terim içeren ve trend içermeyen model,

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (6)$$

Sabit terim ve trend içeren model.

Dickey Fuller testinin güvenilirliği daha önce bahsedildiği haliyle varsayımların sağlanması durumunda geçerlidir. Yani hata teriminin otokorelasyonsuz ve sabit varyanslı olması gerekmektedir. Sabit varyanslılık serinin logaritmik dönüşümüyle sağlanmaktadır. Otokorelasyonun varlığı durumunda ise tablo 5’de yer aldığı şekliyle ADF denklemlerine geçilmesi gerekmektedir (Dilişen, 2007: 10-11).

Tablo 5: ADF Tipi Test Denklemleri

Denklem	Durum
$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (7)$	Sabit terimsiz ve trendsiz
$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (8)$	Sabit terimli ve trendsiz
$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (9)$	Sabit terimli ve trendli

Kaynak: Dilişen, (2007: 11).

III.3.2.Yapısal Kırılmayı Dikkate Alan Birim Kök Testleri

Genel birim kök testlerine ek olarak yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök testlerinde zaman serisinin durağan olmamasını doğuran nedenlerden biri olan yapısal kırılma durumu dikkate alınmaktadır. Yapısal kırılmanın varlığını dışsal olarak ele alan testlerin yanı sıra yapısal kırılmanın içsel olarak belirlendiği testler de geliştirilmiştir.

III.3.2.1. Perron(1989) Birim Kök Testi

Perron (1989) çalışmasında Dickey ve Fuller testlerini yapısal kırılmayı dikkate almaması açısından eleştirmiştir. Serinin bir kısmı durağanlık özelliğine sahipken yapısal kırılma nedeniyle eğimde meydana gelecek değişim nedeniyle birim kökün varlığının kabul edilmesine neden olabilecektir. Bu durumda söz konusu seri yapısal kırılma olgusunu içeren trend durağan sürece(TSP) sahip olmasına rağmen fark durağan sürece (DSP) sahip olduğu yapısal kırılmanın dikkate alınmaması durumunda kabul edilecektir (Tarı, 2015: 403). Yapısal kırılmanın dikkate alınmaması durumunda serinin deterministik bir süreç izlemesine karşın stokastik bir süreç izlediği algısı doğmaktadır. Deterministik süreç içerisinde ortalamaya dönme eğilimi içerisinde olan geçici şokların

varlığından bahsedilebilecekken, stokastik süreçte dönüşü olmayan kalıcı şokların varlığı ele alınmaktadır. Bu durum elde edilen bulguların gerçek durumu yansıtmaması ve bulgular neticesinde uygulanacak politikaların başarısızlığını doğurabilmektedir.

Perron(1989) çalışmasında 1929 Büyük Buhranı ve 1970 Petrol Krizi'ni dikkate alarak GSYİH birim kök sınaması gerçekleştirmiştir. Perron üç ayrı model çerçevesinde incelediği seri sonucunda 1929 buhranı ve 1970 Petrol Krizinin etkilerinin dışsal olarak ele alınması sonucunda çoğu makroekonomik serinin birim kök içermediği sonucuna ulaşmıştır.

Perron tarafından ele alınan modeller çerçevesinde hipotezler aşağıda sıralanmıştır.

$$\text{Model A: } H_0: Y_t = \mu + dD(T_B)_t + Y_{t-1} + u_t \quad (10)$$

$$\text{Model A: } H_1: Y_t = \mu_1 + \beta T + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + u_t \quad (11)$$

$$\text{Model B: } H_0: Y_t = \mu_1 + Y_{t-1} + \beta T + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + u_t \quad (12)$$

$$\text{Model B: } H_1: Y_t = \mu + \beta_1 T + (\beta_2 - \beta_1)DT^*_t + u_t \quad (13)$$

$$\text{Model C: } H_0: Y_t = \mu_1 + Y_{t-1} + dD(T_B)_t + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + u_t \quad (14)$$

$$\text{Model C: } H_1: Y_t = \mu_1 + \beta_1 T + (\mu_2 - \mu_1)DU_t + (\beta_2 - \beta_1)DT_t + u_t \quad (15)$$

A modeli Perron tarafından Crash modeli olarak adlandırılmakta ve T_B kukla değişkeni dışsal olarak yazar tarafından belirlenmiş kırılma dönemini göstermektedir. T_B kırılma döneminde 1 değerini alırken diğer yıllar için 0 olarak değerlendirilmektedir. H_1 hipotezinde yer alan DU_t kukla değişkeni ise belirlenen kırılma yılından sonraki yıllar için 1 kırılma öncesi yıllar için 0 değerini almaktadır. Model A da yer alan boş ve alternatif hipotezler çerçevesindeki iki model incelendiğinde H_0 hipotezi stokastik trend yapısını, alternatif hipotez H_1 hipotezi ise deterministik trend yapısını ortaya koymaktadır (Sevütekin ve Nargeleçeker, 2007: 401).

Büyüme modeli olarak adlandırılan B modeli ise 1973 Petrol krizi sonrası büyüme göstergesinin trendinin eğiminde meydana gelen değişmeyi dikkate alarak oluşturulmuştur. DT^* kukla değişkeni oluşturulurken kırılma sonrası t değerlerinden kırılma yılının çıkarılmasıyla oluşturmaktır. DT^* kukla değişkeninin kırılma öncesi dönemler için aldığı değer ise 0 olmaktadır. DU_t kuklası ise Crash modelinde olduğu gibi kırılma sonrası dönemde 1 değerini alırken kırılma öncesi yıllar için 0 değerini almaktadır. B modelinin boş hipotezi olan H_0 hipotezi yığılımda sürekli bir değişimi gösterirken , alternatif hipotez H_1 trend durağan süreci göstermektedir.

C modeli ise trend doğrusunun hem sabitinde hem de eğiminde kırılma olan süreci test etmek amacıyla geliştirilmiştir. Model C’de yer alan kukla değişkenlerden DU_t ve DT^* daha önceki modellerde yer aldığı şekliyle tanımlanırken alternatif hipotezde yer alan DT kuklası kriz yılından sonraki dönemlerde kriz yılının değerini alırken kriz öncesi dönemlerde 0 değerini almaktadır.

Perron(1989) testinin uygulanması; serinin görünümü açısından A, B ve C modellerinden uygun olanın seçilmesi sonrasında H_0 ve H_1 hipotezleri oluşturulduktan sonra üç aşamalı olarak gerçekleştirilir (Tarı, 2015: 408).

I. Aşama

H_1 hipotezinde yer alan model öncelikli olarak En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle tahminlenir . $\hat{u}_t$ trendden arındırma tekniği ile kırıklı trendden arındırılır. ($\hat{u}_t = \hat{Y}_t$)

II. Aşama

$$\hat{Y}_t = \emptyset \hat{Y}_{t-1} + e_t \xrightarrow{EKK} \hat{e}_t \text{ ORJ DF} \quad (16)$$

Hata teriminin otokorelasyon içermemesi gereklidir. Otokorelasyonun varlığı durumunda model;

$$\hat{Y}_t = \emptyset \hat{Y}_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta \hat{Y}_{t-i} + e_t \quad (17)$$

şeklinde kurulur. Gecikme uzunluğunun hata terimlerindeki otokorelasyonu giderebilecek düzeyde olması gerekmektedir.

$$t = \frac{\hat{\emptyset} - 1}{s_{\hat{\emptyset}}} \quad (18)$$

Test denklemine ait boş hipotez $\hat{\emptyset}$ 'nin bire eşit olması, alternatif hipotez ise birden küçük olması üzerine kurulur.

III. Aşama

Hesaplanan t değeri Perron(1989) tarafından belirlenen kritik değerlerle karşılaştırılır. Kritik değer belirlenirken 0 ile 1 arasında değer alan λ değerinden faydalanılmaktadır. λ değeri kırılma öncesi gözlem sayısının toplam gözlem sayısına bölünmesi yoluyla elde edilmektedir. Hesaplanan t değeri ile kritik değer karşılaştırılması neticesinde, t değerinin kritik değerden küçük olması durumunda serinin kırıklı trend etrafında durağan olduğu sonucuna ulaşılır. Hesaplanan t değerinin kritik değerden büyük olması durumunda ise serinin stokastik trende sahip olduğu sonucuna ulaşılır.

III.3.2.2. Zivot Andrews (1992) Birim Kök Testi

Perron(1989) testinin yapısal kırılmanın önceden bilindiği, bir başka ifadeyle dışsal olduğu varsayımının eleştirisinden yola çıkarak ele alınan Zivot-Andrews (1992) (ZA)birim kök testi; yapısal kırılmanın içsel olduğu varsayımı altında birim kök analizi geliştirmiştir.

ZA, Perron(1989)'da olduğu gibi üç farklı model çerçevesinde birim kök sınamasını gerçekleştirmektedir. Model A ile sabitte, Model B ile eğimde ve Model C ile sabit ve eğimde meydana gelen kırılma dikkate alınmaktadır. Bu çerçevede ZA birim kök testi çerçevesinde geliştirilen modeller aşağıda gösterilmektedir.

$$\text{Model A: } \Delta Y_t = \mu + \alpha Y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU_t(\lambda) + \sum_{i=1}^n d_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (19)$$

$$\text{Model B: } \Delta Y_t = \mu + \alpha Y_{t-1} + \beta t + \gamma_1 DT_t(\lambda) + \sum_{i=1}^n d_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (20)$$

$$\text{Model C: } \Delta Y_t = \mu + \alpha Y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU_t(\lambda) + \gamma_1 DT_t(\lambda) + \sum_{i=1}^n d_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (21)$$

Modellerde bağımsız değişken olarak zaman serisinin farkı alınmıştır. Ayrıca denklemlerde yer alan hata terimleri otokorelasyonsuz ve normal dağılıma sahiptir. ZA birim kök testi modellerinde yapısal içsel kırılmayı gösteren zamanın belirlenmesi için (λ) kullanılmaktadır. (λ) değeri; $t=1,2,3,\dots,T$ olarak zamanı ve T_B kırılma zamanını göstermek üzere $\frac{t}{T_B}$ olarak hesaplanmaktadır ($\lambda \in (0.15,0.85)$).

Sabit terimde kırılmayı inceleyen A modelinde $DU_t(\lambda)$ kukla değişkeni $t > T_B$ olduğunda 1 değerini, diğer durumlar için 0 değerini almaktadır. Eğimde kırılmayı dikkate alan B modelinde yer alan $DT_t(\lambda)$ kukla için ise $t > T_B$ koşulunun gerçekleşmesi durumunda $''t - T_B''$ değerini diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. Modeller çerçevesinde Y_{t-1} bağımsız değişkenin katsayısı olan α parametresi incelenmektedir.

Öncelikli olarak model C ele alınmakta ve sabitinde trend sürecini gösteren DU_t kuklasının ve eğimde kırılmayı işaret eden DT_t kuklasının istatistiki olarak anlamlı olup olmadığı gözlemlenmektedir. Her iki kuklanın anlamlı olması durumunda C modeli kullanılmakta, DU_t kukla değişkenin katsayısının anlamlı ve DT_t kukla değişkenin katsayısının anlamsız olduğu durumda A modeli ve DT_t kukla değişkenin katsayısının anlamlı ve DU_t kukla değişkenin katsayısının anlamsız olduğu durumda B modeli kullanılmaktadır.

III.3.2.3. Perron (1997) Testi

Perron (1997) birim kök testi, Perron (1989) birim kök testinin eksiklikleri göz önünde bulundurularak yeniden ele alınmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bir önceki çalışmada önceden bilindiği varsayılan kırılma dönemi Perron (1997) çalışmasında içsel olarak belirlenmiştir. Üç modelin ele alındığı çalışmada A modeli InovationOutliner Model, B modeli AdditiveOutliner Model olarak adlandırılmıştır. A modeli sabitte meydana gelen kırılmayı dikkate alırken, B modeli eğim katsayısında meydana gelen kırılmayı dikkate almaktadır. C modeli ise her iki kırılma etkisini içeren bir yapıda kurulmuştur. Modellerin matris gösterimleri aşağıdaki gibidir.

Model A: Inovation Outliner Model (IO1)

$$Y_t = \mu + \theta DU_t + \beta t + \delta D(T_B)_t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (22)$$

Modelde birim kök'ün varlığı t-istatistiği kullanılarak $\alpha = 1$ ifadesi test edilerek bulunmaktadır. Modelde yer alan kukla değişkenlerden $DT_B t = T_B + 1$ olduğunda 1 diğer durumlarda 0 değerini almaktadır. DU_t kukla değişkeni ise $t > T_B$ olduğunda 1 diğer durumlar 0 değerini almaktadır.

Eğimdeki değişmeyi inceleyen model B 2 aşamalı olarak elde edilmekte ve oluşan değişim ani olarak gerçekleşmektedir.

Model B: Additive Outliner Model(AO)

I. Aşama

$$Y_t = \mu + \beta t + \gamma DT_t^* + \tilde{y}_t \quad (23)$$

Testin birinci aşamasında yer alan kukla değişken $DT_t^* = 1(t > T_B)(t - T_B)$ şeklinde oluşturulmuştur. İlk modelin tahminlenmesi sonucu elde edilen hata terimleri

$(\tilde{y}_t)$ trendden arınmış halini göstermekte ve testin ikinci aşamasında bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır.

II. Aşama

$$\tilde{y}_t = \alpha \tilde{y}_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta \tilde{y}_{t-1} + u_t \quad (24)$$

Elde edilen denklem sonucunda $\alpha = 1$ ifadesi sınanmakta ve birim kökün varlığına bu şekilde karar verilmektedir. Modelde yer alan kırılma dönemi olan T_B içsel olarak $\alpha = 1$ ifadesinin t-istatistiği ile sınanması sonucunda minimize eden değer olarak bulunabilmektedir (Perron, 1997: 358).

Model C: Sabit ve Eğim Değişimini İçeren Model (IO2)

$$Y_t = \mu + \theta DU_t + \beta t + \gamma DT_t + \delta D(T_B)_t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (25)$$

A ve B modelinde yer alan kukla değişkenlere ek olarak C modelinde yer alan DT_t kuklası $DT_t = 1(t > T_B)t$ şeklinde oluşturulmaktadır.

III.3.3. Bai ve Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testleri

Bai ve Perron (1998) çalışmalarında önceki çalışmalardan farklı olarak birden fazla yapısal kırılmayı dikkate almakta ve birim kökten ziyade yapısal kırılma dönemlerini test etmektedir. Bai ve Perron (2003a, 2003b ve 2004) devam eden çalışmaları ile geliştirilen yöntem en küçük kareler tahmini kullanılarak birden fazla yapısal kırılmanın varlığını bilinmeyen kırılma dönemlerini dikkate alan bir algoritma geliştirerek bulmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda kurulan model;

$$Y_t = x'_t \beta + z'_t \delta_j + u_t, \quad t = T_{j-1}, 1, \dots, T_j$$

şeklini almaktadır.

Modelde yer alan Y_t bağımsız değişkeni göstermektedir. $x'_t(px1)$ ve $z'_t(qx1)$ kovaryans vektörlerini göstermektedir. B ve δ_j ($j=1,\dots,m+1$) vektör katsayılarını göstermektedir. u_t değişkeni ise t zaman içinde hata terimlerini göstermektedir.

Bai ve Perron (2004) tarafından çoklu kırılmalar için üç farklı test istatistiği önerilmiştir.

- Sıfır kırılmaya karşı belli sayıda kırılmanın test edilmesi.
- Çift maksimum test.
- l kırılmaya karşı $l+1$ kırılmanın test edilmesi.

Bai-Perron (BP) test aşamasında öncelikle çift maksimum testlerinin kullanılarak en az bir kırılmanın varlığının bulunması sonucunda diğer testlerin kullanımı yoluyla kırılma sayısının belirlenmesinin üzerinde durmuştur.

III.4. Veri ve Yöntem

Çalışmada kullanılan 1981-2015 yılına ait Kamu Harcamaları verileri ve GSYİH verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) internet sitesinde yer alan Elektronik Veri Dağıtım Sistemi üzerinden elde edilmiştir. Cari veriler yıllar itibarıyla enflasyon oranları kullanılarak reel verilere dönüştürülmüştür. Kamu harcamalarının ham reel düzeyleri yerine kamu harcaması serisi GSYİH serisine bölümü şeklinde kullanılmış ve logaritmik dönüşümleri gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere ham verilerdeki değişimin görünüşte bir artış göstermesine karşın gerçekte artışın ne olduğunu gizlemesidir. Gerçek anlamda Kamu Harcaması artışının ortaya konulması açısından GSYİH'ya oranındaki değişim incelenmektedir.

Çalışmanın uygulama aşamasında yöntem olarak yapısal kırılma içeren ve yapısal kırılmanın içsel olarak belirlendiği tek kırılmalı Perron(1997) ve çoklu kırılmayı ele alan Bai ve Perron (1998) testleri ele alınmaktadır. Testlerin uygulanması aşamasında

E-views 9.5 paket programından yararlanılmaktadır. Söz konusu zaman serisinde birden fazla ekonomik krizin meydana gelmiş olması göz önünde bulundurulduğunda BP testi çalışmanın ana amacına daha uygun düşmektedir.

III.5.Kamu Harcamalarının Kırılma Dönemlerinin Analizi

Reel kamu harcamalarının GSYİH'ya bölünmesiyle elde edilen zaman serisinin durağanlığı öncelikle genel birim kök testleriyle incelenmelidir. Bunun için sırasıyla Aument-Dickey Fuller (ADF) birim kök testi, Philips-Perron(PP) birim kök testi ve KPSS birim kök testleri ile zaman serisi sınanmış ve sonuçlar Tablo 6'da görüldüğü şekliyle elde edilmiştir.

Tablo 6: Genel Birim Kök Testleri

Test Türü	Model	H0	H1	Test İstatistiği	Kritik Değer
ADF	B	Birim kök var.	Birim kök yoktur.	0.489403	-1.951
	S			-1.08152	-2.95113
	S-T			-1.67634	-3.54849
PP	B	Birim kök var.	Birim kök yoktur.	0.3968	-1.951
	S			-1.16967	-2.95113
	S-T			-1.92581	-3.54849
KPSS	S	Seri durağandır	Seri Durağan Değildir	0.546996	0.463
	S-T			0.119614	0.146

Uygulanan genel birim kök testlerinin sonucuna göre kamu harcaması serisi ADF ve PP birim kök testlerine düzey değerler göz önünde bulundurulduğunda sabitli (S), sabitli ve trendli (S-T) ve sabit ve trend içermeyen (B) durumları göz önünde bulundurulduğunda birim kök varlığı reddedilememekte bir başka ifadeyle serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. KPSS testi incelendiğinde ise sabit içeren modelin düzey değerinde %5 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu sabit ve trend içeren model de ise %5 anlamlılık seviyesinde durağan olmadığı görülmektedir. Serinin yapısal kırılma

içermesinin göz ardı edildiği modeller serinin durağanlığı konusunda yetersiz kaldığı ampirik çalışmalarda göz önünde bulundurulmuş ve yapısal kırılma içeren birim kök testleri ön plana çıkmıştır.

Dönem itibariyle yapısal kırılmanın var olma ihtimalinin yüksekliği nedeniyle yapısal kırılmayı dikkate alan testlerden olan Perron(1997) birim kök testleri uygulanmıştır.

Perron(1997) çalışmasında sabitteki kırılmayı içeren AO, eğimdeki kırılmayı içeren IO(1) ve sabit ve eğim kırılmasını içeren IO(2) modellerini kullanarak birim kök analizleri geliştirmiş söz konusu modellerin kullanımı sonunda kamu harcamaları zaman serisi kullanılarak elde edilen değerler ve kırılma yılları Eviews9.5 paket programı yardımıyla hesaplanmıştır. Perron (1997) birim kök testleri 22 numaralı, 24 numaralı ve 25 numaralı modeller kullanılarak tahminlenmiş ve modeller sırasıyla IO(1), AO ve IO(2) olarak adlandırılmıştır.

Model A: InovationOutliner Model (IO1)

$$Y_t = \mu + \theta DU_t + \beta t + \delta D(T_B)_t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + u_t$$

Model B: AdditiveOutliner Model(AO)

$$\tilde{y}_t = \alpha \tilde{y}_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta \tilde{y}_{t-1} + u_t$$

Model C: Sabit ve Eğim Değişimini İçeren Model (IO2)

$$Y_t = \mu + \theta DU_t + \beta t + \gamma DT_t + \delta D(T_B)_t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + u_t$$

Model tahminleri sonucunda içsel olarak bulunan kırılma yılları ve birim kökün varlığının sınanması sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

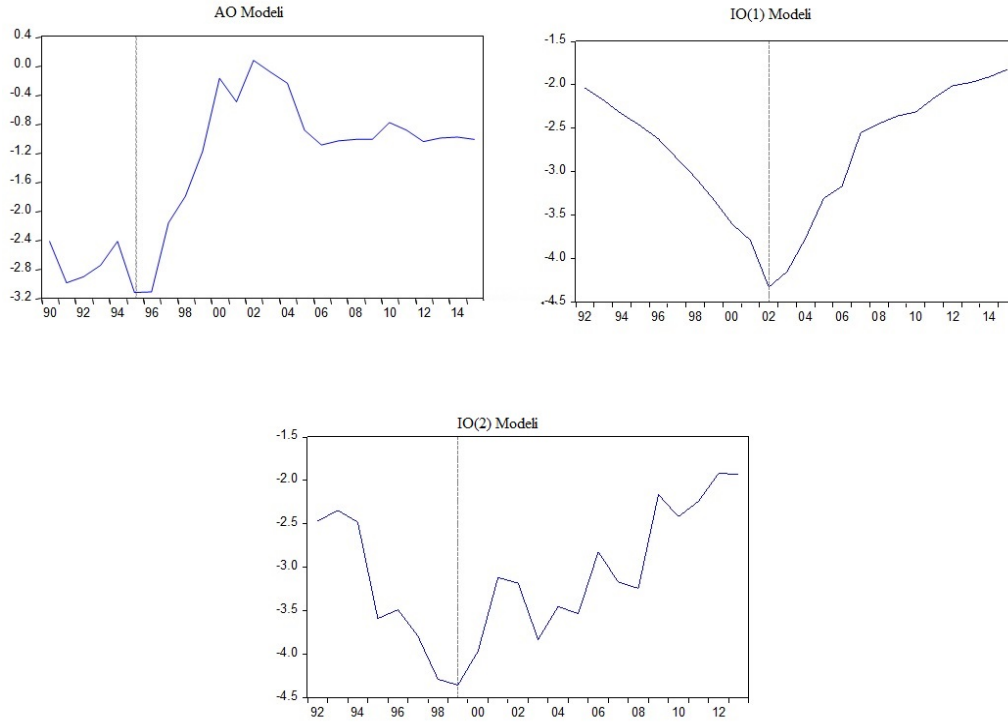
Tablo 7: Perron(1997) Birim Kök Test Sonuçları

Model	t-istatistik değeri	k	Kırılma Yılı
AO	-3.118720	0	1995
IO(1)	-4.326619	3	2002
IO(2)	-4.351892	3	1999

Not: AO modeli için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için kritik değerler sırasıyla; -5.71, -5.17 ve -4.89'dur. IO (1) modeli için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için kritik değerler sırasıyla; -5.06, -4.52 ve -4.26'dır. IO (2) modeli için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için kritik değerler sırasıyla; 5.71, -5.17 ve -4.89'dur.

Perron testleri sonucuna göre k gecikme uzunluğu değerleri F-istatistiği göz önünde bulundurularak otomatik olarak belirlenmiştir. AO model için gecikme uzunluğu 0 olarak belirlenmişken, IO(1) ve IO(2) modelleri için gecikme uzunlukları 3 olarak belirlenmiştir. İçsel olarak belirlenen kırılma yılları AO model için 1995, IO(1) modeli için 2002 ve IO(2) modeli için 1999 yılı olarak Dickey Fuller t-istatistiğini minimize eden yıllar olarak öne çıkmaktadır. Modeller için elde edilen yıllara göre Dickey Fuller t-istatistiği değerleri ve değerlerin minimize edildiği kırılma yılları Şekil 7'de gösterildiği gibidir.

Şekil 7: Perron (1997) Kırılma Yılları

Birim kök sınaması açısından her üç model için boş hipotez olan birim kök varlığı durumu %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememekte, %10 anlamlılık düzeyinde sadece IO(2) modeli için birim kök varlığı reddedilmektedir. Grafikler incelendiğinde AO modelinin Türkiye ekonomisi açısından kamu harcamaları değişimini daha iyi ortaya koyduğu görülmektedir.

Çalışma çerçevesinde göz önünde bulundurulan dönem Türkiye ekonomisi açısından birden çok yapısal değişikliğin varlığını içerebilecek bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Türkiye ekonomisinin iç dinamiklerinin neden olduğu birçok kriz ve Dünya ekonomisinde meydana gelen ve Türkiye ekonomisi dinamikleri açısından etki gösteren krizler olmasının yanı sıra söz konusu dönemde birçok hükümette görev almıştır. Bu durum krizler yoluyla veya hükümet politikalarında değişimin etkisi ile kamu harcamalarının söz konusu dönemde birden çok kırılma içermesi görüşünü ön plana

çıkarmaktadır. Bu anlamda çoklu yapısal kırılmaları ele alan Bai ve Perron (1998, 2003) (BP) yapısal kırılma testleri kamu harcaması verileri için uygulanmıştır.

BP kırılma testleri çerçevesinde Bai ve Perron tarafından önerildiği şekliyle öncelikle kırılmanın var olup olmadığı hakkında bilgi vermesi açısından çift maksimum testleri kullanılmıştır. Çift maksimum testleri sonucunda elde edilen bulgular Tablo 8’de verildiği gibidir.

Tablo 8: UDmax ve WDmax Test İstatistiği Sonuçları

UDmax tarafından belirlenen kırılma sayısı			3	
WDmax tarafından belirlenen kırılma sayısı			5	
Kırılma Sayısı	F-istatistikdeğeri	Ölçeklendirilmiş F-istatistikdeğeri	Ağırlıklı F-istatistikdeğeri	Kritik Değer
1*	50.34503	100.6901	100.6901	11.47
2*	45.99389	91.98779	108.2154	9.75
3*	111.3441	222.6881*	305.5303	8.36
4*	88.97156	177.9431	283.8675	7.19
5*	100.8686	201.7372	395.5430*	5.85
UDMax Kritik Değeri	11.70	WDMaxKritikDeğeri		12.81

*0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Not: Kritik Değerler Bai-Perron (2003) çalışmasında verilen kritik değerlerdir.

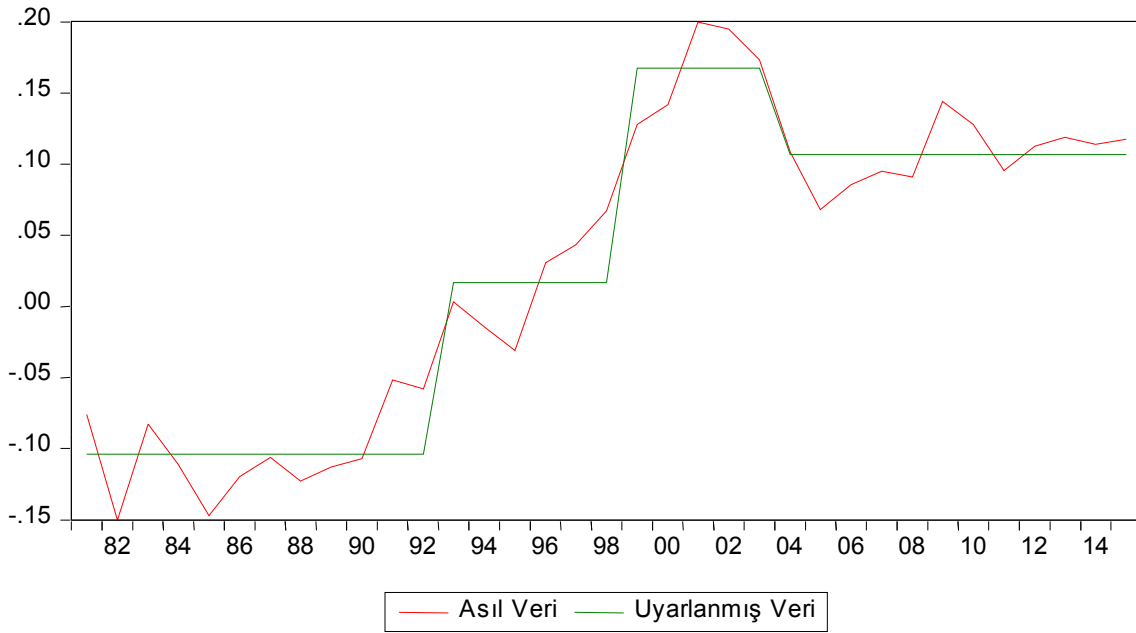
Çift maksimum test sonuçları sonunda seride birden fazla yapısal kırılmanın olduğu gözlemlenmiştir. Bu aşamada LWZ bilgi kriteri kullanılarak 1981-2015 yılı arasında kamu harcamaları serisinde meydana gelen yapısal kırılmalar içsel olarak tahmin edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 9: BP Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

Kırılma Sayısı	Schwarz Kriteri Değeri	LWZ Kriteri Değeri	Kırılma Dönemleri
0	-2.096640	-2.046643	-
1	-3.675107	-3.522469	1996
2	-4.031778	-3.772584	1991-1998
3*	-4.222914*	-3.852709*	1993-1999-2004
4	-4.117361	-3.631031	1993-1999-2004-2009
5	-3.979828	-3.371438	1988-1993-1999-2004-2009

BP yapısal kırılma testi sonuçlarına göre kamu harcamaları serisinde söz konusu dönem içinde LWZ ve Schwarzkriterleri çerçevesinde içsel olarak belirlenen 1993, 1999 ve 2004 yılları olmak üzere 3 yapısal kırılmanın var olduğu ortaya çıkmaktadır. Kırılma sayısı maksimum 5 kırılma olabilecek şekilde değerlendirilmiş ve elde edilen Schwarz bilgi kriteri ve LWZ bilgi kriteri değerlerinin minimum olduğu nokta olan 3 kırılma düzeyi olarak seçilmiştir. Söz konusu kırılmaları Şekil 8’de gösterildiği gibidir.

Şekil 8: BP Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

1993 ve 1999 yıllarındaki kırılmalar kamu harcamaları serisinin kırılma öncesi döneme göre artarak daha yüksek bir düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. 2004 yılında meydana gelen kırılma sonrasında ise kamu harcamaları serisinin daha düşük seviyelere doğru hareket ettiği görülmektedir.

III.6. Bulguların Genel Değerlendirilmesi

Birim kök testleri bir zaman serisinin süreç içerisinde durağan olup olmadığını analiz etmek amacıyla kullanılmaktadır. Genel birim kök testleri söz konusu süreç içerisinde yapısal kırılmanın varlığını dikkate almamaktadır. Serinin durağan olmama sonucu birim kök içermesinden kaynaklanabileceği gibi süreç içerisinde meydana gelebilecek yapısal kırılmalar da kaynaklanabilmektedir. Bu anlamda yapısal kırılmayı dikkate almaması açısından genel birim kök testleri durağanlığın analizi açısından yetersiz kalmaktadır. Kamu harcamaları zaman serisinin genel birim kök testleri çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda düzey değerler göz önünde bulundurulduğunda serinin birim kök içerdiği bir başka ifadeyle durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Durağan olmama durumunun birim kökten kaynaklanabileceği gibi serinin yapısal kırılma içermesi durumundan kaynaklanabilecek olması da göz önünde bulundurularak Perron (1997) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testleri yine Perron (1997) tarafından belirlenen modeller göz önünde bulundurularak uygulanmıştır. Sabit içeren modelde kırılma, eğim içeren modelde kırılma ve sabit ve eğim içeren modelde kırılma göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen testler sonucunda birim kök varlığı her üç model içinde reddedilememiştir.

Son olarak süreç içerisinde Türkiye ekonomisinde yaşanan kırılmanın çalışma dönemi açısından birden fazla olarak gerçekleşmiş olabileceği göz önünde bulundurularak BP çoklu yapısal kırılma testi uygulanmıştır. Test sonucunda 1993, 1999 ve 2004 yılı olmak üzere üç yapısal kırılmanın var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1993 yılında meydana gelen kırılma sonucunda kamu harcamaları 1993 öncesi döneme göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. 1993 yılında meydana gelen kırılma 1994 krizi öncesi gerçekleşmesi açısından Peacock-Wiseman sıçrama tezi çerçevesinde önem arz etmektedir. Toplumsal anlamda olağanüstü durumlarının kamu harcamalarında sıçrama meydana getireceği görüşü üzerinden hareketle 1993 yılı 1994 krizine götüren dinamikleri taşıması açısından sıçramanın yaşandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 10: Ekonomik Tasnife Göre Kamu Harcamalarının GSYİH'ya Oranı 1990-1994(%)

	1990	1991	1992	1993	1994
Cari	6,7	7,8	8,5	8,3	7,1
Yatırım	1,3	1,4	1,3	1,4	1,0
Transfer	4,7	6,2	5,3	8,5	9,2
Faiz Harcamaları	2,6	2,8	2,7	4,4	5,7
Faiz Dışı Harcamalar	10,1	12,5	12,3	13,8	11,5

Kaynak:Kalkınma Bakanlığı (2015)

1990 sonrası kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı cari, yatırım ve transfer harcamaları özelinde incelendiğinde 1992 yılından 1993 yılına geçildiğinde cari harcamalarda küçük oranda bir daralma, yatırım harcamalarında küçük oranda bir genişleme görülmesine karşın transfer harcamalarında sıçrama gözlemlenmektedir. Transfer harcamalarında meydana gelen bu sıçramanın ana kaynağını ise faiz harcamaları oluşturmaktadır. 1988-1993 arası dönem değerlendirildiğinde kamu kesiminin borçlanma gereğinin milli gelire oranının %5 seviyelerinden %12 seviyelerine tırmandığı gözlemlenmektedir. Faiz yükümlülüklerinin ek borçlanma ile karşılanması ise ponzi finansmanı olarak adlandırılan borç tuzağının derinleşmesine neden olmuştur (Boratav, 2015: 179). Bu durum faiz ödemelerinde meydana gelen sıçramayla da kendini göstermektedir.

1994 krizi sonrasında uygulanan önlem paketi sonrasında kamu harcamalarının GSYİH'ya oranında kısa süreli bir daralma gözlemlenmesine karşın 1995 sonrasında söz konusu oran artmaya devam etmiştir. Bu durum Peacock-Wiseman sıçrama tezinde işaret edildiği üzere kamu harcamaları için yeni bir seviye oluşturmuştur.

BP testi uygulaması sonucunda elde edilen ikinci yapısal kırılma olan 1999 yılı ise 1993 yılı gibi kriz öncesi dönem olmasının yanı sıra Büyük İstanbul depreminin yaşandığı yıl olması açısından da ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda 1999 yılındaki kırılmanın arka planında iki toplumsal çalkantının olduğu görülmektedir. 1999 yılında meydana gelen kırılma kamu harcamalarının GSYİH içindeki payının 1993-1998 dönemine göre sıçrama yaptığını göstermektedir.

Tablo 11: Ekonomik Tasnife Göre Kamu Harcamalarının GSYİH'ya Oranı 1995-1999(%)

	1995	1996	1997	1998	1999
Cari	6,2	6,5	7,2	7,4	8,8
Yatırım	0,9	1,2	1,5	1,4	1,5
Transfer	9,3	12,2	11,9	13,4	16,6
Faiz Dışı Harcamalar	10,9	12,3	14,7	13,4	16,6
Faiz Harcamaları	5,5	7,5	5,9	8,8	10,2

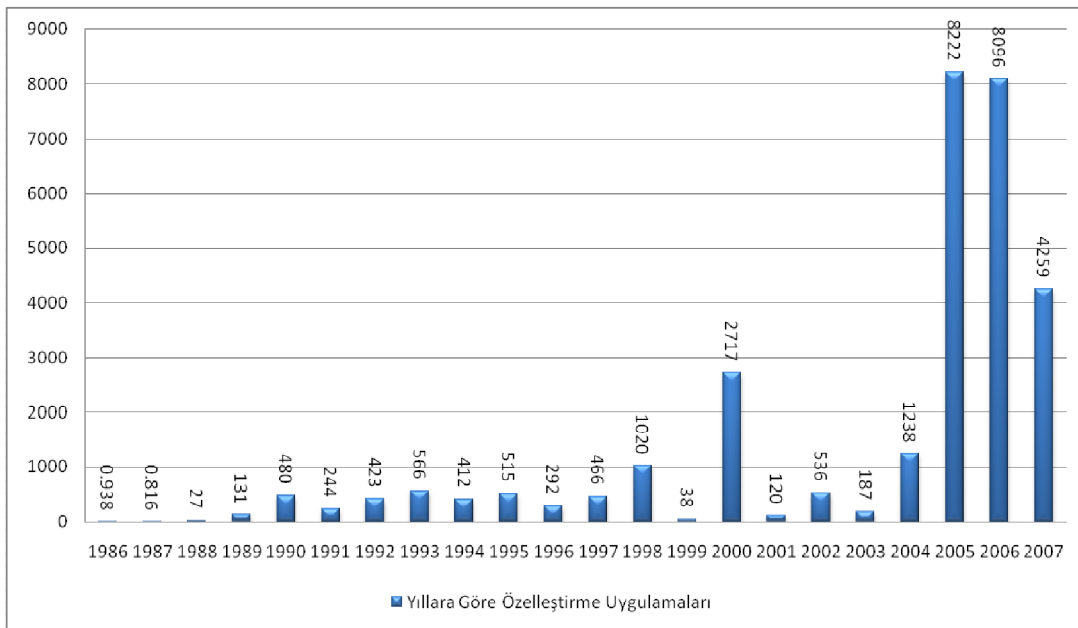
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2015)

Alt harcama kalemleri göz önünde bulundurulduğunda kırılmanın ana kaynağının yine transfer harcamaları kaleminden oluştuğu görülmektedir. Transfer harcamalarında meydana gelen bu artışın en büyük etkeni ise faiz harcamalarında meydana gelen artış olarak görülmektedir. 1999 yılı Türkiye ekonomisi açısından kriz olmamasına karşın istikrar programı uygulanan bir dönem olması açısından önem arz etmektedir. Bu durum krize neden olabilecek istikrarsızlıkların söz konusu dönemde varlığına işaret etmektedir. Nihayetinde programın uygulanması aşamasında yaşanan aksaklıklar ve birikimli olarak gelen sorunlar program dâhilinde belirtilen sürenin sonuna gelinmeden 2000 yılı Kasım ayında bir kriz doğmasına neden olmuştur. Sonuç olarak 1999 yılında kamu harcamalarında meydana gelen sıçramaPeacock-Wiseman sıçrama tezini destekler niteliktedir.

BP yapısal kırılma testi sonucunda elde edilen üçüncü kırılma dönemi olan 2004 yapısal kırılma yılı ise 1993 ve 1999 yılında meydana gelen kırılmalardan kırılmanın

yönü doğrultusunda ayrılmaktadır. 2004 yılı ile birlikte kamu harcamalarının GSYH içindeki payı kendisinden önceki döneme göre daha düşük bir seviyeye gerilemiştir. Yaşanan gerilemenin nedeni ise kamunun ekonomi içindeki rolünde meydana gelen değişim olarak ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda 2004 yılı sonrası süreç yıllarca uygulanma aşamasına geçilemeyen özelleştirmelerin gerçekleştirilmeye başlandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 9: Yıllar İtibariyle Özelleştirme Uygulamaları (Milyon \$)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, (2008: 33).

1986 yılından itibaren özelleştirme uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda 2000 kriz yılında gerçekleştirilen özelleştirme uygulaması göz ardı edildiğinde yatay bir seyir gözlemlenmektedir. 2004 yılından itibaren ise özelleştirme uygulamaları artış eğilimine girmiştir. Bu anlamda kamu harcamalarının GSYH içindeki payının azalmaya başladığı dönem ile özelleştirme uygulamalarında meydana gelen artış dönemi uyuşmaktadır. Özelleştirme uygulamaları ile birlikte kamunun elde ettiği gelirin artması aynı zamanda kamu kesimi borçlanma gereğinin düşmesi sonucunu doğurmaktadır. 2004 sonrası dönem borçlanma gereğinin düşmesinin yanı sıra kamunun

daha uygun faiz oranlarıyla borçlanması da gerçekleştiği dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda daha önceki kırıma dönemlerinde ortaya çıkan faiz harcamalarındaki sıçrama faiz oranlarındaki düşüş ve özelleştirme sonrası düşen kamu kesimi borçlanma gereği ile birlikte gerilemektedir.

Tablo 12: Ekonomik Tasnife Göre Kamu Harcamalarının GSYH'ya Oranı 1999-2004(%)

	2000	2001	2002	2003	2004
HARCAMALAR	28,2	33,8	33,4	30,9	26,9
Cari	8,2	8,5	8,7	8,5	8,0
Yatırım	1,7	2,0	2,4	1,6	1,4
Transfer	18,4	23,3	22,3	20,8	17,6
Faiz Dışı Harcamalar	15,9	16,7	18,6	18,0	16,8
Faiz Harcamaları	12,3	17,1	14,8	12,9	10,1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2015)

Özelleştirme uygulamalarının yanı sıra yapısal kırıma yılı olan 2004 yılı kamu harcamalarının GSYH içindeki payı ekonomik tasnif esasına göre alt kalemler göz önünde bulundurulduğunda transfer harcamalarının payında dikkate değer bir azalma meydana geldiği gözlemlenmektedir. Transfer harcamaları içerisinde yer alan faiz harcamalarında meydana gelen düşüş bu durumun ana kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Kamu ekonomisinin borçlanma yapısında değişime gidildiği bir dönem olarak öne çıkan 2004 sonrası anlayış kamu ekonomisinin piyasadan daha uygun faiz koşullarıyla borçlanıldığı ve yıllardır süre gelen faiz harcamalarının kamu harcamaları içerisindeki payının düştüğü bir dönem olarak görülmektedir.

SONUÇ

Ekonomik sistem içerisinde devlet kamu harcamaları ve vergi geliri elde etme yollarıyla piyasa sisteminde oluşacak dengeyi etkileme ve oluşan çıktının ekonomik aktörlerce bölüşüm yapısına etki edebilme gücüne sahiptir. Devlet tarafından gerçekleştirilen kamu harcamaları gerek devletin devamlılığını sürdürebilecek faaliyetlerin yerine getirilmesi amacıyla kullanılması, gerek etkin kaynak dağılımının sağlanmasına hizmet etmesi açısından önemli bir maliye politikası aracı olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik sistemlerin ayrımı göz önünde bulundurulduğuna devletin varlığı ve ağırlığı üzerinde durulan önemli hususlar arasında sayılmaktadır. Uygulanan ekonomik sistem ya da kalkınma düzeyleri fark etmeksizin bütün dünya ekonomilerinde devletin ekonomi içerisinde bir aktör olarak varlığı ve ekonomik ilişkilere etkisi yadsınamaz düzeylerde dir. Bu durum devlet aktörünün kullandığı politika araçlarının incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Kamu harcamalarının tarihsel süreç içerisinde değişimlerinin incelenmesi sonucunda sürekli bir artışın olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum Adolph Wagner tarafından kanunlaştırılmış ve Wagner Kanunu olarak kabul edilmiştir. Wagner Kanunu'na yönelik eleştiriler çerçevesinde oluşan literatür, artışın nedeninin sorgulanması çerçevesinde gelişmiştir. Bu anlamda artışın kaynağının siyasal ve bürokratik çevrenin etkisiyle gerçekleşeceği görüşünün yanı sıra, ekonomik gelişimin beraberinde getirdiği bir olgu olduğu üzerinde de durulmaktadır. Buna ek olarak artışın gerçek anlamda bir artış olup olmadığı yönünde araştırmalar da ön plana çıkmaktadır. Kamu harcamalarında meydana gelen artışın gerçek anlamda bir artış olması için GSYH içindeki payının artışına bakılması gerekmektedir. Bir anlamda harcamanın artış oranının GSYH'nın artış oranından fazla olması gerekmektedir. Peacock-Wiseman tarafından 20. yüzyılın ikinci yarısında ele

alındığı şekliyle kamu harcamalarının GSYH içindeki payının artışları toplumsal çalkantıların olduğu dönemlerde yeni bir düzeye ulaşmaktadır. Toplumsal çalkantılar, mükellefler tarafından algılanan katlanılabilir vergi yükünün artmasının bir sonucu olarak kamu harcamaları artışını doğurmaktadır. Toplumsal problemin ortadan kalkması ile birlikte elde edilen vergi gelirleri düşmeyecek ve kamu harcamaları bu yeni düzeyde gerçekleşmeye devam edecektir. Bu anlamda ekonomik krizler toplumsal bir sorun olarak ele alınabilmektedir.

Kriz dönemleri GSYH düzeyinin düştüğü dönemler olarak öne çıkmaktadır. Bu düşüşle birlikte krizle mücadele anlamında maliye politikası aracı olarak kullanılan kamu harcamalarında artışın gerçekleşmesi durumu gerçek anlamda kamu harcaması olarak öne çıkmaktadır. 1929 Büyük Buhran sonrası krizin etkilerinin giderilmesi anlamında gerçekleştirilen politika öngörülerinden kamu harcamaları yoluyla genişletici maliye politikası uygulanması fikri ön plana çıkmıştır. Bu durum 2008 Küresel Kriziyle birlikte yeniden gündeme gelmiştir. Krizle mücadele konusunda başta ABD olmak üzere birçok ülke genişletici maliye politikası uygulamaya başlamıştır.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi açısından 1980 askeri darbesi sonrasında gelişen liberalleşme eğilimlerini barındıran 1981-2015 yılları arasında Peacock-Wiseman Sıçrama tezi göz önünde bulundurularak kırılmaların gerçekleştiği dönemler BP çoklu yapısal kırılma testi yardımıyla tespit edilmiştir. Türkiye ekonomisinin yaşadığı iki büyük kriz olma özelliğini taşıyan 1994 ve 2000 yılları öncesinde, 1993 ve 1999 yıllarında Peacock-Wiseman sıçrama tezini doğrular nitelikte iki kırılma dönemi tespit edilmiştir. Buna ek olarak 2004 yılında diğer iki kırılmanın aksine düşüş yönlü bir kırılma saptanmıştır. Bu durum 2004 yılıyla birlikte maliye politikası aracı olan kamu harcamaları açısından yeni bir dönemin başladığını işaret etmektedir. Ayrıca 2004 yılında gerçekleşen

kırılma kamu harcamalarının görünüşte sürekli artışının gerçekleşmesine karşın gerçekte bir artış olmayabileceğini göstermektedir. 2004 kırılma yılıyla birlikte gerçek anlamda bir kamu harcaması azalışı gözlemlenmektedir. Bu azalmanın ayna kaynağını uzun yıllar boyunca gerçekleştirilemeyen özelleştirme politikasının işlerlik kazanması oluşturmaktadır. Özelleştirme uygulaması ile birlikte kamu harcaması yapılan kurumlar olan KİT'ler özel sektöre devredilmiş ve bu alana yapılan harcamalarda azaltılmıştır. Özelleştirme görev zararının azalmasından ziyade kamu sektörünün personel gideri gibi cari harcamalarında ve KİT'lere yapılan yatırım harcamalarında meydana gelen azalmayla birlikte kamu harcamalarında bir azalma doğurmuştur. Buna ek olarak özelleştirme kapsamında elde edilen gelir kamu kesimi borçlanma gereğini azaltarak faiz harcamalarında da bir daralma gerçekleştirmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğindeki düşüşe ek olarak kamu borçlanması açısından 2004 sonrası dönemde daha uygun faiz yapısıyla borçlanma gerçekleştirilmiştir. Bu durum da faiz harcamalarında azalma sonucunu doğurmaktadır.

Türkiye ekonomisi açısından kamu harcamalarının yapısı dikkate alındığında transfer harcamalarının payının fazlalığı ön plana çıkmaktadır. Denk bütçe çarpanı göz önünde bulundurulduğunda bu durum yapılan harcamanın kendi büyüklüğü ile sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu anlamda kamu harcamalarından ziyade arz yönlü iktisat politikaları uzun süreli büyüme trendinin sağlanması anlamında öne çıkmaktadır.

Genel olarak kırılma dönemleri göz önünde bulundurulduğunda kriz dönemlerinin bir toplumsal çalkantı dönemi olarak kamu harcamaları düzeyini artırdığı ve bunun yanı sıra politika uygulayıcılarının kararlarının da kamu harcamalarının değişiminde etkin rol oynayacağı ortaya konmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile birlikte faiz harcamalarındaki değişim ön plana çıkmaktadır. Bu

anlamda kamu harcamaları alt kalemlerinden biri olan faiz harcamalarında meydana gelen kırılmaların saptanması durumunda faiz harcamalarının kamu harcamalarındaki kırılmanın öncül bir göstergesi olup olmadığı başka çalışmaların konusu olabilecektir. Ayrıca kamu harcamalarının sıçrama döneminde kamu gelirlerinin kaynakları olan vergi gelirleri serisi ve borçlanma sonucunda elde edilen gelir serisinin incelenmesi ve kamu harcamalarında meydana gelen sıçrama dönemleri ile karşılaştırılması sonucunda kamu harcamalarında meydana gelen sıçramanın hangi gelir kaynağının artışı neticesinde ortaya çıktığı belirlenebilecektir.

Kaynakça:

5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, (2003). T.C. Resmi Gazete, 25326, 24 Aralık 2003.

Aghion, P., Bacchetta, P.ve Banerjee, A. (2000). Capital markets and the instability of open economies. *The Asian Financial Crisis: Causes, Contagion and Consequences* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 167.

Aghion, P., Bacchetta, P.ve Banerjee, A. (2001). Currency crises and monetary policy in an economy with credit constraints. *European economic review*, 45(7), 1121-1150.

Ajayi, I. S., (1997). ‘An Analysis of External Debt and Capital Flight in the Severely Indebted LowIncome Countries in Sub-Saharan Africa’, IMF Working PaperWP/97/68.

Akalın, G. (1986). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Akat, A. S. ve Gürsel S. (2008). *Kamu Harcamalarının Bileşiminin Büyüme ve Refah Etkileri*. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi: 4.

Akbulut, E. Y. (1993). "Harcamaların Sıçramalı Artışı Tezi: Askeri Darbelerin Kamu Harcamalarının Artış Trendi Üzerindeki Etkileri." Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 35

Akdoğan, A. (2014). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akdoğu, S. K. (2012). TÜRKİYE’DE MALİ SERBESTLEŞME SÜRECİ VE KRİZLERİN KISA BİR ÖZETİ. *Journal of Economics & Administrative Sciences/Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2).

Akgün, E. (2015). *Krizi Anlamak*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Aksoy, Ş. (1994). *Kamu Maliyesi Kamu Harcamaları - Kamu Gelirleri - Bütçe - Maliye Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Altınok, S.ve Çetinkaya, M. (2004). 1994 Nisan, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerinin Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 4(1), 149-174.

Ayhan, O. (2013). Kara Perşembe'den Mortgage Krizine. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Baduel, B. ve Price, R. (2012) “Evolution of Debt Sustainability Analysis in Low-Income Countries: Some Aggregate Evidence”, IMF Working Paper, No. WP/12/167, International Monetary Fund, Washington, D.C.

Bai, J. ve Perron P. (1998), “Estimating and Testing Linear Models with Multiple Structural Change”, *Econometrica* , S.66: 47-78.

Bai, J. ve Perron, P. (2003a). Computation And Analysis Of Multiple Structural Change Models. *Journal of applied econometrics*, 18(1): 1-22.

Bai, J. ve Perron, P. (2003b). Critical Values For Multiple Structural Change Tests. *The Econometrics Journal*, 6(1), 72-78.

Bai, J. ve Perron P. (2004), “Multiple Structural Change Models: A Simulation Analysis”. İçinde: Corbea, D., Durlauf, S., Hansen, B.E., *Econometric Essays*. Cambridge University Press. In press.

Bakırtaş, İ. (1999). *Kamu Harcamaları Üzerinde Bürokratik Gücün Belirleyici Unsurlarının Etkisi*. D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 14, 137-159.

Balıkçioğlu, N. (2006). Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programı Semptomlarını Açıklamaya Yönelik Hipotezler ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi,, Cilt: 34, Sayı: 1, 103-111.

Barra C., Bimonte G. ve Spennati P. (2015). *Did fiscal institutions affect Wagner's law in Italy during 1951–2009 period? An empirical analysis*. Applied Economics, 59, 6409-6424.

Baumol, W. J. (1967). *Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis*. The American Economic Review, 57, 415-426.

Bird, R. M.. (1972). "The Displacement Effect: A Critical Note". Finanzarchiv / Public Finance Analysis, Cilt:30 Sayı:3, 454–463

Boratav, K. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009(20. Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi.

Buchanan, J. M. (1999). *Public Finance in Democratic Process*. Indianapolis: Liberty Fund Inc.

Bustelo, P., Garcia, C. ve Olivié, I. (1999). Global and domestic factors of financial crises in emerging economies: lessons from the East Asian episodes (1997–1999), ICEI Working Paper No. 16, Complutense Institute for International Studies, Complutense University of Madrid, Spain.

Chang, R. ve Velasco, A. (1998a), “Financial Fragility and the Exchange Rate Regime”, NBER, Wp no. 6469,

Chang, R. ve Velasco, A. (1999), “Liquidity Crises in Emerging MarketsÖ Theory and Policy”, NBER, Wp no. 7272,

Chang, R. ve Velasco, A.(1998b), “Financial Crises in Emerging Markets: a Canonical Model”, Federal Reserve Bank of Atlanta, Working Paper 98-10.

Chang, R. ve Velasco, A.(1998c), “the Asian Liquidity Crisis”, NBER, Wp no. 6796,

Chu K., Davoodi H. ve Gupta S. (2000). *Income Distribution and Tax and Government Social Spending Policies in Developing Countries*. IMF Working Paper.

00/62. Erişim Tarihi: 28 Kasım 2015

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0062.pdf>

Corsetti, G., Pesenti, P. ve Roubini, N., (1998c). Paper Tigers? A preliminary assessment of the Asian crisis. NBER Working Paper 6783. NBER, Cambridge.

Corsetti, G., Pesenti, P. ve Roubini, N. (1998a). *What caused the Asian currency and financial crisis? Part I: A macroeconomic overview* (No. w6833). National Bureau of Economic Research.

Corsetti, G., Pesenti, P. ve Roubini, N. (1998b). *What caused the Asian currency and financial crisis? Part II: The Policy Debate*, NBER Working Paper No. 6834 (Cambridge, Massachusetts: MIT Press)

Coşkun, G. (1994). *Devlet Bütçesi Türk Bütçe Sistemi*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Çakmak, U. (2007). Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (9) 1 81-101.

Çoşkun, Y. (2012). ‘‘Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri’’. *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 59-90.

Danışoğlu Çelikel, A. (2007), ‘‘ Para Krizleri: Türkiye’de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi’’, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 1-11.

Detragiache, E. ve Spilimbergo A. (2001). ‘‘Crises and Liquidity: Evidence and Interpretation’’ *IMF Working Paper* WP/01/2

Diamond, D. ve Dybvig, P., (1983). Bank runs, deposit insurance, and liquidity. *J. Polit. Econ.*, 401–419.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal Of The American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.

Dilişen, B. (2007), “Yapısal Kırılma Durumunda Geliştirilen Birim Kök Testleri ve Uygulaması”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Dornbusch, R. (1989). Debt problems and the world macroeconomy. In *Developing Country Debt and Economic Performance, Volume 1: The International Financial System* (pp. 331-358). University of Chicago Press.

Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Political Action in a Democracy*. The Journal of Political Economy, 65, 135-150.

Durmuş, M. (2006). *Kamu Harcamalarının Artışını Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8, 251-299.

Edizdoğan, N. (2008). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., ve Gümüş, E. (2011). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Efobi, U., and Osabuohien, S., (2012), *Government Expenditure in Nigeria: An Examination of Tri-Theoretical Mantras*, *Journal of Economic and Social Research*, 14(2), 27-52.

Eğilmez, M. (2009). *Küresel Finans Krizi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eichengreen, B., Rose A. K., Wyplosz C., Dumas B., ve Weber A. (1995). Exchange market mayhem: The antecedents and aftermath of speculative attacks. *Economic Policy* 10 :249–312.

Ercoşkun, S. (2004). *Türkiye'de 1990 Sonrası Kamu Harcamalarındaki Yapısal Değişimin Ekonomik ve Sosyal Etkileri*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erdem, M., Şenyüz, D., ve Tatlıoğlu, İ. (2012). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Erginay, A. (1994). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınları.

Fabricant, S. (1952). *The Trend of Government Activity in the United States since 1900*. New York: National Bureau of Economic Research.

Flood, R. P., & Garber, P. M. (1984). Collapsing exchange-rate regimes: some linear examples. *Journal of International Economics*, 17(1), 1-13.

Frankel, J. A., & Rose, A. K. (1996). Currency Crashes in Emerging Markets: An Empirical Treatment. *Journal of International Economics*, Sayı 41 351-366.

García-Palacios, J. H., Hasman A. ve Samartín M. (2014) "Banking crises and government intervention." *Journal of Financial Stability* 15: 32-42.

Goffman, I. J. ve Mahar D. J. (1971), "The Growth of Public Expenditures in selected Developing Countries: Six Caribbean Countries, 1940-65", *Public Finance*, Cilt:26 Sayı 1, .57-74

Goldstein, M. ve Turner P. (1996), "Banking Crises in Emerging Economies: Origins and Policy Options", *BIS Economic Papers* 46.

Gupta, S.P. (1967), "Public Expenditure and Economic Growth: A Time-Series Analysis", *Public Finance*, Cilt:22 Sayı:4, 423-461.

Gül, E., Ekinci, A., ve Gürbüz, A. A. (2006). Enflasyonla Mücadelede Enflasyon Hedeflemesi. Bursa: Ekin Kitabevi.

Güney, T. (2016). İktisat Kriz ve Yenilik. Konya: Çizgi Kitabevi.

Henrekson M.(1990). "Peacock and Wiseman's Displacement Effect: A Reappraisal and a New Test". European Journal of Political Economy, Cilt:6, Sayı:3.

Henry O. ve Olekalns N. (2010) "Peacock and Wiseman's displacement hypothesis: some new long-run evidence for the UK". Applied Economics, Cilt:42, Sayı:11, 1455-1460.

IMF. (1998). Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability. Washington: IMF.

Ishihara, Y. (2005). Quantative Analysis of Crisis: Crisis Identification and Causality. World Bank Working Papers, WPS 3598.

Işık, A. (2014). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). *Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24, 63-75.

Kaminsky, G. L., ve Reinhart, C. M. (1999). The twin crises: the causes of banking and balance-of-payments problems. *American economic review*, 473-500.

Karabulut G.(2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri, Der Yayınları, Yayın No: 328, İstanbul.

Kibritçioğlu, A. (2002). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler (1969-2001). Yeni Türkiye Dergisi, 174-182.

Köse, S. (2002). "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması." Planlama Dergisi *DPT'nin Kuruluşunun* 42. Yılı Özel Sayı 119-128.

Krugman, P.(1997). “Currency Crises”,
<http://web.mit.edu/krugman/www/crises.html> (13.07.2016).

Krugman, P.(1998). “What Happened to Asia?”,
<http://web.mit.edu/krugman/www/DISINTER.html> (20.09.2016).

Krugman, P. (1999). Balance sheets, the transfer problem, and financial crises.
 In *International finance and financial crises*. Springer Netherlands.31-55.

Krugman, P. (2000). Crises: the price of globalization?. *Global Economic Integration: Opportunities and Challenges*, 75-105.

Krugman, P., 2001. “Currency Crises”,
https://sapir.tau.ac.il/sites/economy.tau.ac.il/files/media_server/Economics/Sapir/conferences/Krugman.pdf Erişim Tarihi: 20.09.2016)

Laeven, L., ve Valencia, F. (2012). Systemic banking crises database: An update (No. 12-163). International Monetary Fund.

Magazzino, C., Giolli, L., ve Mele, M. (2015). Wagner's Law and Peacock and Wiseman's Displacement Effect In European Union Countries: A Panel Data Study. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(3), 812-819.

Marshall, D. (1998). Understanding the Asian Crisis: Systemic Risk as Coordination Failure. *ECONOMIC PERSPECTIVES-FEDERAL RESERVE BANK OF CHICAGO* 22, 13-28.

McKinnon, R. ve Pill, H. (1996), “Credible liberalizations and international capital flows: the Overborrowing syndrome”, içinde T. Ito ve A. O. Krueger, editörlüğünde., *Financial Deregulation and Integration in East Asia*, Chicago University Pres.,

Meriç, M. (2003). *Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8, 171-191.

Moseley, F. (2008). *The US Economic Crisis: Causes and Solution*. I International Congress of Research and Political Debate kongresinde sunulan bildiri, , Buenos Aires, Argentina 30 Ekim-1 Kasım.

Musgrave R. ve Musgrave P. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*, (50th ed.). New York: McGraw-Hill Book Company.

Musgrave, R.A. (1969), "Fiscal Systems", New Haven and London: Yale University Press.

Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.

Nagarajan P.(1979), "Econometric Testing of the 'Displacement Effect' Associated With A 'Non Global' Social Disturbance in India", Public Finance, Cilt:34, Sayı 1, 110-111

Niyet Mektubu (9 Aralık 1999

tarihli), <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d5df0a22-3667-4e27-8124-f390f9330a6e/IMFniyetTRnisan08.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACEEd5df0a22-3667-4e27-8124-f390f9330a6e> Erişim Tarihi:29.10.2016.

Obstfeld, M. (1986) “Rational and Self-Fulfilling Balance of Payments Crises,” American Economic Review 76, 72-81.

Obstfeld, M. (1994), “the Logic of Currency Crises”, NBER, Wp. No. 4640.

Obstfeld, M. (1996), "Models of Currency Crises with Self-Fulfilling Features", *European Economic Review*. Vol. 40,1037-1047.

Oktar, S., ve Dalyancı, L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 29 Sayı 2, 1-22.

Ongun, T. (2002). Türkiye'de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler. Ö. F. Çolak içinde, Kriz ve IMF Politikaları (s. 39-93). İstanbul: Alkım Yayınevi.

Özsoylu, A. F., Ünlükaplan, İ., ve Akdoğan Gedik, M. (2010). Küresel Kriz ve Türkiye. Adana: Karahan Kitabevi.

Öztürk, N. (2012). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Öztürk, Y. K ve Kuşçu, S.(2011), "*Finansal Serbestleşme: İlk Deneyimler Ve Kriz*", *Reforma Dergisi*, sayı 49, 10-20.

Peacock, A. T. and Wiseman, J. (1961) *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*, Princeton University Press, Princeton.

Pehlivan, O. (2010). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitabevi.

Perron, P. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis. *Econometrica: Journal Of The Econometric Society*, 1361-1401.

Perron, P. (1997) "Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables", *Journal of Econometrics*, S.80: 355-385.

Plehn, C. C. (1902). *Introduction to Public Finance*. New York: The Macmillan Company.

Radelet, S.ve Sachs J. (1998). "The Onset of the East Asian Financial Crisis," Harvard University.

Reinhart, C. M.ve Rogoff K. S. (2010). *From financial crash to debt crisis*. No. w15795. National Bureau of Economic Research.

Roubini, N., ve Mihm, S. (2012). Kriz Ekonomisi. Çeviren: I. Tezcan İstanbul: Pegasus Yayınları.

Ruggeri, G. (2005). *Public Expenditure Incidence Analysis*. A. Shah (ed.). *Public Sector Governance and Accountability Series Public Expenditure Analysis* içinde (ss. 1-32). Washington DC: The World Bank. 1

Samur, C. (2008), “Finansal Krizler ve Kriz Yönetme Politikaları: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi),

Samur, C. (2010). *Üçüncü Nesil Kriz Teorileri ve 1997/8 Asya Krizi. İktisat Fakültesi Mecmuası, 60(2), 23-81.*

Sanford, C. (1984). *Economics Of Public Finance*. Oxford: Pergamon Press.

Selen, U., ve Eryiğit, K. (2009). *Yapısal Kırılmanın Varlığında, Wagner Kanunu Türkiye İçin Geçerli Mi? . Maliye Dergisi, 156, 177-198.*

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2007). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.*

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 141-156 4 (2).*

Sönmez, S. (1987). *Kamu Ekonomisi Teorisi*. Ankara: Teori Yayınları.

Şahin, H. (2009). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim - Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şanlısoy, S. ve Sunal, O. (2016). *Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. / Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 7 (17), 102-122.*

Tarı, R. (2015). *Ekonometri*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. Hazine Veri Dağıtım Sistemi. 14 Kasım 2016 tarihinde www.hmvds.hazine.gov.tr adresinden alındı.

T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2008). *Stratejik Plan 2009-2013*. Ankara.

T.C Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2008). *Stratejik Plan 2009-2013*.

TCMB. Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. 17 Aralık 2016 tarihinde <http://www.evds.tcmb.gov.tr> adresinden alındı.

The International Standards of Supreme Audit Institutions. (2010). Debt Indicators. Viyana: International Organization of Supreme Audit Institutions.

Turgut, A. (2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt 20 Sayı 4-5 Kasım 2006 / Şubat 2007 Krizleri, 35-46.

TÜİK. 21 Eylül 2016 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu. (t.y). *Türk Dil Kurumu*. 25 Nisan, 2016 tarihinde Türk Dil Kurumu Web Sitesi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5899d3aca1fe83.22491699 adresinden alındı.

Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 11-28 Cilt:18 Sayı:1.

Uyar, S. (2003). Bankacılık Krizleri. Ankara: Ziraat Matbaacılık.

Varlık, C. (2002). "İkiz Krizler: Para Krizleri ile Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar." *Ekonomik Yaklaşım* :159-180.

Yay, G. G. (2001), “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, *Yeni Türkiye*, Kasım- Aralık, Yıl: 7, 2(42), ss: 1234–1248.

Yeldan E. (2002) Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Ö., Kızıltan, A., ve Kaya, V. (2005). *İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Cilt: 83, 77-96.*

Zivot, E. ve Andrews D.W.K. (1992). “Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis”, *Journal of Business and Economic Statistics*, S.10: 251-270.